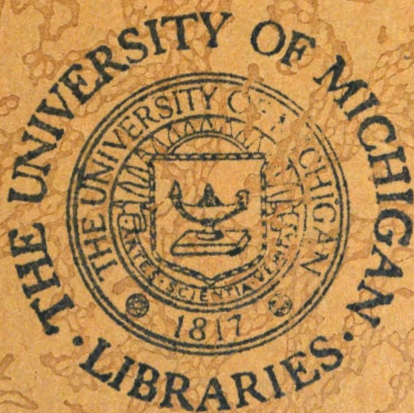

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817

LIBROS RAROS Y CURIOSOS

ANDREAE CAPELLANI

REGII FRANCORUM

DE AMORE

LIBRI TRES

TEXTO LATINO PUBLICADO

POR

AMADEO PAGÈS

CASTELLON DE LA PLANA

M.CM.XXX

LIBROS RAROS Y CURIOSOS

DE AMORE

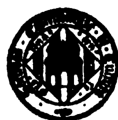
Andreas Capellanus

ANDREAE CAPELLANI
regii
FRANCORUM

DE AMORE

LIBRI TRES

TEXTO LATINO PUBLICADO
POR
AMADEO PAGÈS

CASTELLON DE LA PLANA
M.CM.XXIX

Préface de l'Editeur

Pour mieux apprécier l'étendue et la valeur de la traduction catalane du XIVe siècle que nous avons publiée du *De amore* d'André le Chapelain, nous lui avons juxtaposé le texte latin. Le tout a été précédé d'une Introduction sur leur influence dans l'ancienne littérature catalane.

Avec la *Sociedad Castellonense de Cultura*, qui a mené à bien cette entreprise, j'ai pensé qu'il y aurait intérêt à faire un tirage à part du texte latin à l'intention de tous ceux qu'il peut intéresser.

Ce texte est, en effet, comme le dit M. Bossuat, «au même titre que le *Trésor* de Brunet Latin ou le *Speculum majus* de Vincent de Beauvais, une de ces œuvres capitales où se reflète la pensée d'une grande époque, où s'explique le secret d'une civilisation» (1).

C'est le code amoureux et mondain de la société courtoise du XIIe siècle.

(1) R. Bossuat, *Drouart La Vache, traducteur d'André le Chapelain (1290)*, thèse de doctorat ès lettres. Paris, in-8, 1926, p. 31.

Traduit deux fois en France, en Italie et en Allemagne, une fois en Catalogne, il est mentionné, cité ou simplement imité dans ces quatre pays. Grand nombre d'écrivains français s'en inspirent, de Chrestien de Troyes à Martial d' Auvergne. M. Bossuat en a signalé les principaux (1). Mais il en est d' autres moins connus qui, comme Oton de Grandson, procèdent encore de lui, tout au moins indirectement (2). Nous avons noté, à notre tour, les emprunts que lui ont faits les Catalans des XIVe et XVe siècles. N'est-il pas probable qu'il a exercé une influence analogue, non seulement en Italie ou en Allemagne où il a été copié et traduit, mais aussi dans d'autres littératures européennes? Partout où, du XIIe au XVIe siècle, l'esprit chevaleresque et les mœurs courtoises ont fourni des thèmes à la poésie, partout où, durant cette longue période, il y a eu des auteurs aimant à disserter sur les questions d'amour, on risque, si l'on y regarde avec soin, de découvrir quelques traces du *Tractatus de Amore.*

Il y a eu de cet ouvrage trois éditions, dont deux extrêmement rares (3).

La première, sans indication de lieu ni d'année, a paru vraisemblablement avant la fin du XVe siècle. Cet incunable, dont la Bibliothèque nationale de Paris (Rés. Y^2 287) et celle de Vienne possèdent chacune un exemplaire, a pour incipit: *Incipiunt tituli capitulorum tractatus amoris et de amoris remedio Andree capellani pape Innocentii quarti. Et habet IIII partes.*

La seconde édition a été publiée à Dorpmund en 1610, en un vol. in-8, sous ce titre: *Erotica, seu Amatoria Andreae Capellani Regii vetustissimi scriptoris ad venerandum*

(1) R. Bossuat, *Drouart La Vache, traducteur d'André le Chapelain*, p. 16-31.

(2) Voir, notamment, sa *Pastourelle* et les citations qu'en a données M. Piaget dans *Romania*, XIX, 404-5.

(3) Voir, sur les anciennes éditions du *Tractatus* ou des ouvrages qui en dérivent, Brunet, *Manuel du libraire*, I, col. 267-8.

suum amicum Gwaltherum scripta... On en trouve deux exemplaires (Rés. R. 2307 et Rés Y^2 2872) à la Bibliothèque nationale de Paris.

La troisième, due à M. Trojel, est un volume in-16 de LVI—370 pp., imprimé à Copenhague en 1892 sous le titre: *Andreae Capellani regii Francorum de Amore libri tres. Recensuit E. Trojel. Havniae. In libraria Gadiana*, avec une préface et une table en latin et les variantes de neuf manuscrits.

Les exemplaires de cette dernière édition sont si peu nombreux que, l'an dernier, M. Gustave Cohen, professeur à la Sorbonne, déclarait publiquement, dans un article des *Nouvelles Littéraires*, que l' ouvrage d' André le Chapelain était devenu inaccessible et devait être réédité. C'est à ce besoin que répond la présente publication.

Nous y reproduisons le texte établi par M. Trojel, mais sans la *varia scriptura*, très abondante, qu'il a donnée au bas des pages. On n'y trouvera que quelques-unes des leçons particulières utilisées par le traducteur catalan. Nous avons, en outre, remplacé par les lettres A, B, C, D, E, F, G, H, les huit divisions du chap. VI du Livre Premier où la lettre D figure deux fois par erreur.

Voici enfin les sigles dont nous nous sommes servi, après M. Trojel, dans nos variantes:

A codex Ambrosianus;
B cod. Guelferbytanus 83, 18;
C cod. Vaticanus;
D cod. Parisinus 8758;
E cod. Montepessulanus;
F cod. Gaddianus;
G cod. Guelferbytanus 71, 20;
H cod. Monacensis;
I cod. Parisinus 10363;
b editio anni 1610 (codex Lipsiensis);
O consensus codicum *CDEFH* et editionis *b;*

P consensus codd. *DEFH* et *b*;
R consensus codd. *DEFH*;
T consensus codd. *AB*;
V consensus codd. *CDF*;
Z consensus codd. *EH*;
ct. ceteri;
omn. omnes codices;
om. omittit vel omittunt;
add. addit vel addunt.

Amédée Pagès

Tours, le 7 Avril 1929.

DE AMORE

[1] Praefatio

Cogit me multum assidua tuae dilectionis instantia, Gualteri venerande amice, ut meo tibi debeam famine propalare mearumque manuum scriptis docere, qualiter inter amantes illaesus possit amoris status conservari, pariterve, qui non amantur, quibus modis sibi cordi affixa valeant Veneris iacula declinare. Asseris te namque novum amoris militem novaque ipsius sauciatum sagitta illius nescire apte gubernare frena caballi nec ullum posse tibi remedium invenire. Quod quam sit grave quamque molestet meum animum, nullis tibi possem sermoni[2]bus explicare. Novi enim et manifesto experimento percepi, quod, qui Veneris est servituti obnoxius, nil valet perpensius cogitare, nisi ut aliquid semper valeat suis actibus operari, quo magis possit ipsius illaqueari catenis: nihil credit, se habere beatum nisi id, quod penitus suo debeat amori placere. Quamvis igitur non multum videatur expediens huiusmodi rebus insistere nec deceat, quemquam prudentem huiusmodi vacare venatibus, tamen propter affectum, quo tibi annector, tuae nullatenus valeo petitioni obstare; quia luce clarius novi, quod docto in amoris doctrina cautior tibi erit in amore processus, tuae, prout potero, curabo postulationi parere.

[3] LIBER PRIMUS

Accessus ad amoris tractatum

Est igitur primo videre, quid sit amor, et unde dicatur amor, et quis sit effectus amoris, et inter quos possit esse amor, qualiter acquiratur amor, retineatur, augmentetur, minuatur, finiatur et de notitia amoris mutui, et quid unus amantium agere debeat altero fidem fallente.

Capitulum i.—Quid sit amor

Amor est passio quaedam innata procedens ex visione et immoderata cogitatione formae alterius sexus, ob quam aliquis super omnia cupit alterius potiri amplexibus et omnia de utriusque voluntate in ipsius amplexu amoris praecepta compleri.

[4] Quod amor sit passio, facile est videre. Nam, antequam amor sit ex utraque parte libratus, nulla est angustia maior, quia semper timet amans, ne amor optatum capere non possit effectum, nec in vanum suos labores emittat. Vulgi quoque timet rumores et omne, quod aliquo posset modo nocere; res enim imperfectae modica turbatione deficiunt. Sed et, si pauper ipse sit, timet, ne eius mulier vilipendat inopiam; si turpis est, timet, ne eius contemnatur informitas vel pulchrioris se mulier annectat amori; si dives est, praeteritam forte tenacitatem sibi timet obesse. Et, ut vera loquamur, nullus est, qui possit singularis amantis enarrare timores. Est igitur amor ille passio, qui ex altera tantum est parte libratus, qui potest singularis amor vocari. Postquam etiam amor utriusque perficitur, non minus timores insurgunt; uterque namque timet amantium, ne, quod est multis laboribus acquisitum, per alterius labores

amittat, quod valde magis onerosum constat hominibus, quam [5] si spe frustrati nullum sibi suos fructum sentiant afferre labores. Gravius est enim carere quaesitis quam sperato lucro privari. Timet etiam, ne in aliquo offendat amantem; tot enim timet, quod nimium esset narrare difficile. Quod autem illa passio sit innata, manifesta tibi ratione ostendo, quia passio illa ex nulla oritur actione subtiliter veritate inspecta; sed ex sola cogitatione, quam concipit animus ex eo, quod vidit, passio illa procedit. Nam quum aliquis videt aliquam aptam amori et suo formatam arbitrio, statim eam incipit concupiscere corde; postea vero, quotiens de ipsa cogitat, totiens eius magis ardescit amore, quousque ad cogitationem devenerit pleniorem. Postmodum mulieris incipit cogitare facturas et eius distinguere membra suosque actus imaginari eiusque corporis secreta rimari ac cuiusque membri officio desiderat perpotiri. Postquam vero ad hanc cogitationem plenariam devenerit, sua [6] frena nescit continere amor, sed statim procedit ad actum; statim enim adiutorium habere laborat et internuntium invenire. Incipit enim cogitare, qualiter eius gratiam valeat invenire, incipit etiam quaerere locum et tempus cum opportunitate loquendi ac brevem horam longissimum reputat annum, quia cupienti animo nil satis posset festinanter impleri; et multa sibi in hunc modum evenire constat. Est igitur illa passio innata ex visione et cogitatione. Non quaelibet cogitatio sufficit ad amoris originem, sed immoderata exigitur: nam cogitatio moderata non solet ad mentem redire, et ideo ex ea non potest amor oriri.

Capitulum II.—Inter quos possit esse amor

Hoc autem est praecipue in amore notandum, quod amor nisi inter diversorum sexuum personas esse non potest. Nam inter duos mares vel inter duas feminas amor sibi locum vindicare non [7] valet; duae namque sexus eiusdem

personae nullatenus aptae videntur ad mutuas sibi vices reddendas amoris vel eius naturales actus exercendos. Nam quidquid natura negat, amor erubescit amplecti.

Ad hoc totus tendit conatus amantis, et de hoc illius assidua est cogitatio, ut eius, quam amat, fruatur amplexibus; optat enim, ut cum ea omnia compleat amoris mandata, id est, ea quae in amoris tractatibus reperiuntur inserta. In amantis ergo conspectu nil valet amoris actui comparari, potiusque verus amans cunctis exspoliari divitiis vel omni eo, quod humano posset excogitari ingenio, sine quo quis vivere non potest, penitus privari eligeret quam sperato vel acquisito amore carere. Quid enim homo posset possidere vel habere sub coelo, pro quo vellet tot subiacere periculis, quot assidue videmus amantes ex libero arbitrio se subiugare? Videmus enim ipsos mortem contemnere nullasque timere minas, divitias spargere et ad multas de[8]venire inopias. Sapiens tamen amator divitias non abiicit, tanquam prodigus consuevit dispensator abiicere, sed iuxta patrimonii facultates suis ab initio modum ponit impendiis. Nam inopiae quisque necessitati suppositus deflexo incipit incedere vultu et multis cogitationibus cruciari, et omnis eum alacritas derelinquit. Qua quidem cessante illico melancolia ex adverso consurgit, in eo suum sibi locum vindicat ira, et ita incipit esse alteratus amanti et ei terribilis apparere, sicque incipiunt amoris incrementa deficere; ergo incipit amor diminui. Amor enim semper minuitur vel augetur. Manifesto igitur experimento cognosco, quod ita superveniente inopia incipiunt fomenta amoris deficere, quia: «Non habet unde suum paupertas pascat amorem».

Non autem haec tibi enarro, amice, quasi velim avaritiam sectandam esse meis tibi faminibus indicare, quam cunctis constat in eodem cum amore non posse domicilio permanere, sed ut tibi ostendere valeam, prodigalitatem esse [9] modis omnibus fugiendam, et ipsam largitatem utroque brachio amplectendam. Nota etiam, quod amans nihil sapidum ab amante consequitur nisi ex illius voluntate procedat.

Capitulum iii.—Unde dicatur amor

Dicitur autem amor ab amo verbo, quod significat capere vel capi. Nam qui amat, captus est cupidinis vinculis aliumque desiderat suo capere hamo. Sicut enim piscator astutus suis conatur cibiculis attrahere pisces et ipsos sui hami capere unco, ita vero captus amore suis nititur alium attrahere blandimentis totisque nisibus instat duo piversa quodam incorporali vinculo corda unire vel unita semper coniuncta servare.

Capitulum iv.—Quis sit effectus amoris

Effectus autem amoris hic est, quia verus amator nulla posset avaritia offuscari, amor horridum et incultum omni facit formositate pollere, infimos natu etiam morum novit nobili[10]tate ditare, superbos quoque solet humilitate beare, obsequia cunctis amorosus multa consuevit decenter parare. O, quam mira res est amor, qui tantis facit hominem fulgere virtutibus tantisque docet quemlibet bonis moribus abundare! Est et aliud quiddam in amore non brevi sermone laudandum, quia amor reddit hominem castitatis quasi virtute decoratum, quia vix posset de alterius etiam formosae cogitare amplexu, qui unius radio fulget amoris. Est enim suae menti, dum de amore suo plenarie cogitat, mulieris cuiuslibet horridus et incultus aspectus.

Hoc ergo tuo pectori volo semper esse fixum, Gualteri amice, quod, si tali amor libramine uteretur, ut nautas suos post multarum procellarum inundationem in quietis semper portum deduceret, me suae servitutis perpetuo vinculis obligarem. Sed quia inaequale pensum sua solet manu gestare, de ipsius tanquam iudicis suspecti non ad plenum confido iustitia. [11] Ideoque ad praesens eius recuso iudicium, quia: «Saepe suos nautas valida relinquit in unda».

Sed quare amor quandoque ponderibus non utatur aequalibus, alibi tractatu latiori te plenius edocebo.

Capitulum V.—Quae personae sint aptae ad amorem (1)

Est nunc videre, quae sint aptae personae ad amoris arma ferenda. Et scire debes, quod omnis compos mentis, qui aptus est ad Veneris opera peragenda, potest amoris pertingi aculeis, nisi aetas impediat vel caecitas vel nimia voluptatis (2) abundantia. Aetas impedit, quia post sexagesimum annum in masculo et post quinquagesimum in femina, licet coire homo possit, eius tamen voluptas (3) ad amorem deduci non potest, quia calor naturalis ab ea aetate suas incipit amittere vires, et humiditas sua validissime inchoat incrementa fovere atque ho[12]minem in varias deducit angustias et aegritudinum diversarum molestat insidiis, nullaque sunt sibi in hoc saeculo praeter cibi et potus solatia. Similiter ante duodecim annos femina, et ante decimum quartum annum masculus non solet in amoris exercitu militare. Dico tamen et firmiter assero, quod masculus ante decimum octavum annum verus esse non potest amans, quia usque ad id tempus pro re satis modica verecundo rubore perfunditur, qui non solum perficiendum impedit amorem sed bene perfectum exstinguit. Sed et alia ratio efficacior invenitur, quia ante praefatum tempus nulla in homine constantia viget, sed in omnibus variabilis reperitur. Nec enim aetatis de amoris imperii arcanis posset tanta infirmitas cogitare. Cur vero citius in muliere amor quam in masculis exardescit, alibi forte docebo.

Caecitas impedit amorem, quia caecus videre non potest, unde suus possit animus immoderatum suscipere cogitationem, ergo in eo amor [13] non potest oriri, sicut plenarie

(1) Que persone sunt apte ad amoris arma ferenda *B.*
(2) Voluntatis *TC.*
(3) Voluntas *TC.*

supra constat esse probatum. Sed hoc verum esse in amore acquirendo profiteor; nam amorem ante caecitatem hominis acquisitum non nego in caeco posse durare.

Nimia voluptatis abundantia impedit amorem, quia sunt quidam, qui tanta voluptatis cupidine detinentur, quod amoris non possunt retineri reticulis; qui post multas etiam de muliere cogitationes habitas vel fructus assumptos, postquam aliam vident, statim illius concupiscunt amplexus et obsequii a priore amante suscepti obliviosi et ingrati exsistunt. Illi tales, quot vident, tot cupiunt libidini immisceri. Istorum talis amor est, qualis est canis impudici. Sed nos credimus asinis comparandos; ea namque solummodo natura moventur, quae ceteris animantibus homines ostendit aequales, non vera, quae [14] rationis differentia nos a cunctis facit animalibus separari. De talibus animantibus alibi dicetur.

Capitulum VI.—Qualiter amor acquiratur et quot modis

Nunc igitur sequenti restat loco videre, quibus modis amor sit acquirendus. Et quorumdam fertur narrare doctrina quinque modos esse, quibus amor acquiritur, scilicet: formae venustate, morum probitate, copiosa sermonis facundia, divitiarum abundantia et facili rei petitae concessione. Sed nostra quidem credit opinio, tantum tribus prioribus modis amorem acquiri, duos autem ultimos modos omnino credimus ab aula propulsandos amoris, sicut mea tibi suo loco monstrabit.

Formae venustas modico labore sibi quaerit amorem, maxime si amorem simplicis requirit amantis. Simplex enim amans nil credit aliud in amante quaerendum nisi formam faciemque venustam et corporis cultum. Horum autem amorem improbare non insisto, sed nec multum [15] approbare contendo, quia inter incautos vel minus sapientes amantes

amor diu latere non potest; ergo sua statim incipit incrementa nescire. Divulgatus enim amor aestimationem non servat amantis, sed eius famam sinistris solet cauteriare rumoribus et poenitentem prorsus saepe reddit amantem. Raro inter ipsos amor perdurat amantes, sed, si inter tales amor forte quandoque remaneat, sua non potest pristina solatia capere, quia rumoris percepta suspicio custodiam facit cautiorem exhibere puellae et omnem loquendi opportunitatem excludit et sollicitos. attentosque reddit cognatos amantis, et exinde inimicitia capitalis insurgit. In talibus amor, quum non possit sua solatia capere, immoderata suscipit incrementa et in immanium lamenta poenarum deducit amantes, quia: «Nitimur in vetitum, cupimus semperque negatum».

Sapiens igitur mulier talem sibi comparare perquirat amandum, qui morum sit probitate [16] laudandus, non autem, qui mulierum se more perungit vel corporis se cultu perlustrat. Non enim potest virili congruere formae mulierum se more ornare vel corporis ornatui deservire. Tales etiam mirificus Ovidius redarguendo notavit:

«Sint procul a nobis iuvenes ut femina compti,
Fine coli modico forma virilis amat».

Sed et, si mulierem videris nimia colorum varietate fucatam, eius non eligas formam, nisi alia vice primo ipsam extra festiva diligenter aspicias, quia mulier in solo corporis fuco confidens non multum solet morum muneribus ornari. Sicut igitur in masculo diximus, ita credimus, in muliere non formam tantum quantum morum honestatem sectandam. Cave igitur, Gualteri, ne inanis te decipiat mulierum forma, quia tanta solet esse mulieris astutia et eius multa (1) facundia, quod, postquam coeperis eius acquisitis gaudere muneribus, non videbitur tibi facilis ab ipsius amore regressus. Morum probitas acquirit [17] amorem in morum probitate

(1) Mellita *V.*

fulgentem. Doctus enim amans vel docta deformem non reiicit amantem, si moribus intus abundet. Qui enim probus invenitur et prudens, nunquam facile posset in amoris semita deviare vel suum coamantem afficere turbatione. Sapiens igitur, si sapientem suo connectit amori, suum amorem in perpetuum facillime poterit occultare et sapientem coamantem sapientiorem sua solet exhibere doctrina et minus sapientem sua consuevit moderatione reddere cautiorem (1). Mulier similiter non formam vel cultum vel generis quaerat originem, quia: «Nulla forma placet, si bonitate vacet», morum atque probitas sola est, quae vera facit hominem nobilitate beari et rutilanti forma pollere. Nam quum omnes homines uno sumus ab initio stipite derivati unamque secundum naturam originem traximus omnes, non forma, non corporis cultus, non etiam opulentia rerum, sed sola fuit morum probitas, quae primitus nobilitate [18] distinxit homines ac generis induxit differentiam. Sed plures quidem sunt, qui ab ipsis primis nobilibus sementivam trahentes originem in aliam partem degenerando declinant: «Et si convertas, non est propositio falsa».

Sola ergo probitas amoris est digna corona. Sermonis facundia multotiens ad amandum non amantium corda compellit. Ornatum etenim amantis eloquium amoris consuevit concitare aculeos et de loquentis facit probitate praesumi. Quod qualiter fiat, quam brevi potero, curabo tibi sermone narrare.

Ad hoc imprimis istam tibi trado doctrinam, quod mulierum alia est plebeia, alia nobilis, alia nobilior. Item masculus alius est plebeius, alius est nobilis, alius nobilior, alius nobilissimus. Mulier plebeia tibi satis est manifesta; nobilis mulier dicitur ex vavassoris vel proceris sanguine orta vel eorum uxores. Nobilior femina nominatur a proceribus sumpta. Idem [19] dicimus in masculis, nisi quod masculus nobiliori vel ignobiliori vinctus uxori ordinem non mutat.

(1) Sapientem igitur amantem tibi querere cura. *add. VZI.*

Mulier enim vincta marito ex mariti ordine suam nobilitatem variando commutat. Masculi vero nobilitas mulieris nunquam potest coniunctione mutari. Praeterea unum in masculis plus quam in feminis ordinem reperimus, quia quidam masculus nobilissimus invenitur ut puta clericus.

A. *Loquitur plebeius ad plebeiam.*

Accedat igitur ad plebeiam plebeius et tali ad eam sermone loquatur. Primitus ipsam suo more salutet; sed haec sunt generaliter dicenda et omni credantur amanti, ut post salutationem non statim a verbis amoris incipiat, quia pellicibus talia sunt initia facienda. Immo et domina salutata quoddam moderatum debet a[20]masculo tempus interponi, ut mulier, si velit, primo loquatur. Nam, si mulier ipsa loquendi praestet initium, gaudere non immerito poteris si verborum tibi copia non abundet, quia ipsius elocutio copiosam tibi sermonis materiam propinabit. Sunt enim quidam, qui in dominarum aspectu adeo loquendi vigorem amittunt, quod bene concepta recteque in mente disposita perdunt nec possunt aliquid ordine recto proponere, quorum satis videtur arguenda fatuitas. Non enim decet aliquem nisi audacem et sapienter instructum ad dominarum colloquia devenire. Sed si nimis ipsius mulieris loquendi differantur initia, post spatium moderatum sapienter in sermone prorumpas. Primo extrinseca verba proponas, quae ludificum aliquid contineant vel illius patriae vel gentis vel personae laudationem. Nam mulieres pro maxima parte in suae personae commendatione laetantur, et cuncta, quae suas pertinere videntur ad laudes, facile per omnia credunt, plebeiae maxime ac rusticanae. [21] Post illa igitur extrinseca verba tali potes ratione procedere:

Quando te divina formavit essentia, nulla sibi alia facienda restabant: Tuo decori nihil deesse cognosco, prudentiae nihil, immo nil prorsus in te deficit quidquam, nisi

quod tuo, ut mihi videtur, neminem ditasti amore. Miror tamen plurimum, si mulierem tam formosam et tanta prudentia decoratam amor extra sua castra diu militare permittit. O, si inceperis militare amori, beatus erit ille super omnibus, quem tuo coronabis amore. Nam si ego tanto meis meritis essem dignus honore (1), nullus in orbe vivens recte mihi esset coaequandus amator.

Mulier ait: Tui videntur falsitatem continere sermones, quia, quum mihi non sit pulchritudinis [22] forma decora, me quasi super omnes formosam mulieres extollis, et quum sim ornatu sapientiae destituta, me tanquam prudentem (2) tua verba commendant. Mulieribus enim ex plebe trahentibus originem sapientia non debet summa requiri.

Homo ait: Consvetudo est sapientum, ut nunquam suam formam vel probitatem ore proprio fateantur, et ex hoc eorum manifeste probitas denotatur, quia tam caute suis prudentes consueverunt sermonibus uti, ut nunquam illo vulgari iuste valeant proverbio denotari, quo fertur, omnem in ore proprio sordescere laudem. Cuius proverbii tu quoque tanquam sapiens volens evitare sententiam te aliis tantum laudandam relinquis; tot enim sunt, qui tuas insistant extollere laudes, quod nunquam dicere fas esset, quod quaecunque persona vellet falsa narrare. Nam et, qui te gentis tuae ratione non diligunt, de te attente laudes referre cognovi. [23] Sed et, si credas non esse formosam, ex hoc me verum reputare debes amantem, quum tua mihi formositas videatur aliarum omnium summittere formas; amor enim deformem quoque mulierem tanquam valde formosam representat amanti. Dixisti etiam, te ex vili generi ortam. Sed in hoc longe maioribus te dignam fore laudibus ostendisti et maiori nobilitate gaudere, quum nobilitatem tibi non generis vel sanguinis propinavit origo, sed sola probitas et compositio morum digniori te nobilitatis specie ditaverunt.

(1) amore *C.*
(2) sapientem *C.*

Nam homines universos ab initio prodiit una natura, unaque omnes usque ad hoc tempus tenuisset aequalitas, nisi magnanimitas et morum probitas coepisset homines nobilitatis inaequalitate distinguere.

Mulier ait: Si tanta sum nobilitate praeclara, ut tuis niteris sermonibus indicare, et quum sis plebeius, aliquam de plebe tuo studeas amori coniungere, et ego nobilis amorem mihi ex nobi[24]litate requiram. Nobilitas enim et popularitas in diversis sexibus «non bene conveniunt nec in una sede morantur.»

Homo ait: Tua satis idonea responsio videretur, si tantum mulieribus esset indultum, ut in eis per bonos mores generis nobilitari posset infimitas. Sed quum non solum feminis sed etiam masculis morum probitas nobilitatem inducat, a tuo me forsitan minus recte repellis amore, quum et mei mores nobilitatis me forte virtute coruscant. Noscas ergo primitus, an morum me cultura destituat, et si meum inveneris genus ultra suam nobilitari naturam, nullatenus me debeas spe tui frustrare amoris. Magis enim morum congruit nobilitati ex morum nobilitate amantem sibi eligere quam altum sibi et incultum quaerere genus. Immo et, si aliquis reperiatur utraque nobilitate praeclarus, magis illius amor est eligendus, qui sola morum nobilitate lustratur. Nam ille ab antiquo stipite [25] maiorique parente sibi nobilitatem accipit et illam ab eis quasi ex quodam traduce sumpsit, a quibus sementivam traxit originem; iste vero ex ipso tantum suam habet nobilitatem et eam sibi a nullo stipite derivatam assumpsit, sed ex sola suae mentis optima dispositione retinuit ortam. Magis ergo istius quam illius est nobilitas approbanda. Video enim, quod ille rex maiori laude censetur vel praemio dignus, qui ex suis genitoribus modico regno assumpto infinitas postea sua virtuosa potentia nationes suae subiugaverit dicioni quam ille, qui plura regna hereditario sibi iure transmissa penitus conservat illaesa. Si ergo cognoscas, me morum nobilitate gaudere, tuam me versus probitatem inclina et dona mihi

spem saltem tui tam diu desiderati amoris, ut vivere possim; nos enim est spes ulla salutis, si de tuo me desperes amore.

Mulier ait: Quamvis multa sis probitate laudandus, ego tamen iuvencula veterum horresco solatia.

Homo ait: Senectus quidem res improbanda [26] non est, quia pariter ad eam trahimur omnes unaque ad ipsam cunctos natura deducit, cui nemo resistere potest. Non enim potentiae valui divinae resistere, ut meam nativitatem contra suam differret provisionem tardiusque me produceret in lucem. Ergo quod in meis tantum processi diebus, mihi nullatenus est adscribendum, et ideo in damnum mihi nequaquam cedere debet; immo amplius dico, quod, si sapientia te ulla detentat, aetatis prolixitas magnum mihi est argumentum pro tuo lucrando amore, quia in tam tempore longo laudabilia multa peregi, urbanitates multas exercui, infinita, quibus potui, obsequia contuli, tot et alia bona feci, quae temporis modico lapsu nullus agere potuisset, ideoque magnis sum meritis dignus et retributione maxima honorandus. Et econtra, si vixissem tempore brevi, non essem tanto munere dignus, quia tempore modico bona fieri paucis[27]sima possunt. Tum autem, qui plus servit et obsequia plura facit, praemiis esse maioribus dignum quam qui pauciora laudabilia fecit, ex eo satis est manifestum, quod tam in coelestis curia regis quam etiam principum terrenorum omnes cernimus, iuris istius peritia censeri, ut qui plus servit, maiora praemia ferat. Haec autem dico non quasi asserendo, me senectutis gloria decoratum, sed errorem istum a tuo volens depellere corde, hominem, qui adolescentiae praeterivit aetatem, ab amoris esse militia repellendum, quum vix in adolescentia reperiatur aliquis, qui in cunctis variabilis et inconstans non exsistat. Non enim ex corporis canitie recte deprehenditur ipsa senectus. Multos enim assidue videmus in minori positos aetate canescere multosque etiam in decrepito conspicimus senio et nulla canitie dealbari. Ergo magis ex corde quam ex pilo senectus ipsa deprehenditur.

Sed et, si sit aliquis forte nimia iuventute detentus, tali fortassis contra eum mulier utetur obiectu: Non in te quidem illa perficitur [28] aetas, qua digne possis amorem alicuius postulare prudentis; unde tua multum videtur arguenda temeritas, quod ea petis, quibus penitus reperiris indignus. Multa enim debet probitate gaudere multisque ipsum beneficiis iuvari oportet, qui dominae probioris petit amorem. Quae autem in te sint probitatis indicia, vel quae te benefacta (1) commendent, videre non possum, nec alicuius relatione percepi, propter quae tam grandia tua tam audacter petat improbitas. Si enim in amoris vellem exercitu militare, plures mecum viri assidua confabulatione loquuntur, qui multa strenuitate famae sunt et probitate decori, ex quibus mihi possem amorem eligere competentem. Primo ergo, antequam petas, ea facere studeas, quae petitis iudicentur digna muneribus.

Homo ait: Nisi te crederem ista ludendo narrasse, vel ut mihi verecundiae ruborem induceres, dicerem, tuam plurimum errare prudentiam. Profiteor etenim, quod magnis sunt digna praeterita facta muneribus, verumtamen universis constat hominibus, quod nullum in mundo [29] bonum vel curialitas exercetur, nisi ex amoris fonte (2) derivetur. Omnis ergo boni erit amor origo et causa. Cessante igitur causa eius de necessitate cessat effectus. Nullus ergo poterit homo facere bona, nisi amoris suasione cogatur. Petitum itaque largiri debes amorem, ut benefaciendi causa mihi a te videatur indulta et per te valeam bonis moribus informari et stabili semper in firmitate durare. Magis enim ad tuam laudem pertinere cognosco, si ex tua gratia tantum mihi amorem vel spem largiaris amoris, quam si eum mihi praeteritorum factorum remunerationem concedas; ibi enim quasi ex debito facies, hic vero largitas pura versatur. Praeterea, nonne maiori doctor est dignus honore

(1) beneficia *DZ*.
(2) fomite *C*.

vel laude, qui omnino discipulum imperitum sua facit doctrina prudentem, quam qui reddit doctum sua sapientia doctiorem? Novus ergo miles amoris ac in amore rudis te mihi peto magistram et tua doctrina plenius erudiri. Magno enim tibi adscribetur honori, si me rudem et in[30]doctum tua feceris prudentia doctum. Rudes enim et indoctos tali decet amori servire, cuius industria incauta valeat obumbrari iuventus.

Mulier ait: Non recte in amore sapis, quum aperte videaris amoris regulas tuis sermonibus obviare. Nam amoris praecepto docemur, ut qui plura bona facit, maiori debeat honore gaudere ac meritis pluribus adiuvari. Nam si tuos veros iudicemus esse sermones, suis actoribus benefacta (1) nocebunt, et econtra aliis prodesse videbitur a beneficiis abstinuisse nullaque bona fecisse. Sed dicis in hoc mea te velle disciplina doceri; hunc autem penitus recuso laborem, quia magis doctus videtur eligendus amator, quam qui meo labore est docendus. Parisius igitur exspecta erudiri, non a muliere doceri, quia nimia videtur imperitia laborare, qui rudis [31] et indoctus prudentis et instructae feminae sibi quaerit amorem.

Homo ait: Mirandum est, quod dicis, et quod tam sophistice meos niteris sermones arguere. Nam, quae proposui, non recte intellexisse videris; quod enim superius enarravi, magis ad tuam pertinere laudem, si ex tua gratia largiaris amorem, quam si eum praeterita facta remunerando concedas, taliter intelligere debes, quod, si duo sint, quorum unus plurima bona fecit, alter vero nulla et in plena reperitur aetate et a benefactis habita opportunitate benefaciendi abstinuit, hic, qui nulla bona fecit, repellitur, et, qui bona peregit, est assumendus amator. Sed si ponas, qui nulla bona peregit, in iuventute positum, in qua benefaciendi non habuit facultatem, in articulo isto iuvenis, qui bona nulla peregit, est eligendus amator, non quod magis sit dignus

(1) beneficia *D*.

amari, quam qui bona plurima fecit, sed quia maius inde bonum sequitur [32] mundo. Sicut enim magis ille quoque Rex coelestis super unius peccatoris gaudet conversione quam super nonaginta novem iustis, et hoc propter bonum, quod sequitur inde, ita melius facit mulier, si aliquem minus bonum per suam doctrinam aulae coniungat amoris suaque faciat probitate laudandum, quam si bonum aliquem faciat meliorem, id est, sicut est maius Deo lucrum super unius peccatoris conversione quam super nonaginta novem iustorum melioratione, ita maius fit mundo lucrum, si quis non bonus probus efficiatur, quam si alicuius boni probitas augmentetur. Quod autem dixi, eius, qui nulla bona fecit, amorem potius eligendum, quam qui bona plurima peregit, hoc non in quarto gradu sed in tribus praecedentibus gradibus interpreteris amoris. Sed si forte horum te sermonum perturbet obscuritas, eorum tibi sententiam indicabo. Ab antiquo quatuor sunt gradus in amore constituti distincti. Primus in spei [33] datione consistit, secundus in osculi exhibitione, tertius in amplexus fruitione, quartus in totius personae concessione finitur. Quod asserui ergo: Si duo sint, quorum unus plurima, alter vero nulla bona fecit, illius (1), qui nulla bona fecit, potius est eligendus amor, non intelligere debes in quarto gradu, id est in totius personae concessione, sed in primo, id est in spei largitione. Nam si statim mulier velit quarti gradus amantem eligere sine deliberationis dilatione, potius eum, qui plurima bona fecit, quam qui nulla, sibi expedit amantem eligere; et hoc ideo, quia de illius est bonitate secura, de istius vero nequaquam, et pro certis saepius non incaute relinquuntur incerta. Sapientes tamen feminas non decet tam repentina quemquam concessione ditare, ut prioribus praetermissis gradibus ad quarti statim gradus prosiliant largitionem, sed ordine solent proce[34]dere tali. Debet enim primo spei uti

(1) in prima tamen est iuuentute repertus quod ille *DEFb;* in hoc articulo *add. DF.*

largitione mulier, et si cognoverit, amantem spei largitione accepta in bonis moribus augmentari, ad gradum mulier non vereatur devenire secundum. Et sic gradatim usque ad quartum deveniat gradum, si ipsum hac re invenerit per omnia dignum. Si rationem quaeris, cur in articulo praescripto iuvenis, qui nulla bona fecit, in primo gradu amandus eligitur, in alio vero articulo quarti gradus eligitur, qui bona plurima fecit, ratio evidenter apparet, quia usque ad tertium gradum potest mulier retro sine blasmo abire; si vero in quarto gradu consolidavit amorem, non postea sine causa iustissima retro decet abire, et hoc non solum propter amoris confirmationem, quae quarto consuevit fieri gradu, sed etiam propter rem magnam quam in sua mulier est largita persona. Quid enim mulier maius dare potest, [35] quam si suam personam alieno disponat arbitrio?

Quod autem dixisti, te oneris evitandi causa velle magis amantem deligere doctum quam tuo labore docendum, satis in hoc tua videtur opinio reprobanda; dulcior enim cuilibet fructus sapere debet ex propria plantatione perceptus, quam qui ex alieno arbore assumitur, et carius habetur, quod pluribus est laboribus acquisitum, quam quod sollicitudine modica possidetur; nam: «Absque labore gravi non possunt magna parari».

Mulier ait: Si absque gravi labore magna parari non possunt, quum id, quod postulas, sit de maioribus unum, multis te oportet laboribus fatigari, ut ad quaesita munera valeas pervenire.

Homo ait: Omnes quas possum, tibi refero grates, quod post labores multos amorem mihi tuum tam provide promisisti. Absit enim, ut tantae probitatis feminae ego vel alius quilibet possit lucrari amorem, nisi multis fuerit primo laboribus acquisitus. Non enim est verisimile, mu[36]lierem tam prudentem amorem suum alicui repente concedere vel alicuius probi viri labores apud se permittere sine munere demorari. A bonae videtur rationis ordine deviare, si non benefacta suis actoribus debita commoda ferant.

B. *Loquitur plebeius nobili.*

Si plebeius sibi quaerat nobilis mulieris amorem, hoc poterit procedere modo: Si mulier quamvis nobilis simplex inveniatur tamen, ea per omnia possunt habere locum, quae in plebeii et plebeiae sunt dicta colloquio eo excepto, quod hic potest locum sibi commendatio sanguinis vindicare. Si vero nobilis mulier fuerit sapiens et astuta, providenter caveat ipsius personae mo[37]derate insistere laudi. Nam si nobilem et prudentem feminam ultra modum suo voluerit sermone laudare, credet, eum plenam sermonis facundiae copiam non habere vel adulatione falsa narrare ipsamque fatuam reputare. Post prima igitur sermonis initia taliter ad amoris verba descendat: Si possem cor meum intra propriae voluntatis saepta recludere, multa forte sub silentio praeterirem, quae me coactum oportet instanti sermone narrare. Cor namque meum acutis meam cogit calcaribus voluntatem extra suae naturae semitam divertendo vagari et maiora petere, quam sim narrare sufficiens. Si amor tamen me cogit aliquid improvide vel minus sapienter proferre, vestra nobilitas, rogo, ut patienter sustineat et leni (1) sermone me redarguat. Cognosco igitur manifeste, quod amor non consuevit homines discretionis stilo discernere, sed omnes pariter angit in suo, id est, amoris exercitu militare, non excipiens formam, non genus, neque sexum, neque sanguinis inaequalitatem distinguens, sed hoc solum discernens, an aliquis si aptus ad amoris arma ferenda. Res enim est amor, quae [38] ipsam imitatur naturam; ergo nec amantes ipsi aliter discernere debent hominum genera, quam amor suo discernit iudicio. Sicut igitur uniuscuiusque generis homines amor cogit accendi, ita et amantes non genera discernere debent

(1) leui *BDH*.

sed hoc solum, an sit sauciatus amore, qui petit amari. Hac ergo invincibili ratione munitus cuiuslibet mihi licet amorem mulieris eligere, si nullius mores me coinquinent pravitatis.

Si igitur mihi praestare velitis audientiam patienter, id solummodo postulare curabo, quod nulla mihi poteritis iusta ratione negare. Sed si mea in aliquo verba vestram exacerbarent personam, et si contra me vestro vos aspero contendatis sermone tueri, hoc mihi esset intolerabile malum et omnium causa dolorum.

Sciatis itaque, quod a multis retro diebus amoris vestri me sagitta percussit, ipsumque vulnus totis sum viribus conatus abscondere, [39] non quod insufficientem militem me credam amoris, sed quia vestrae altitudinis sapientiam pertimesco. Viso enim vestro aspectu (1) adeo meum perterret ingenium mentemque perturbat, quod eorum etiam, quae mente attente conceperam, penitus obliviosus exsisto. Merito ergo meum studebam celare dolorem; quanto tamen magis meum conabar tegere vulnus, tanto magis mihi crescebat poena doloris. Tam diu tamen vulnus permansit absconsum, quam diu me dolor suis non potuit viribus superare. Postquam vero sua virtute me devicit, pro magna potentia sui grandia me postulare cogit et instantis doloris remedia cogitare. Vos quidem estis mei causa doloris et mortalis poenae remedium; meam namque (2) simul cum morte vitam tenetis vestro pugno reclusam. Si concesseritis postulata, vitam praestatis amissam et solatia multa vivendo; sed si ea mihi denegare velitis, erit mihi vita poena, quod gravius est quam subito incurrere [40] mortem. Potius enim esset festinantem eligere mortem quam poenis tam gravibus assidue subiacere. Singula quidem, quae meus animus narranda concepit, vobis aperire non possum, sed Deus ipse novit, quos sermones velit exprimere mutus.

Ait mulier: Plurimum miror, et miranda res est, quod ad

(1) visus enim vestri aspectus *EFb*.
(2) naturam *D*.

tantam rerum turbationem ipsa non deficiunt elementa, nec mundus corruit ipse. Si meae quidem nobilitatis ignoscere pudori non insisterem, acerrime tuos compesceret mea lingua sermones; quia tamen in nobilis ore nimis res esset inconcinna aspera contra quemlibet et inurbana verba proferre, patienter meus animus tolerat tua dicta vesana et suavi tibi respondet affatu. Quis ergo tu es, qui tanta munera petis? Tua mihi satis patet forma, ac genus est manifestum. Sed ubi deprehendi maior audacia potest quam illius, qui totius hebdomadae tractu variis mercimonii lucris toto mentis intendit affectu, septima suae quietis die quaerat amoris vacare muneribus eiusque dehonestare mandata [41] et ordines in hominibus ab antiquo statutos confundere. Non enim otiose vel sine causa fuit ab aevi primordio inter homines ordinum reperta distinctio, sed ut quisque intra generis saepta permaneat et per omnia sui ordinis finibus contentus exsistat, et ea, quae maioris sunt ordinis stabilita natura, sibi nullus usurpare praesumat, sed ipsa tanquam aliena relinquat. Quis ergo tu es, qui tam antiqua conaris temerare statuta et sub amoris commento maiorum praecepta subvertere tuique generis tanta niteris praesumptione metas excedere? Nam si adeo mei sensus obliviosa manerem, ut tua verba me cogerent his, quae dicis, annuere, cor tamen tuum non esset tam grandia tolerare sufficiens. Numquid enim lacertiva avis perdicem vel fasianus sua potuit unquam superare virtute? Falcones igitur vel astures hanc decet capere praedam non autem a milvorum pusillanimitate vexari. Tua igitur est multum fatuitas cohibenda, quod [42] alti generis indignus tibi quaeris amantem. Nec enim, quod asseruisti ante, tuam potest tueri sententiam. Dixisti etenim, amorem non distinguere genera sed cunctos cogere ad amandum, qui apti reperiuntur ad amoris arma ferenda, et quod amantes non debent aliter distinguere, sed hoc requirere solum, an sit sauciatus amore, qui petit amari. Sed sine omni contradictione profiteor, quod amor indifferenter cogit amare, sed aliud, quod sequitur,

scilicet, amantem non debere distinguere nisi, an amet, qui petit amari, non suscipio, quia penitus est falsitati subnixum. Nam si hoc esset, illa sibi verba locum vindicare non possent, quibus fertur amor sua manu pensum inaequale gestare. Huiush hypotheticae consequenti destructo, e contra rio tibi concluditur; ergo et meam sententiam in sua videbis firmitate durare. Sed et, si forte narrare velis, quod multi consueverunt audaci lingua proferre, amorem scilicet iniquum a cunctis debere iudicem nominari, quum inaequalia pondera ferat, tali te responsione repello. Quamvis enim amor inaequalia pondera ferat, iustus tamen iudex poterit [43] vere vocari. Amor enim ponderis inaequalitate non utitur nisi iustissima causa cogente. Nam quum cerneret amor, homines universos ex ipso instinctu cupidinis naturaliter in cuiuslibet alterius sexus personae libidinem provocari, turpe nimis putavit exemplum sua statim ex adverso tentoria ponere, ut eam, cuius quaeritur amor, statim compellat amare. Si hoc enim esset, quilibet horridus, hispidus, agriculturae deserviens vel in plateis publice pro cibo mendicans reginae sibi provocare posset amorem. Sed ne unquam huiusmodi posset inconcinnitas vel rerum absurditas evenire, cuiuslibet generaliter personae amor commisit arbitrio, ut, si velit amet eum, qui petit amari, vel non amet, si nolit amare. Sed et, si hanc, quam dicis, regulam amor sine omni exceptione servaret illaesam, scilicet ut omnis semper, qui amat, ametur, alterius regulae cursui occurreret naturali. Quilibet enim homi[44]num alterius maioris ordinis libentius quam ordinis aequalis sive minoris sibi quaerere solet amantem, et ideo versa vice mulier, cuius petitur amor, propter regulam dictam et cursum naturae praefatum ordinis aequalis sive maioris libenter petit amorem, ne ab amoris regula generali inique videatur exempta. Apparet igitur ex his manifeste, quod supervacuis laboras impendiis, et tuos postmodum cognosces in vanum emisisse labores.

Homo ait: Quod mihi benignum et suave praestitistis

responsum, multum in hoc vestra probitas denotatur, quia vestrae voluistis naturae consulere, ac vestra verba generi convenire. Nihil enim magis generosae personae potest congruere laudibus, quam si in suis dictis dulci sermone fruatur, et nulla videntur magis nobili contraire generi et sanguinis nobilitati detrahere quam aspera et inurbana verba proferre. Quod autem dixistis, meam faciem vobis esse cum genere manifestam, vehementer admiror, quia vestram video in hoc errare prudentiam, quum illis videamini erratibus assentire, qui [45] morum probitatem sine genere ac forma reiiciunt et formae venustatem ac sanguinem generosum sineo mni probitate recipiunt. Quod quam sit asserere grave ac difficile, quamque narrare absurdum, illa vos edocet ratio manifesteque irrefragabili ratione demonstrat, quae dicit, quod ex bonis tantum moribus et hominis probitate ac curialitatis fomite a primordio fuit orta nobilitas. Si homines igitur sola morum probitas nobilitatis meruit virtutibus decorare ac generositatis assumere nomen, errorem praedictum penitus deponere curate, et sola morum probitas compellat vos amare. Illud autem, quod de mercimoniis in contumeliam est mihi a vobis obiectum, si attentis mea curaveritis verba auribus percipere, sine omni dubitatione cognoscetis, nullo mihi posse de iure nocere. Nam quod mercimoniorum honorabilia lucra diligenter attendo, contendo [46] proprio generi deservire, quia talia studeo meis actibus exercere, quae meae possunt naturae congruere. Et ex hoc murmura vulgi depellere curo, quod dicere consuevit: «Talia quemque facere decet, quae genus pariter cum ordine quaerit». Sed quod praedicta lucra improbe futuri intuitu cumulare non insisto, sed ea provide et largissime suo loco et tempore aliis dispensare contendo, in hoc meam morum et probitatis nobilitatem defendo. Praeterea, si honestis et licitis non curem insistere lucris, obscura me detinebit inopia, et ideo nobilitatis opera exercere non potero, et sic mea morum nobilitas in solo et nudo verbo manebit, quae curialitas vel nobilitas ab hominibus nullatenus credi consuevit.

Immo si pauper et inops curialis largitatis sermone utatur, in hunc sibi modum vulgares illudunt: «Homo iste, quia nulla possidet, quae valeat hominibus exhibere, largitatem se iactat habere plenariam. Sed si aliquid possidet in orbe, talem se debet hominibus exhibere, qualem suum genus [47] et natura permittit. De nulla enim possidentium bona ratione (1) procedit suam effuso sermone largitatem effundere». Sed et, si sufficientem substantiam mihi adesse obiicias, adhuc meo generi honesta lucra defendo (2). Praeterea illud, quod dixisti, quia quisque intra sui generis saepta debeat permanere et maioris ordinis amorem nullatenus postulare, diffiteri non possum. Sed si me morum probitatis cultura perlustrat, intra nobilitatis me credo moenia constitutum et vera generis coruscare virtute, et sic me morum probitas intra nobilitatis ordinem facit esse repositum; et ideo nulla potest reputari praesumptio, si ex nobilitate mihi quaeram amorem eligere; magis enim ex moribus quam ex sanguine deprehenditur cuiusque nobilitas. Dixisti etiam, quod, etsi meis te possem verbis allicere, ut meae voluntati condescenderes, cor tamen meum non esset tam grandia tolerare sufficiens. Sed stultus est ille miles, qui talia sibi quaerit arma ferenda, quae sui non possit corporis tolerare compages, nullusque sibi eligat talem equum appetere, qui suis non valeat regi vel gubernari virtutibus; tales enim [48] plebis sunt subiecti derisui. Concedo ergo, quia valde sunt. quae postulo, grandia; si me igitur ad id, quod peto, percipiendum minus sufficientem recogitas, id concedat gratia tua, quod sine vulgi potest rumoribus exhiberi, et si me indignum omnino reperires, tuo et cuiusvis alterius me facias patere derisui. Fiduciam tamen gero plenariam, quod illa eadem meicordis magnanimitas quae me cogit tam grandia petere, si ea mihi concesserit tua gratia, in perpetuum ipsa mihi parta tuebitur. Sed nec obstare potest

(1) more *O*.

(2) quia quanto plurimis habundo divitiis, *add.* O, tanto plures poterit mea largitas adiuvare *add.*

illud, quod de milvo et lacertiva mihi ave dixisti. Nam falcones, astures et accipitres sola facit audacia caros. Videmus enim quandoque falcones de genere levium magnos fasianos et perdices sua detinere virtute; nam a cane non magno saepe tenetur aper. Et econtra multos aspicimus nobiles et marinos falcones vilissimos pertimescere passeres et a lacertiva saepe ave fugari. Si ergo milvus et lacertiva avis arditus reperitur et audax et a suis degenerare parentibus, asturnina et falconina est dignus pertica [49] honorari et militari laeva deferri. Si me igitur noveris a meis degenerare parentibus, non contumeliosa milvi appellatione vocandus reperior, sed honorabili falconis vocabulo nuncupandus exsisto. Nec tibi vilescat apus quemcunque reperta probitas, quum ex pungentibus rosad spinis colligimus ortas, et in vilis materiae vasculo aurum repertum sua non possit pretiositate privari. Illud, quod dixi, neminem debere distinguere nisi, an sit sauciatus amore, qui petit amari, ex tua manifeste responsione cognovi, te non recte intellexisse; verbi enim generalitas tibi induxit obscuritatem. Nam quod dixi, amantem non debere distinguere, ita recipias, quia non debet, cuius postulatur amor, distinguere, utrum de nobili an de ignobili sit genere ortus, qui petit amari, debet tantum distinguere, utrum bonis moribus et an sit multa probitate decoratus. Ergo bene illa sibi possunt verba locum vindicare: Amor quandoque inaequale pensum solet sua manu gestare. Sed quamvis verum sit, amorem quandoque inaequalia pondera ferre, eius tamen non potest iniustitiae imputari; sufficit enim, si amor alterum amantium [50] sui roris pertingat afflatu et ex suae plenitudinis fonte initia praestet amandi. Nam altero amantium amoris sagitta pertacto non immerito alter proprio servatur arbitrio, ut, si ea fecerit, quae bene placita inveniantur amori, magnis ab eo sit dignus honorari muneribus multisque in plebe laudibus efferendus, si vero eius voluntati contraria, contraria debet munera ferre. Ideo ergo amor in arbitrio posuit amantis, ut, quum amatur, et

ipsa, si velit, amet, si vero nolit, non cogatur amare, quia maioribus censetur meritis dignus, qui bona sponte peregit, quam qui ea coactus exercuit. Et hoc ad instar coelestis regis creditur esse indultum, qui boni et mali percepta notitia quemque hominum proprio relinquit arbitrio, bene quidem agentibus ineffabilia praemia pollicendo, mala vero operantibus poenas intolerabiles comminando. Debet ergo mulier diligenti animo investigare, an sit dignus amari, qui petit amari, et, si ipsum dignum omnino invenerit, nullatenus eum suo debet amore frustare, nisi forte sit alterius [51] amore ligata. Si alterius igitur non es obligata amori, nulla te poterit ratio excusare.

Mulier ait: Tanta tuos niteris errores tueri facundia, quod non esset mihi facile tuis supervacuis respondere sermonibus. Quosdam tamen ex eis mea curabo ratione comprimere. Si enim, prout asseris, sola morum probitas amoris invenitur digna muneribus et nobilem facit hominem reputari, superfluo antiquitus nobilitatis fuit ordo repertus et tam aperta distinctione discretus, quum manifestum erat, omnem hominem moribus et probitate fulgentem nobilem fore vocandum. Et sic nos oportet instanter asserere, nobilitatis ordinis institutores suos in vanum emisisse labores, quod quam sit absurdum, probare non insisto. Ideoque firmiter assero, neminem sui ordinis debere metas excedere, sed intra suum ordinem quemque probum alicuius probae feminae amorem perquirere [et mediocris personae mediocrem postulare amorem], et sic cuiusque intemeratus ordo servabitur, et sui laboris (1) quisque remuneratus abibit. Ad hoc quod tuo congruentia ordini et honesta exerces mercimonia, meo sermone non arguo, sed quia mercimoniis intendens [52] nobilem tibi quaeris amicam, quod inconcinna res est et amara valde tristisque plena eventus. Quod autem mercimonii lucra effluenter largiaris, hoc te facit tui ordinis feminae amore dignissimum. Praeterea, licet falco

(1) amoris *EF.*

a lacertiva ave quandoque fugetur, nihilominus falco inter falcones et lacertiva avis inter lacertivas computabitur aves; ille tamen vilis falco, ista vero optima lacertiva vocabitur avis. Sic et tua te probitas non in nobilium facit ordine stare, sed bonum te suadet vocari plebeium et bonae dignum amore plebeiae. Apparet igitur et est manifestum: Et, si nullius sim amoris vinculo colligata, tu tamen quasi alienigena indignus meo reperiris amore.

Homo ait: Quamvis nolim tuos sermones arguere, nulla tamen possum ratione videre, si plebeius nobilem in probitate transscendat, quare ipsum non debeat in suscipiendis superare muneribus, quum ab eodem Adam stipite derivemur.

Mulier ait: Melius in mensa regia sedet aurum quam in pauperis domo vel rusticano tugurio, et longe honorabilius trotonerius et macer equitatur equus quam pinguis valde et optimae et [53] suavis ambulaturae asinus. A tuis ergo resipisce erroribus et aliis haec sumenda relinque.

Homo ait: Quamvis tuus me sermo depellat, quam diu tamen vixero, a tui amoris proposito non recedam, quia, etsi meae cogitationis fructum non sim percepturus, spes tamen sola, quam ex mei ipsius cordis mera liberalitate assumpsi, meum faciet corpus tranquillam ducere vitam, et subsequenter forte Deus mei doloris tuae menti inseret remedium.

Mulier ait: Tuo Deus labori digna praemia ferat.

Homo ait: Hoc solum verbum mihi spem indicat fructuosam, sed et ego Deum rogo, ut semper tibi sit meae cura salutis, et mea vela quietis portum inveniant.

c. *Loquitur plebeius nobiliori feminae.*

Si plebeius nobilioris quaerat amori coniungi, multa ipsum oportet probitate gaudere. Nam [54] ut plebeius nobilioris feminae dignus inveniatur amore, innumerabilibus oportet eum bonis abundare, convenitque, ut infinita ipsum benefacta extollant. Verecundum namque nimis nobili videtur mulieri exsistere et in eius plurimum contumeliam redundare, si inferioris ordinis sibi deposcat amorem, superiori et medio praetermissis ordinibus, nisi morum probitas super, effluente valeat penso nobilitatis compensationem inducere. Nec enim apud quoscunque prudentes verisimile potest videri in inferiori hominum ordine probos reperiri et bonos et tam alti generis dignos amore, et in duobus superioribus neminem dignum reperiri ordinibus, sed omnes tanquam reprobos propulsari. Et hoc generalis tradit tibi regula logicorum, quae dicit: Si, quod magis videtur inesse, non inest, nec, quod minus creditur adesse. Multa ergo probitate debet nobiles omnes et nobiliores plebeius excedere, ut a nobiliori femina mereatur amari. Nam et, quantumcunque probus ex plebe aliquis inveniatur, absonum videtur nimis, et inter ipsos vulgares pro maximo reputatur occasu atque descensu, si comitissa vel [55] marchionissa vel aequalis vel maioris ordinis femina suo plebeium adnectat amori. Prima namque facie praesumitur exinde nimia voluptatis abundantia, quam per omnia reprobandam infra demonstrabimus, nisi publica de plebeio probitatis fama praedictam auferat suspicionem. Quid ergo? Numquid non decet, nobilioris mulierem ordinis suum plebeio largiri amorem, si eum per omnia studiosum invenerit? Respondeo: Si in superioribus quis dignior vel aeque dignus reperiatur ordinibus, ille potius est in amore quaerendus; si vero nullus in eis inveniatur ordinibus, non est abiiciendus plebeius. Multis tamen oportet experimentis examinari eius

constantiam, antequam spem amoris consequi mereatur largitam. Nam quod ultra cuiusque noscitur pervenire naturam, modica solet aura dissolvi et brevi momento durare. Nam inter lacertivas fertur aves nasci quandoque quasdam, quae sua virtute vel ferocitate perdices capiunt; sed, quia istud ultra ipsarum noscitur pervenire naturam, fertur, quod in eis nisi usque ad annum ab earum computandum [56] nativitate haec non possit durare ferocitas. Post multam ergo probationem, si dignus inveniatur, eligi in amore potest a nobiliori muliere plebeius, et eisdem omnibus possunt ad invicem inter se uti faminibus, quae supra in plebeii et nobilis mulieris sunt dicta colloquio. Potest etiam hoc alio uti sermone plebeius:

Vestrae personae multum insistere laudibus nullatenus expedire videtur; per diversas namque mundi partes vestra probitas resonat atque venustas. Praeterea callidi videntur blandimenti obtinere commentum laudes in aspectu laudati prolatae. Est igitur meum ad praesens propositum et principalis intentio, quae me ad vos venire suasit, me et mea vobis offerre servitia vobisque supplicare attente, ut ea dignetur suscipere gratia vestra, coelestemque obsecro Deum, ut ea ex gratia sua mihi facere largiatur, quae vestrae per omnia sint placita voluntati. Firma namque in meo corde et stabilita conceptio est, nedum vobis sed pro vobis obsequia omnibus exhibere et humili animo placitoque servire. Spem namque gero plenariam, quod nunquam apud vos permanere posset meus [animus] sine [57] fructus dulcedine labor. Si mea namque inveniretur infructifera sollicitudo, post multas me oporteret fluctuationes atque procellas mortis subire naufragium, nisi forte spe meus animus quamvis fallaci regatur. Nam spes sola, quamvis animo sit indulta fallenti sustentationis mihi posset ancoram conservare illaesam.

Mulier ait. Nec tua nec cuiusque alterius meus disposuit animus obsequia recusare vel susceptis decentibus non respondere muneribus. Qui enim servitia recusat oblata

recipere, offerentem nimio rubore conturbat et se ipsum indicat avaritiae vitio contineri. Qui ergo aliis libenter sua largitur obsequia, non incompetenter ab aliis oblata recipit beneficia. Tu tamen aliorsum tendis, et aliud venari videris, quam sis capere dignus; nam ut tui videntur indicare sermones, a me petis amari. Ego autem amare fugio, maxime hominem tertio mihi gradu inferiorem constitutum, licet infinita sis alias probitate decoratus. Sed dicis, solam mei spem concessam amoris tibi sufficere ad mortis evitanda pericula; ego autem in hunc tibi modum respondeo: Dico enim, quod ex eo solo, quod me fraudis dicis et mendacii [58] habere calliditatem, ostendis te eiusdem erroris contagio maculari et aliud in corde retinere conceptum aliudque fallaci lingua proferre. Merito ergo es ab amoris gremio repellendus, quia varii et mendaces intra palatii amoris solium introire non debent. Praeterea mihi suadere videris, ut propriam curem negligere famam, quod est priore deterius. Nihil enim nobili est probrosius mulieri quam de se ipsa non exspectare promissa et spem frustare largitam suoque sermone fallere gentem. Hoc videtur illis mulieribus convenire, quae meretricio more versantur, et quae muneris gratia amoris nituntur mandata subvertere et ob lucrum eius dehonestare militiam. Tuum ergo non videtur sanum consilium, postquam ex eo tot imminent pericula graviora.

Homo ait: Fateor, quod amari posco, quia dulcior, quam sit in orbe vita, est in amore vivere. Sed verba vestra manifeste demonstrant, quod me recusatis amare et hoc propter inferioris [59] ordinis vilitatem, quamvis in multa constituar probitate.

Quibus ego sic respondeo, quia meum genus in mea non potuit persona propriis finibus contineri, instinctu quidem istud cooperante naturae. Quum ergo natura ipsa noluit mihi certos ordinis terminos stabiliri nec sublimiorum ordinum mihi voluit claudere fores, si morum non obstet improbitas, unde vos mihi praesumitis certos praefingere fines et ordinum me iugo subiicere? Nam antiquitus

illa ordinum reperta distinctio non nisi illis fuit imposita solis, qui praetaxato sibi ordine reperiuntur indigni, vel qui proprium ordinem servant, maiori vero digni nullatenus inveniuntur. Et hoc ad eius assero similitudinem, quod in theologica invenitur exaratum scriptura, quae dicit, legem non esse positam iusto sed peccare volentibus. Praedicta ergo ordinis antiqua distinctio non prohibet me in quorumlibet maiorum militiam numerari vel maioris ordinis praemia postulare, dum tamen nihil possit aliquis meis iuste obiicere moribus. Praeterea, quod asserui, spem quamvis ingeniose [60] largitam mihi sufficere ad causam mortis declinandam, non istud enarravi, quasi vestrae volens gloriosae famae detrahere vel quod ullius contra vos sim fraudis maculae conscius, sed ut vobis aperta ratione monstrarem, quanta vobis affectione adnector, quantumque carum haberem vestrum ad plenum mihi tributum amorem, ut mei vobis amoris nota immensitate sic saltem vestrum facilius animum inclinetis.

Mulier ait: Quamvis probitas possit nobilitare plebeium, ei tamen ordinem mutare non potest, ut plebeius procer efficiatur sive vavassor, nisi per principis ei forsan potentia tribuatur, qui potest quibuslibet bonis moribus nobilitatem adiungere. Merito ergo tibi denegatur ad amorem comitissae processus. Praeterea spes te nimium comitissae decepit, quum audacter falsa in eius non erubuisti aspectu proferre. Nam in numero te contendis militantium nominare, et in te multa ad militandum nociva et contraria cerno. Quum enim milites ex sua natura subtiles debeant suras habere atque prolixas modicumque pedem quasi artificio quodam per singulas [61] dimensiones inaequaliter pertractum, tuas in contrario suras aspicio grossas rotundeque intensas brevique tractu finiri pedesve prolixos per singulas dimensiones equaliter et in immensum protractos.

Homo ait: Si propter suos mores et probitatem aliquis plebeius dignus a principe nobilitari inveniatur, cur nobili non dignus sit amore, non video. Nam quum sola probitas

faciat hominem dignum nobilitari, et sola nobilitas nobili reperiatur digna amore, merito sola probitas nobilis amoris est digna corona. Sed id, quod de intenso et remisso mihi crure opposuistis ac pede prolixo, non multum de ratione procedit. Fertur etenim, quendam in Italiae finibus degere comitem habentem subtilia crura et ab optimis parentibus derivatum et in sacro palatio clarissima dignitate pollentibus, omnique decoris specie coruscantem, cunctisque fertur abundare rerum divitiis, omni tamen probitate, ut dicitur, destitutus [62] est, omnesque ipsum boni mores ornare verentur, pravique omnes dicuntur in eo domicilium invenisse. Et econtra: Rex est in Ungaria intensa plurimum habens crura simulque rotunda prolixosque et aequales pedes et omnibus fere decoribus distitutus. Quia tamen nimia morum invenitur probitate fulgere, regalis coronae meruit accipere gloriam et per universum paene mundum resonant eius praeconia laudis. Non ergo, qualia sint mihi pedes vel crura, debetis inspicere, sed quibus sim moribus indutus, qualisque propriis constituar actibus. Non enim, quantum sit quisque formosus, sed quantum ex propriis mereatur meritis, in percipiendis est inspiciendum muneribus. Non ergo suras sed mores discatis obiicere, quia suras obiicendo divinam videmini naturam contemnere.

Mulier ait: Rationabili videris te tuitione (1) defendere; sed quae te benefacta glorificent, quae te probitas eorum, quae postulas, dignum impetratione constituat, nullius relatione percepi. Qui enim alicuius probitatis feminae maxime nobilioris ordinis exposcit amorem, multa ipsum debet at[63]tollere fama, et eum oportet omni curialitate muniri; de te quippe omnis sublimis videtur fama silere. Ea igitur tuis in primo studeas actibus exercere, ut, quae petis, sint digna muneribus, ut tua nimis postulatio improba non iudicetur.

Homo ait: Vestris omnimoda videtur urbanitas contineri

(1) ratione *CDZb*.

sermonibus, quibus tam evidenter curatis in cunctis mihi laudabilibus actibus suadere. Ideoque quum videam, vos omnino in amoris arte instructam, vestram in amore deposco doctrinam, ut me scilicet docere dignetur gratia vestra, quae sint ea, quae exiguntur in amore praecipua, id est, quae constituant hominem amore dignissimum, quia, quum instructus fuero, nullius me poterit erroris obumbrare defensio vel occasio excusare. Quum enim omnis ex amoris rivuli plenitudine procedat urbanitas, eoque magistro omni benefacto praestetur initium, omnisque exitus bonitatis peragatur, et usque modo expers sim et ignarus amoris inventus, non est mirandum, si ab eius inveniar alienus effectu et eius instanter petam praecepta doceri, quia quod quis [64] toto mentis scire cupit affectu, improba solet petitione deposcere avidaque mente suscipere.

Mulier ait: Ordinem videris et cursum turbare naturae, quod primo petis amari, et ipse postmodum probas te modis omnibus indignum amari, quum velut indoctus in amoris petis disciplina doceri. Quia tamen turpe nimis videtur exemplum et ab avaritiae stimulis derivari, si minus eruditis, quum postulant edoceri, sua periti documenta negarent, nostrae siquidem doctrinae mereberis largitatem. Et si nostra curaveris diligenter verba percipere, super eo, quod postulas, edoctus abibis.

Qui vult ergo dignus haberi in amoris exercitu militare, nulla ipsum convenit avaritia detineri, sed nimia largitate pollere, largitatem quippe omnibus porrigere debet, quibus potest. Et, quum viderit, esse necessarium, maxime nobilibus et probitate decoratis, et ubi perpenderit, suam opportunam esse alicui largitatem, non debet exspectare petitoris instantiam. Nam res cuiuscunque concessa petitione cara videtur emptione [65] quaesita. Sed si instans largiendae rei ita non valeat ab ipso opportunitas deprehendi, rem opportunam petenti tam gratanti deferat animo, ut gratius in suo corde acceptiusque residere appareat, rem amico esse largitam, quam si eiusdem rei possessioni accumberet. Sed

et, si viderit pauperes esurire et eis alimenta praestiterit, magna curialitas atque largitas reputatur. Sed si dominum habet, debitam ei debet reverentiam praestare. Et Deum vel sanctos suos nullo debet blasphemare sermone; humilem se debet omnibus exhibere et cunctis servire paratus adesse. Hominum nulli debet suis dictis detrahere, quia maledici intra curialitatis non possunt limina permanere. Malos non debet suo laudare mendacio, secretis tamen eos debet, si potest, correptionibus emendare. Sed et, si incorrigibiles omnino eos notaverit permanere, tanquam contumaces eos expedit a suo comitatu depellere, ne erroris merito valeat fautor et socius deputari. Nullarum maxime miserabilium personarum debet illusor exsistere, litigiosus vel [66] ad rixas faciendas promptus esse non debet, sed, prout possibile est, iurgiorum ipsum convenit sedatorem exsistere. Modico risu in mulierum utatur aspectu, quia iuxta Salomonis eloquium stultitiam videtur risus nimius indicare, et stultos quidem omnes vel minus sapientes viros astutae consueverunt mulieres abiicere atque contemnere pulchreve satis eludere. In amoris namque gubernatione prudentia grandis exigitur, et omnium in ea requiritur industria artium. Magnatum debet coetum frequentare magnasque curias visitare. Moderate debet taxillorum deservire ministeriis. Magna debet antiquorum libenter gesta recolere atque asserere. Animosus debet esse in proelio et contra inimicos arditus, sapiens, cautus et ingeniosus. Plurium non debet simul mulierum esse amator, sed pro una omnium debet feminarum servitor exsistere atque devotus. Corporis cultui moderate debet insistere et sapientem atque tractabilem et suavem se omnibus demonstrare, licet quidam credant, se plurimum mulieri complacere, si stulta quasi vesana [67] proferant verba suisque se valeant gestibus hominibus demonstrare dementes. Praeterea mendacibus non debet uti faminibus; sed et cavere debet, ne nimis effuso sermone utatur vel nimio teneatur silentio. Item neminem debet veloci et repenti promissione ditare, quia reddere tardus erit hilaris promissor,

et audax ad promissa parum credulitatis habet. Si probus aliquis in eum suam conferre largitatem cupiat, hilari eam debet suscipere facie et nullo modo recusare, nisi forte largitor eam sibi credebat opportunam, quum non esset. Tunc enim taliter recusare potest: Res ista quum ad praesens mihi non sit opportuna, eam donatam habeo, vobisque relinquo, ut, quantum placuerit, ipsam meo nomine servetis.—Sed et turpia verba suo non debet ore proferre, gravia delicta et maxime notoria debet evitare. Neminem debet falsa promissione frustrare, quia pollicitis dives quilibet esse potest. Si quis eum falsa promissione deceperit vel minus erga eum curialis exstiterit, non debet ipsum suo dehonestare sermone, sed econtra bona sibi retribuat et in cunctis praestet obsequia, et sic prudenter eum coget suam agnoscere [68] culpam. Hospitalem se cunctis debet praestare libenter. Contra Dei clericos vel monachos sive contra religiosae domus quamque personam iniuriosa non debet vel turpia sive irrisoria verba proferre sed eis totis viribus totaque mente eius gratia, cuius funguntur officio, semper et ubique debitum honorem impendere. Ecclesiae frequenter debet limina visitare ibique assidue officia celebrantes libenter audire divina, licet quidam fatuissime credant, se satis mulieribus placere, si ecclesiastica cuncta despiciant. Suis in omnibus veridicus debet esse sermonibus, nullius hominis gloriae invidus permanere. His tibi breviter et in summa notatis, si attentis ea tuis auribus percepisti et factis exercere curaveris, dignus invenieris in amoris curia perorare (permorari?).

Homo ait: Dignitati vestrae omnimodas cogor reddere grates, quod tam diligenter et tam prudenter mihi voluistis amoris articulos explicare eiusque propinare notitiam. Sed adhuc indesinenter postulare non cesso, ut spem dignemini mihi largiri petitam, sub hac saltem condicione: si ea, quae docuistis, per omnia curabo perficere. Spes enim desiderati amoris benefaciendi semper mihi propositum conservabit, nec mihi obstare potest, [69] quod de turbato ordine est dictum. Nam quum omnibus, quae fiunt in saeculo, bonis

amor praestet initium, merito in primis tanquam omnium bonorum radix et causa principalis est postulandus.

Mulier ait: Indecens esset et inurbanum spem alicui amoris sub hoc modo largiri; sed aut pure eam concedere debet aut pure negare, quia spe quoque largita potest femina retrahere manum et spem auferre concessam. Studeas bona cuncta peragere, ut nostrae tibi appareant verba profuisse doctrinae.

Homo ait: Merito vos coelestis Maiestas in maiorum constituit ordine mulierum, quod tam prudenter omnibus pro meritis respondere voluistis mihique plura concedere, quam noverim postulare, et ego Deum rogo, ut ad vobis serviendum meum semper propositum augeat vobisque mentem inducat atque conservet mihi semper, prout propria postulaverint merita, retribuere.

[70] D. *Nobilis plebeiae.*

Si nobilis sibi velit plebeiae amorem eligere, tali eam debet sermone allicere. Primitus eam suo more salutet, secundo potest, si voluerit, etiam sine licentia iuxta ipsam sibi eligere sedem, et hoc propter maioris ordinis praerogativam. Regulariter enim tibi trado, Gualteri, quod ubicunque masculus maiori censetur ordinis praerogativa quam mulier, potest sine licentia iuxta ipsius latus sedere, si velit. Si vero eiusdem ordinis inveniatur, potest licentiam petere, ut sibi iuxta eam pateat sedendi licentia, qua concessa cum ea sedere poterit, aliter vero nequaquam. Ubi autem minoris ordinis sit masculus quam femina, licentiam iuxta eam sedendi non debet exposcere, sed inferiori loco licet sedendi postulare licentiam. Si tamen ipsa concesserit ei iuxta suum latus sedere, sine timore potest eius voluntati annuere. Postmodum autem sic ei loquatur:

[71] Nuntius sum quidem vobis ab amoris aula trans-

missus, qui vestrae prudentiae cuiusdam dubitationis mandat dissolvere nodum: Cuius scilicet sit mulieris magis laudanda probitas, utrum nobilis sanguine an illius, quae cognoscitur generis nobilitate destitui?

Mulier ait: Minus apte mihi tale videtur dari definiendum iudicium, quum me ipsam praesens tangat articulus, et in propria causa cuilibet sit iudicare prohibitum; quia tamen mihi non licet delegationem recusare amoris (1), quid super isto sentiam articulo, mea curabo definitione monstrare. Ex tuis tamen assertionibus aliquid super hoc primitus volo percipere, ut patrocinio instructa laudabili nulla super hoc negotio me valeat falsitas obumbrare. Nam prima videtur facie sanguinis probitas magis laudanda; ea namque, quae secundum cuiusque noscuntur provenire naturam, magis videntur appetenda, quam quae extrinsecus et quasi aliunde adveniunt. Nam et in ipsis mulieribus magis naturalis quam appositivus color dignoscitur honorari, magisque placent ab [72] homine verba prolata quam a pica loquente. Et aptius valde rubentis scarlati color in Anglicana videtur lana residere quam in agnino pilo Campaniae sive Italiae. Sic magis forte congruit nobili sanguini probitas quam ex plebeiorum stipite derivatis.

Homo ait: Miror, si hoc mente geris animoque sentis, quod lingua narrare videris. Nec enim, quod dicis, recte potest per exempla demonstrari proposita, quum in illis omnibus humanum artificium commendetur, et naturalia accidentalibus praeferantur. Sed in plebeia probitas ex solius animi innata virtute optima mentis dispositione procedit, et sic quasi naturale censetur. Tua igitur non possunt exempla procedere, unde merito dicendum credo, magis in plebeia quam in nobili probitatem esse laudandam. Carior enim reputatur fasianus ab accipitre quam ab asture captus, magisque meretur praemium, qui plus, quam debet, exsolvit, quam qui, quod praestare tenebatur, exhibuit. Praeterea

(1) maiorum *BO*, maioris *cf.*

magis approbatur illius doctrina magistri, qui ex ineptis noverit lignis aptam fabricare naviculam, quam qui ex optimis et bene compositis lignis aedificat. Et nonne maius ac laudabilius homini reputatur, si aliquam ex se [73] ipso peroptime artem retineat, quam si eam ex artificio sumpserit alieno? Certe utique est verum, si fateri volueris. Merito ergo in praesenti negotio nobilis sanguine contrarium meretur calculum reportare.

Mulier ait: Multum videtur mihi super tua admirandum prudentia, quod tam evidenter contra te ipsum tuis niteris sermonibus allegare. Nam quum nobilis sanguine ac generosus inveniaris, patenter ipsi conaris nobilitati detrahere et contra ipsius placitare iura contendis; quia vero tua rationabiliter dicta defendis, in hanc declino sententiam, ut magis in plebeia quam nobili probitatem laudandam existimem, quia omne bonum, quod est rarum, caro carius esse nullatenus dubitatur.

Homo ait: Tuam valde iustam sententiam reputo atque rectam satis opinor, et ideo necessario me fateri oportet, potius esse quaerendum amorem probitatis multae plebeiae quam nobilis nimia probitate decorae. Quum ergo plebeiorum genus nimia in tua persona probitate meruit exaltari, non immerito te mihi solam ex universo mulierum consortio dominam praeelegi et per te solam cuncta disposui peragere bona. Et ideo Deum indesinenter exoro, ut tuo semper inserat firmum [74] cordi propositum mea servitia continuo capere, ut quotidie in benefaciendo meus possit animus incrementa suscipere, atque per hoc valeam ad optata digne munera pervenire.

Mulier ait: Non videtur multum tuae nobilitati congruere ad plebeiae mulieris ordinem declinare vel ex plebeia amorem appetere, nec videris ex meritis nobilitatis nomen adeptus, quum a nulla tui ordinis femina amari merearis; et qui in proprio minus bene invenitur ordine militare, non creditur in alieno suam recte gestare militiam. In proprio igitur ordine requiras amorem et in alieno genere constitutam non

coneris impetere, ne propter talem valeas praesumptionem digne pati repulsam.

Homo ait: Multum videris amoris ignara doctrinae, quum id, quod omnibus est manifestum, te prorsus ignorare demonstras. Lippis namque videtur omnibus atque patere tonsoribus, quod nec sanguinis generositas nec decora multum species pertinet ad amoris emittendam sagittam; sed amor est ille solus, qui hominum ad amandum corda compellit, et saepius ipsos instanter [75] cogit amantes alienigenae mulieris amorem exigere, id est ordinis et formae nullatenus aequalitate servata. Amor enim personam saepe degenerem et deformem tanquam nobilem et formosam repraesentat amanti et facit, eam plus quam omnes alias nobilem atque pulcherrimam deputari. Semper enim forma mulieris, quam aliquis recto corde amare dignoscitur, nimium consuevit amanti placere, quamvis omnino deformis inveniatur atque abiecta. Praeterea omnium aliarum mulierum istius respectu incultus sibi quasi videtur aspectus. Mirari ergo non debes, si te quamvis ignobilem genere omni tamen decoris fulgore et morum probitate fulgentem tota contendo amare virtute, quia non talia postulo quasi a mei ordinis mulieribus recusatus, sed ab amore taliter amare coactus, et quia tua mihi super omnibus aliis probitas complacuit atque nobilitas. Ex quibus omnibus tuae satis debet esse prudentiae manifestum, quod a tuo sum nullatenus repellendus amore, si morum in me compositio propriae noverit origini respondere.

Mulier ait: Etsi ea, quae proponis, clara forte veritate nitantur, aliam tamen ex tui ipsius verbis tibi possum iustam recusationis causam [76] opponere, quia, ut superior a me lata et a te approbata videtur sententia continere, magis in plebeio quam in nobili genere sedet laudanda probitas. Ex quibus verbis concludendo intulisti, quod potius sit studiosae unumquemque amorem sibi copulare plebeiae quam nobilis et multa probitate decorae. Quare igitur non magis plebeius morum compositione perfectus quam multa nobilitate

decorus mihi est eligendus amator? Quaeso, ut mihi respondeas.

Homo ait: Quamvis simplici verbo asserui, magis studiosae plebeiae requirendum amorem quam nobilis mulieris atque decorae, non tamen intelligere debes, nobilis mulieris non esse laudandum atque peroptandum amorem. Immo magis nobilis mulieris amor est eligendus, si maiori gaudeat probitate quam ipsa plebeia. Tali ergo intentione verbum protuli «magis», ut, si plebeia probior quam nobilis inveniatur, potius sit quam nobilis eligenda; si aequis in probitate [77] passibus ambulare noscuntur, aequaliter earum amor est eligendus secundum Angliae reginae Alinoriae opinionem. Ego tamen in aequalitate praefata minorem dico ordinem praeferendum esse maiori et potius eligendum. Sin autem aliter adverbium «magis» intelligatur, quam tibi sim conatus exponere, summa sequeretur absurditas et grandis inde oriretur iniquitas. Jam enim videretur sanguinis generositas hominibus intolerabile damnum adducere nullaque commoda ferre, si probior nobilis minus probae postponatur plebeiae. Si talem ergo plebeium inveneris, in quo magis quam in me cognoveris probitatem vigere, et tuum fueris sibi amorem largita, tuum non insistam improbare propositum, quum haec in superioribus tibi videatur concessa licentia. Tua igitur diligenti perquirat indagatione prudentia et digniori se adnectat amori.

Mulier ait: In tuis videris sermonibus tanquam cancer in ambulando retrogradus, quod nunc negare contendis, quod statim audaci lingua laudando firmaveras. Sed non videtur recte virili conformari astutiae ad mulieris quantumcunque prudentis sermonem contra suam quemque tam [78] inverecunde venire sententiam, et quod dilucide paullo ante concesserat, sua nunc assertione negare. Quia tamen fas est ab errato discedere et ab eo, quod quisque minus bene sententiaverat resipiscere, si tuam simplicem et incautam studes emendare doctrinam, in hoc inveneris laude dignissimus et ab omni prudentia commendandus. Tuorum igitur

verborum non modice mihi placet interpretatio, qua mihi deliberare concedis, quis mihi tanquam potior sit eligendus amator, quia illam mihi palatii amoris portam defendo, quae nec quemlibet a palatii repellit ingressu nec omnem permittit intrare petentem, sed eum demum, quia ex propria probitate, consilii tenore perpenso et subtili habita deliberatione, admittitur. Deliberato itaque et post libramina multa consilii digniorem curabo admittere.

Homo ait: Si anguis hic non lateret in herbis, et hanc sub calliditatis ingenio deliberationem non [79] exposceres, suavissima mihi esset et gratiosa deliberatio talis. Sed, quia vehementer timeo, ne ex dilationis istud procedat origine, non videtur mihi tutum huic praebere proprium deliberationi assensum. Gravissimum namque mihi est et mortis videtur demonstrare vestigia, si praeter spem largiendi amoris patiaris me abire. Morosa namque dilatio pereuntis solet amoris indicare praesagia, et modica consuevit mora eventus mutare fortunae; si me igitur tui amoris spe frustratum dimiseris, me protinus mortem subire compellis, cui tua postea nullatenus poterit prodesse medela, et ita poteris homicida vocari.

Mulier ait: Homicidium aliquod perpetrare non affecto; mihi tamen consilium nulla potest ratione negari, quia iuxta cuiusdam sapientis eloquium quidquid consilii moderatione perficitur, non assuevit poenitudinis rubore perfundi sed perpetua firmitate durare.

Homo ait: Consilium tibi denegare non possum. Deum tamen assidue rogare non desinam, ut te faciat amare, quem debes.

Mulier ait: Si amori vacare eligerem, indu[80]bitanter scias, quod pro posse studerem potioris mihi solatia quaerere.

Homo ait: Liberum tibi eligendi amoris esse non dubitatur arbitrium. Ego tamen tibi nunquam servire cessabo et pro te omnibus semper obsequia cuncta praestare.

Mulier ait: Si, ut verbis assertive proponis, facto cura-

veris adimplere, facile non posset accidere, quin a me vel alia retributionem susciperes abundanter.

Homo ait: Tua verba Deus velit, ut veridicam sententiam ferant, et ego, quamvis corpore videar discedere, corde tamen vobis colligatus exsisto.

E. *Loquitur nobilis nobili.*

Si nobilis aliquis mulieris alicuius nobilis deposcat amorem, his illam verbis conetur attrahere. Post proposita sermonum initia taliter cordis concepta [81] dissolvat:

Tanta deprehenditur in vobis nobilitas, tantaque vos curialitas exornare dignoscitur, quod omnia, quae meo resident cordi dicenda, vestrae probitatis aspectu credo mihi licere sine reprehensionis timore narrare. Nam si non liceret hominibus sui, quum vellent, cordis dominabus aperire secreta, iam amor perisset omnino, qui omnium dicitur fons et origo bonorum, et nullus sciret aliis subvenire, omniaque curialitatis opera hominibus essent ignota.

Mulier ait: Recte sapis, et multum mihi placet audire.

Homo ait: Licet me raro corporaliter vestro repraesentem aspectui, corde tamen et animo a vestra nunquam abscedo praesentia; assidua namque de vobis habita cogitatio saepe saepius me vobis praesentem constituit et illum thesaurum, circa quem mea versatur intentio, cordis me facit oculis semper aspicere poenasque mihi affert et solatia multa. Nam, quod quis toto mentis affectu desiderat, semper timet, ne adverso turbetur eventu. Quantum igitur fidelis vobis [82] exsistam, quantaque vobis devotione astringar, sermone narrare non possem. Nam, ut videtur, si viventium omnium fidelitates in unius possent congregari persona, nequaquam tanta esset, quanta est fides, quae me vobis servire suadet, nihilque tam meo cordi immutabile perseverat quam gloriae vestrae serviendi propositum, et illud mihi

super omnia gloriosum exsisteret, et pro magna victoria reputarem, si qua possem meis actibus operari, quae vobis exsisterent gratiosa vestraeque accepta gratiae residerent. Quum vos igitur videre valeo, nulla me posset poena pertingere, nullius me possent insidiae perturbare; immo locorum, quibus inhabitare videmini, solus ad aera transmissus aspectus efficacia mihi praestat fomenta vivendi et solatia multa praestat amanti. Quando vero vos non possum corporali visu aspicere nec super vos constitutum aërem deprehendere, undique contra me cuncta incipiunt elementa consurgere, et varia me poena[83]rum incipiunt allidere genera, nullo possum gaudere solatio, nisi quantum falsa mihi demonstratione dormienti somni sopor adducit. Sed licet falsa me somnus quandoque largitione decipiat, nihilominus tamen ei affectuosas offero grates, quod tam dulci atque nobili me voluit deceptione frustrare. Talis namque somniculosa largitio mihi vivendi viam modumque conservat mortisve defendit ab ira (1) quod maximum munus mihi videtur atque praecipuum. Mortuo namque frustra medicina porrigitur. Sed quousque mihi affuerit licet vita poenalis, levis potest aura imbrem mihi liberationis infundere et rorem suavitatis inducere. Credo namque et plenariam gero fiduciam, quod tam nobilis tantaeque femina probitatis non diu permittet, me poenis subiacere tam gravibus, sed a cunctis relevabit angustiis.

Mulier ait: Re vera in tua persona nobilitari (2) novit prudentia (3), et habitaculum invenerunt suavitatis eloquia, quod tam provide tamque prudenter tua novisti proponere iura. Quod igitur tibi placet de mea in absentia mei cogitare [84] persona mihique in omnibus, in quibus poteris, serviendi habere propositum, debitas tibi refero grates, et ego versa quidem vice in absentia quoque tui de te cogitabo libenter tuaque servitia suo loco et tempore non detractabo

(1) ad iram *E.*
(2) nobilitati *O.*
(3) prud. respondere *O.*

suscipere, quia tantus es tantave probitate refulges, quod nulli feminae ascriberetur honori, si tua obsequia recusaret. Praeterea nolo, ut solius sis aëris inspectione contentus, sed nostra specie poteris corporali visione potiri et opposita me facie intueri. Malo etenim ad vitae tibi conservanda gubernacula laborare quam mortis praestare causam vel homicidii incurrere crimen.

Homo ait: Licet aestus temporibus tenuibus posset imbribus vita segetum prorogari, ariditatis tamen periculum evitare non possunt, nisi rore fuerint pluviali perfusae. Potestis igitur in hunc modum, quem dixistis, vitam prorogare amantis, non autem a mortis liberare periculo graviori. Gravius enim recidivus quam initialis videtur affligere morbus et duriori cogit hominem morte [85] deficere, et acrius amittitur, quod spe aliqua videtur possideri largita, quam quod nuda voluntate speratur. Potius ergo eligerem momentaneo perire interitu quam post multas poenales angustias mortis subiacere periculis. Deliberet ergo prudentia vestra et indagatione subtili perquirat, quid vestro magis expedire videatur honori, utrumne spem amanti largiri et ab ira ipsum mortis eripere eique ad omnia peragenda bona viam aperire incognitam, an hoc denegando cunctorum bonorum praecludere viam et mortis semitam aperire.

Mulier ait: Illud quod tibi possum praestare suffragium, libera tibi voce promisi, scilicet ut quotidiana mei corporali visione utaris. Nam, quod postulas, nullis posses precibus vel laboribus impetrare; firmum etenim est et totius meae mentis propositum Veneris me nunquam supponere servituti nec amantium me poenis subiicere. Quot namque subiaceant amantes angustiis, nemo posset nisi experimento cognoscere. Tot enim poenis atque languoribus exponuntur, quod nullus posset nisi experientia doceri. Sed quamvis amoris omnino fugiam illaqueari catenis, tibi tamen [86] et aliis benefacientibus viris benefaciendi nunquam recusabo praestare favorem.

Homo ait: Absit, te, domina mea te in tam acerrimo erro-

re (1) durare. Illae namque solummodo mulieres, quae amoris noscuntur aggregari militiae, veris apud homines laudibus dignae iudicantur et propter suam probitatem meruerunt in omnium curia nominari. Quid enim valeat in saeculo bonum ab aliquo exerceri, nisi ex amore suam sumat origiginem, videre non possum. Curet ergo tantus decor tantave morum probitas amoris perambulare semitas eiusque probare fortunas. Nihil enim, quid sit vel quale, aperta potest veritate cognosci, nisi primitus illud experientiae probaverit usus. Post rei tantum experientiam decet recusare probatum.

Mulier ait: In amoris curiam facillimus est inventus ingressus, sed propter imminentes amantium poenas ibi est perseverare difficile, ex ea vero propter appetibiles actus amoris impossibilis deprehenditur exitus atque durissimus. Nam post verum amoris curiae ingressum nihil potest [87] amans velle vel nolle, nisi quod mensa sibi proponat amoris, et quod alteri possit amanti placere. Ergo talis non est curia appetenda; eius namque loci est omnino fugiendus ingressus, cuius libere non patet egressus. Tartareae etenim talis potest locus curiae comparari; nam, quum Tartari porta cuilibet intrare moretur aperta volenti, nulla est post ingressum exeundi facultas. Malo igitur aere modico Franciae contenta adesse et liberum eundi, quo voluero, possidere arbitrium quam Ungarico quidem onusta argento alienae subiici potestati, quia tale multum habere est nihilum habere. Merito ergo amoris aula mihi odiosa exsistit, quare abunde te oportet amorem petere, frater.

Homo ait: Liberius nulli potest esse arbitrium, quam si ab eo, quod quis tota mentis intentione desiderat, velle separari non possit. Gratum namque cuilibet esse debet, si illud nolle non possit, quod tota virtute desiderat, si tantum res illa sit appetibilis. Sed amore in orbe nihil appetibilius reperitur, quum ex eo omnis boni [88] procedat instructio, et sine eo nihil boni aliquis operetur in orbe. Ergo illius vide-

(1) amore *H.*

tur curia utrisque amplectenda lacertis. Illius igitur aula nullatenus vobis sit odiosa.

Mulier ait: Cuicunque sub amoris clipeo ipsa videatur militare libertas et res apprehendenda, mihi tamen deterrima videtur servitus et res per omnia fugienda. In vanum ergo laboras, quia mundus universus me non posset ab isto proposito revocare.

Homo ait: Si tali curaveritis via ambulare, intolerabilis vos poena sequetur, cui nulla similis reperitur, et quam erit recitare difficile.

Mulier ait: Quaeso, ut mihi asseras, quae sint illae poenae, quae propter hoc imminere videntur, ut, quum praevisae fuerint, earum me minus valeant iacula laedere, quia praevisa minus iacula ferire dicuntur.

Homo ait: Haec a vobis a longe praevisa iacula vos minus ferire non possunt, nisi praefatum curaveritis errorem deponere. Poenas tamen, si placet, audire potestis, sed primitus vos exorare cupio, ut me docere dignetur gratia vestra, quis amoris vobis palatii locus est constitutus?

[89] Fertur enim et est verum, in medio mundi constructum esse palatium quattuor ornatissimas habens facies, et in facie qualibet est porta (1) pulcherrima valde. In ipso autem palatio solus amor et dominarum meruerunt habitare collegia. Orientalem quidem portam solus sibi deus appropriavit amoris, aliae vero tres certis dominarum sunt ordinibus destinatae. Et dominae portae meridianae ianuis semper morantur apertis et ostii semper reperiuntur in limine, sicut et dominae occidentalis portae, sed ipsae extra ipsius limina portae semper reperiuntur vagantes. Quae vero septentrionalis meruerunt portae custodiam, semper clausis morantur ianuis et extra palatii terminos nihil aspiciunt. In quarum ergo istarum contenditis vos esse consortio?

Mulier ait: Hi mihi sunt nimis sermones obscuri nimisque verba reposita, nisi ipsa tua faciat interpretatio manifesta.

(1) facies *A*.

[90] Homo ait: Quae semper ianua morantur aperta et ostii semper reperiuntur in limine, sunt illae mulieres et dominae, quae, dum aliquis petit ingressum, diligenter indagare noverunt, quibus sit meritis dignus ac quam probitatem retineat, qui patentis ianuae desiderat aditum, et post meritorum habitam fidem plenariam cum omni dignos honore admittunt, indignos vero procul ab amoris aula repellunt. Quae vero locum sibi portae vindicant occidentalis, sunt illae mulieres communes, quae neminem reiiciunt, sed omnes indifferenter admittunt et universorum sunt expositae voluptati. Quae autem septentrionalis custodiae mancipantur et clausa semper porta morantur, sunt illae feminae, quae nemini pulsanti aperiunt, sed denegant ad amoris palatium cunctis ingressum. Meridianae sunt illae igitur, quae amare volunt et dignos non repellunt amantes, et merito, quia, quum sint in meridie cunctae dispositae, ab ipsius in oriente habitantis amoris meruerunt radio coruscari. Occidentales vero sunt meretrices, quae vix aliquem amant nec ab aliquo probo inveniuntur amari, et merito, quia, quum in occi[91]dente ipsarum reperiatur habitatio sita, igneus amoris radius ab oriente ad illas usque pervenire non potest. Septentrionales vero sunt illae mulieres, quae amare recusant, quamvis illae amentur a multis, et merito, quia in sinistra positas deus non respicit ipsas, quia sunt maledictae. Ex his vero verbis amoris patet palatii dispositio manifesta.

Mulier ait: Intra septentrionalem portam me profiteor esse securam, non maledictam.

Homo ait: Audias igitur poenas tibi sine fine paratas:

Quum cuiusdam enim mei domini nobilissimi viri Roberti armiger adessem et die quadam in aestu magni caloris per regiam Franciae silvam cum ipso et multis aliis militibus equitarem, in quendam nos amoenum valde locum et delectabilem via silvestris direxit. Erat quidem locus herbosus et nemoris undique vallatus arboribus. In quem quum descenderemus omnes, equis per [92] pascua dimissis et nobis aliquantum somni refectis sopore, excitati postmodum

vagantes festinanter stravimus equos. Sed quum meus parumper equus longius cunctis per pascua divertisset, tam diu me detinuit equi praeparatio proprii, quod me solum in ipso prato conspexi relictum. Quumque viam ignorans errabundus per prata vagarer, undique diligenter aspiciens a longe prospexi multitudinem equitantium infinitam per ipsius pascui deambulantem extremitates. Quum autem vehementer crederem, meum inter ipsos dominum equitare, non modice gavisus, prout poteram, nitebar praedictae appropinquare militiae. Intuens autem diligenter oculorum ipsum visu nullatenus percipere potui, quia non aderat inter ipsos, quumque magis equitantibus aproppinquarem et attentius decoram valde multitudinem intuerer aspiciens, vidi hominem praecedentem et in spectabili equo nimis formoso sedentem aureo diademate coronatum. Hunc autem sequebatur primo loco ingens mulierum chorus atque venustus, quarum quaelibet in equo pinguissimo et formoso et [93] suavissime ambulante sedebat. Pretiosissimis et variis erat vestibus et deauratis amicta chlamydibus et uno a dextris et altero a sinistris decorata militibus et tertium habebat militem in obsequio, qui pedes incedebat coram ipsius aspectu eiusque semper frenum tenebat in manu, ut sine laesionis offendiculo suavius equitaret in equo. Cuiuslibet primi ordinis mulierum talis erat cultus atque incessus. Postea vero equitum ornatorum acies sequebatur infinita, qui ab omni eas sequentium strepitu tuebantur et laesione. Secundo sequebatur loco mulierum non modica multitudo, quarum obsequiis varia hominum genera insistebant peditum ac militantium; sed tantus erat servire volentium strepitus tantaque multitudo nociva, quod nec ipsae obsequia capere nec illi commode poterant esse servire parati, et sic servitii copia in maximam eis vertebatur inopiam atque angustiam, et pro magno quidem solatio sibi reputarent, si [94] suis propriis relinquerentur obsequiis. Tertio vero loco sequebatur quarundam mulierum vilis et abiectus exercitus. Erant enim mulieres pulcherrimae valde, sed vestimentis

erant opertae turpissimis et temporis qualitati contrariis. Nam, quum in validiori aestatis essent constitutae calore, vulpinis invitae vestibus utebantur; praeterea turpes nimis et indecentes indecenter equitabant caballos scilicet macilentos valde et graviter trottantes et neque frena neque sellas habentes et claudicantibus pedibus incedentes. Istarum labores nullorum iuvabantur auxiliis, omnium quidem erant suffragiis destitutae, et praeterea tantum praecedentes pedites et equitantes commotum pedibus immittebant pulverem, quod se ipsas videre vix poterant, quia oculos ex pulvere gravatos habebant et labia impedita.

Haec autem omnia quum diligenter aspicerem, et, quid hoc esset, vehementi coepissem animo cogitare, domina quaedam solemni forma composita, quae post omnium sequebatur incessum habens equum macerrimum et turpem et tribus pedibus claudicantem, proprio me vocavit nomine et etiam ad se me ire praecepit. Ad quam [95] quum venissem, et eius venustam cernerem faciem atque decoram et eam in tam turpi equo sedere, meum sibi statim obtuli equum. Sed quum eum recusasset accipere, talia mihi verba coepit proponere: Dominum petis tuum; sed hic illum invenire non poteris, quia longius ab eius digressus es itinere.

Et ego respondi: Rogo, domina, ut rectam mihi, si placet, viam indicare digneris.

Cui et ipsa respondit: Nisi primo praesentem militiam in propriis positam castris aspexeris, securam tibi viam indicare non possum.

Et ego sic respondi: Rogo igitur, ut mihi cures, si libet, asserere, cuius sit haec, quam cerno, militia, et quare mulier tam formosa adeo vilem equum et tam sibi abiecta praelegit vestimenta portare.

Cui et ipsa mulier respondit: Hic, quem vides, est exercitus mortuorum.—Quod quum audissem, meus statim ultra modum turbatus est animus et facies alterata, et mea cuncta de propriis sedibus coeperunt ossa moveri. Tremebundus igitur factus et nimis exterritus libenter [96] volui ab

hac societate discedere; sed haec me coepit statim suo confortare sermone et ab omni me periculo illaesum conservare promisit. Sic enim ait: Securior hic et tutior permanebis quam in domo paterna. Quo audito iam quasi emissum vivificantem resumpsi spiritum et ei propius accedens de omnibus coepi diligenter inquirere, et ipsa seriatim cuncta narrare ita dicens:

Miles, quem vides cuncto populo aureo diademate coronatum praecedere, deus est amoris, qui singulis septimanis una die praesenti cernitur adiunctus militiae et cuique, prout bene vel male gessit in vita, mirabiliter pro cuiusque retribuit meritis.

Mulieres igitur, quae tam ornatae et honorificae primo loco post ipsum sequuntur, sunt illae beatissimae feminae, quae, dum viverent, sapienter se amoris noverunt praebere militibus et amare volentibus cunctum praestare favorem et sub commento amoris subdole amorem petentibus digna praenoverunt responsa tribuere, [97] pro quo nunc plenariam consequuntur mercedem et infinitis muneribus honorantur. Quae vero secundo loco sequuntur et tantorum affliguntur obsequiis, sunt mulieres istae inmundae, quae, dum viverent, non sunt veritae cunctorum se voluptati exponere, sed petentium omnium fuerunt annuentes libidini et nulli petenti suae ianuae negaverunt ingressum. Et ideo talia in hac curia meruerunt praemia capere, ut pro immoderata sui largitione et hominum indiscreta susceptione indiscrete et sine modo innumerabilium fatigantur personarum obsequiis, et talia sibi servitia in nociva convertuntur contraria et in summam valde angustiam et contumeliam. Quae vero ultimo loco sequuntur tam vili compositione dispositae et habitu incedentes abiecto et quibuslibet carentes auxiliis omnique poenarum genere fatigatae, ut manifeste potes oculis conspicere propriis, in quarum et ego sum inserta collegio, sunt illae omnium mulierum miserrimae, quae, dum viverent, cunctis amoris intrare palatium clausere volentibus nec aliquibus bona facientibus vel ab iis benefaciendi [98]

causam et favorem petentibus voluerunt pro meritis respondere, sed omnes amoris postulantes deservire militiae abiecerunt et tanquam sibi odiosos repulerunt eum non recolentes omnino, qui deus amoris dicitur, cui militare quaerebant, qui postulabant amari, et ideo nunc merito haec patimur et ab amoris digna rege factis suscepimus praemia, per quem universus regitur mundus, et sine ipso nihil boni aliquis operatur in orbe. Praeterea tot sumus aliis poenarum addictae generibus, quas nullus posset nisi per experientiam scire docentem, quod mihi narrare impossibile tibique satis esset audire difficile. Caveant ergo mulieres in saeculo viventes, ne harum sint nobis consortes poenarum, quia post mortem nulla sibi poterit poenitudine subveniri.

Et ego mulieri respondi: Ut video et manifeste cognosco, qui amori elegerit beneplacita facere, centuplicata illa retributione suscipiet, et, eundem qui offendere fuerit ausus, commissum impune transire non poterit, sed, ut mihi videtur, [99] ultra millecuplum, quam fuerit commissum in eum, constat vindicari delictum. Talem igitur deum non est offendere tutum, sed in omnibus est sibi servire tutissimum, qui talibus suos novit praemiis munerare et suos contemptores tam gravibus poenis affligere. Rogo itaque, domina mea, et pro viribus supplico, ut recedendi mihi licentiam largiaris, ut haec valeam dominabus, quae vidi, ita narrare.

Et ipsa mihi taliter respondit: Recedendi licentiam habere non potes, nisi de nobis maiores et duriores poenas cognoveris et maius aliarum gaudium atque beatitudinem aspexeris.

Dum igitur talia conferendo longum transitum fecerimus, in locum delectabilem valde pervenimus, ubi erant prata pulcherrima meliusque disposita, quam unquam mortalium viderit ullus. Erat enim undique locus omnium generum pomiferis et odoriferis circumclusus arboribus, quarum quaelibet iuxta sui generis qualitatem fructibus decorabatur egregiis. Praeterea in rotunditatis modum locus erat redactus trinisque distinctus partibus. Prima pars quidem in inte-

riori erat loco [100] reposita et a media parte undique circumsaepta. Tertia vero pars, in extremis posita, inter se et primam ex omni parte mediam perfecte circumeundo vallabat. In prima igitur et interiori parte in medio loci sedebat quaedam mirae altitudinis arbor universorum generum abundanter proferens fructus; cuius rami usque ad interioris partis prolongabantur extremitates. Ad arboris quidem radices surgebat fons quidam mirabilis mundissimam habens aquam, quae nectaris suavissimum praelibantibus inducebat saporem; in qua etiam omnium generum pisciculorum species apparebant. Iuxta praedictum autem fontem in throno quodam ex auro et omni lapidum ornatu constructo regina sedebat amoris splendidissimam suo capite gerens coronam, et ipsa pretiosissimis sedebat vestimentis ornata auream manu virgam retinens. Ad cuius dextram sedes erat parata omni pretiositate refulgens et claritudine, in qua nemo quidem sedebat. Pars autem ista videlicet interior vocabatur amoenitas, quia in ea omnia inveniebantur delectabilia atque svavia. In hac autem parte interiori tori [101] erant parati quam plurimi, qui miro erant modo perornati, siricinis scilicet ex omni parte operti palliis et purpureis ornamentis. Ex praedicto autem fonte undique quam plurimi derivabantur rivuli atque ramusculi, qui ex omni parte rigabant amoenitatem, et singuli tori singulis decorabantur rivulis.

Pars vero secunda vocabatur humiditas, cuius erat dispositio talis: Rivuli quidem, qui propriis contenti alveis irrigabant amoenitatem, in hac parte secunda suas nimio vires ostendebant et totam inundabant humiditatem ita scilicet, quod herba mixta simul apparebat cum aqua, sicut tempore veris solet in pratis pluvialibus apparere diebus. Aqua vero ista, postquam in hanc fluebat partem, adeo fiebat frigida, quod nullus posset eam tactu tolerare vivens; desuper vero calor solis intolerabilis descendebat, nullis enim locus obumbrabatur arboribus. Haec quidem aqua ultra partis istius non extendebatur terminos.

Tertia vero pars et extrema vocabatur siccitas et [102] merito, quia omnis deerat humiditas, omnisque locum occupabat ariditas, et solaris radius caloris erat acutus et igneo vapori nequaquam absimilis, terrae autem superficies quasi solum fornacis calidae. Locus autem iste undique habebat infinitos spinarum fasciculos colligatos et in quolibet fasciculo lignum erat quoddam pertractum per medium, excedens ex utroque parte fasciculum pro duorum cubitorum mensura, et ex utroque capite ligni vir quidam stabat fortissimus ligni tenens caput in manibus. Erat autem ibi via quaedam pulcherrima, per siccitatem et humiditatem ad amoenitatem deducens, in qua nullum omnino praedictorum sentiebatur incommodorum.

Quum vero ad ista devenerimus loca, viam primus rex amoris ingressus in amplexu ab amoris est regina susceptus et ea iuvante in parata sibi sede receptus crystallinam sua manu tenens virgam, et eum per eandem viam universus primi ordinis mulierum ac militantium est chorus secutus. [103] Et cuique mulierum ornatissimi erat sedes lecti parata; militantes vero suo sibi eligebant sedes arbitrio. Quanta quidem istis erat beatitudo et gloria, humana non posset vobis lingua referre. Nam totus amoenitatis locus istarum est voluptatibus assignatus, et cuiuslibet coram eis generis ludebant ioculatores atque psallebant, et omnia instrumentorum ibi musicae genera resonabant. Secundo per eandem intravit viam totus sequentis ordinis mulierum communium et eisdem servire volentium masculorum chorus, et usque ad amoenitatis circulum pervenerunt; quem quum pertransire non possent, per humiditatem coeperunt sua frena laxare et, quae poterant, ibi solatia capere, quia ille sibi erat locus ab amoris curia deputatus; ubi quantus stridor erat et gemitus, satis esset narrare difficile. Multum etiam istarum mulierum poenarum erat augmentum gloria, quam habere videbant in amoenitate morantes. Tertio subintrabat per eundem locum mulierum chorus posterior, quae amoris compati militibus noluerunt, et usque ad humiditatis

circulum devenerunt. Sed quum eis non pateret ingressus, coeperunt per siccitatis [104] circumfluere partes, quia ille sibi erat locus ab antiquo paratus. Ibi autem cuilibet illarum super spinarum fuit sedes parata fasciculo et per viros ibi, ut supra dictum est, deputatos semper fasciculus movebatur, ut acrius spinarum dilacerarentur aculeis, et nudis plantis ignitum pertingebant solum. Tantus quidem dolor tantaque ibi erat afflictio, quantam vix crederem inter ipsas Tartareas potestates adesse.

Haec autem quum vidissem, licentiam abeundi quaesivi. Et ipsa mihi dixit: Licentiam ego tibi dare non possum, sed tuum hic equum relinque; unde rex intravit amoris, ad ipsum ire festina et ab eo tanquam domino licentiam petere cura, et, quae tibi praecipiet, studeas diligenter attendere. Etiam pro me ipsa non sis exorare obliviosus. Quo percepto per praedictam viam ad regis amoris sum deductus aspectum et ei dixi: Rex potens et gloriose, omnimodas tibi gratias ago, quia tua mihi magnalia et mirabilia tuique regni dignatus es revelare secreta. Tuae igitur indesinenter clementiae supplico, ut, quae tibi placet, mihi tuo digneris [105] servo praecipere et, quae sint in amore praecepta principalia, veraciter indicare et illam mulierem, per cuius sum operationem tali visione beatus, meae intercessionis iuvamine a poenis gravioribus propitius liberare et cum istis, quas hic tam honorifice collocatas aspicio, intra huius amoenitatis misericorditer loca reponere, postmodum vero mihi commeatum praestare, si placet. Ipse vero mihi talia responsa porrexit: Nostra tibi sunt concessa videre magnalia, ut per te nostra valeat ignorantibus gloria revelari, et ut tua praesens visio sit multarum dominarum salutis occasio. Tibi ergo firmiter mandamus atque iniungimus, ut, ubicunque dominam alicuius valoris inveneris a nostra semita deviare amoris recusando subire certamina, hanc sibi visionem narrare procures et eam ab erroris proposito revocare, ut poenas possit tam gravissimas evitare et in praesenti valeat gloria collocari.

Duodecim autem scias esse principalia quae sequuntur amoris praecepta:

[106] I. Avaritiam sicut nocivam pestem effugias et eius contrarium amplectaris.

II. Castitatem servare debes amanti.

III. Alterius idonee copulatam amori scienter subvertere non coneris.

IV. Eius non cures amorem eligere, cum qua naturalis nuptias contrahere prohibet tibi pudor.

V. Mendacia omnino vitare memento.

VI. Amoris tui secretarios noli plures habere.

VII. Dominarum praeceptis in omnibus obediens semper studeas amoris aggregari militiae.

VIII. In amoris praestando et recipiendo solatia omnis debet verecundiae pudor adesse.

IX. Maledicus esse non debes.

X. Amantium noli exsistere propalator.

XI. In omnibus urbanum te constituas et curialem.

XII. In amoris exercendo solatia voluntatem non excedas amantis.

Sunt et alia amoris praecepta minora, quorum tibi non expediret auditus, quae etiam in libro ad Gualterium scripto reperies.

[107] Mulier autem, pro qua rogasti, intra istius non potest amoenitatis moenia, sicut postulas, collocari, quia propria opera contradicunt intra tam gloriosa domicilia permanere. Tuae tamen intercessionis gratia pinguem equum et svavem cum freno et sella concedimus, et ut nullos habeat ministros circa spinarum fasciculum frigidumque de nostra licentia teneat sub pedibus lapidem. Accipias ergo hunc crystallinum baculum et cum nostra recedas gratia; in priori autem fluvio, quem inveneris, eum proiicias. Accepto vero ad recedendum itinere et ad eam, quae me duxerat, dominam reverso, eam inveni super fesciculo sine ministris sedentem et super recenti lapide suos pedes svavissime tenentem ac pinguissimum et valde ornatum equum iuxta se

habentem et modicam satis poenam patientem; quae mihi grates immensas obtulit atque subiunxit: Cum superna gratia recedas, amice, quia de huius curiae negotiis amplius videre non potes. Est enim ultra duplum, quam videris, earum gloria maior nostraque poena intensa, quae nulli viventi sunt videre concessa. Post [108] haec autem equum ascendi proprium et in momento oculi circa fluenta sum deductus aquarum. Ibi crystallina virga dimissa illaesus ad propria remeavi.

Aspicias ergo, domina mea, quanta est amare afflictio nolentis, quantisque subiiciatur angustiis, et quantum decus mereantur et gloriam, quae amoris portam intrare non clausere volentibus, ut vestrae opinionis errore deposito praedicta mereamini suscipere praemia et praefatas angustias declinare. Indecens enim esset et desperabile malum induceret, si mulier tam sapiens tamque venusta specie decorata inveniatur poenis subiacere tam gravibus totve pericula sustinere. Quantum igitur ad vestram videtur spectare personam, amoris sum delegationis onere liberatus; vos autem taliter eius studeatis exaudire praecepta, ut ad eius beatitudinis mereamini gloriam introire.

Mulier ait: Si vera sunt, quae tua proponit assertio, amoris est gloriosum deservire ministeriis, et eiusdem est periculosum valde refragari mandatis. Sive igitur vera sint sive falsa, quae [109] proponis, terribilium me deterret poenarum relatio, et ideo ab amoris nolo militia exsistere aliena, sed eius affecto consortio copulari et in meridiana mihi porta domicilium invenire. Oportet me igitur meridianae portae dominarum consvetudinem per omnia reservare, ut nec quemlibet reiiciam nec quemlibet ad amoris portam pulsantem admittam. Curabo igitur cognoscere, quis dignus reperiatur ingressu, et ipsum examinata et cognita veritate suscipiam.

Homo ait: Gratias ago amoris potentissimo regi, qui vestrum dignatus est revocare propositum dirumque fugavit errorem; sed quod velle deliberare contenditis, utrum

clamans ad palatii portam amoris sim admittendus, res amara nimis verbumque satis mihi videtur acerbum. Nam si de meae vobis constat probitate personae, deliberationi non potest locus de iure patere. Quia tamen non omnia benefacta facile possunt ad omnium devenire notitiam, esse potest, quod mea vobis facta sunt incognita, et ideo forte, quo ad conscientiam vestram, iuste fuit a vobis postulata deliberatio. Adeo tamen de meae confido probitatis operibus et de vestrae nobili[110]tatis libramine, quod licet, quam quaero, differatur mihi largitio, non tamen credo, obsequia diu posse suis meritis defraudari. Velit ergo Deus, ut meae spei fructum sentiam efficacem, et sicut mihi recedenti de vobis assidua cogitatio permanebit, ita de me absente divina vos faciat cogitare potentia.

F. *Loquitur nobilior plebeiae.*

Si nobilior plebeiae petat amorem, eundem potest retinere stilum, quo usus est nobilis, quum loqueretur plebeiae. Potest etiam commode sub hac alia forma procedere: A longinquis retro temporibus diem istam desideravi et plenarie in mente gessi propositum meam vobis aperire mentem et intentionem et, quanta mihi sit de vobis assidue cogitatio. Temporis tamen inopportunitas usque nunc distulit amantis elo[111]quium. Sciatis igitur, me totius mentis in vobis cogitationem et ancoram posuisse, nihilque me posse in saeculo isto beare nisi pretiosissimum personae vestrae thesaurum. Nam sine ipso nihil mihi videtur in saeculo possidere, et omnium saecularium rerum abundantia pro summa mihi reputatur inopia. Solus vester amor regis me posset diademate coronare et in summa rerum inopia me cunctis facere divitiis abundare. Spes vestri amoris me vivum conservat in orbe, de quo desperatus sum coactus de vita mi-

grare. Suis igitur obsequiis me conservare dignetur gratia vestra et comitis non repellat amorem. Comes enim solus vel eo superior tanto reperitur dignus amore. Absit enim, ut tantus decor tantaque morum probitas ex plebe sibi curet amantem eligere. Cogitet ergo prudentia vestra super loquentis comitis fide atque devotione et ei digna suis meritis responsa retribuat.

Mulier ait: Illa quidem plebeia esset vere beata, quae comitis digna reperiretur amore: Sed vos attente inspicite, qua reperiatur laude vel praemio dignus comes vel marchio, qui plebeiae [112] deposcit amorem. O, quam mirabilis astur debet ille iudicari, qui, perdicibus omissis gruibus et fasianis, ex parvis passeribus et gallinarum filiis sibi curat quaerere victum. Gaudeo ergo, si comitis amore digna reperiar; timeo tamen hominis alti et grandis genere tam parvae mulieris petentis amorem eligere. Videtur namque, quod ex sola cordis illud procedat inopia. Magnanimes enim soli merentur dominarum scire secreta et earum amore potiri. Si meum igitur vobis amorem fuero largita, et eorum quae in amore exiguntur in vestra persona defectus reperiatur et ego ipsa, generis hoc proprii prohibente natura, forsan habere non possem, non diu noster amor recte gubernari valeret. Melius est ergo ab initio abstinere quam post causam iam inceptam poenitudine coartari.

Homo ait: Ibi quisque debet sibi postulare amorem, ubi amoris svasione constringitur. Ille enim est amor electus, qui in quocunque ordine ex placibilitate et delectatione formae cuiusque solummodo sumpsit originem, non qui ob generis tantum quaeritur praerogativam. Amoris [113] itaque non subverto praecepta, si ex minori ordine mihi curem amorem eligere, sed eius in hoc videor mandatis obsecundare. Est namque tale praeceptum amoris: Qui vero cupit amore potiri, propriae fines non audeat voluntatis excedere nec ordines discernat amori, qui ex quolibet genere suum vult exornare palatium, et omnes in sua curia aequaliter militare nulla ordinum praerogativa servata. Plebeia ergo in

amoris curia aequali cum comite vel comitissa meruit ordine permanere. Quum in vos tota mei animi dirigatur voluntas, sine omni vos possum reprehensione eligere, nec ex hoc parva sed valde magna petere iudicabor. Nam quum honorabili amoris curia digna permaneatis [honore] èt ad vestrum voluntas me cogit amorem, inter magnanimes vestra me debet prudentia reputare. A meo igitur non est abstinendum vobis amore, nisi bonis me videritis moribus destitutum et a bonis actibus alienum. Praeterea pulchrius accipiter suo volatu ingeniosam capit alaudam quam pigram qualiam et linea ręcta volantem.

Mulier ait: Etsi dictis rationibus ad vestrum forte me possetis amorem coartare, alia me [114] ratio ab hac necessitate defendit, quia, etsi omnia nostris succederent amplexibus prospera, si illud vulgi deveniret ad aures, omnes aperte meam famam reprehensione confunderent, quasi ultra modum propriae naturae metas excesserim. Praeterea maioris altitudinis homo feminam ordinis inferioris fideliter non solet amare, sed, si amet, cito eius fastidit amorem et ipsam pro levi causa contemnit, quod manifesta ratione cognoscitur amoris obviare mandatis, in cuius curia generis nunquam potuit sibi locum vindicare discrimen, sed, ordinis cuiuscunque reperiantur amantes, aequali ordine consveverunt in amoris aula militiam promereri et nullius generis maioritatis praerogativa gaudere. Iusta igitur a vobis me tuetur defensionis occasio, ne generis inaequalitas vestrum possit impedire propositum.

Homo ait: Mirandum est nimis super prudentia vestra, quae tam incauta nititur se defensione munire. Qualis enim esset amor ille, qui populo teste perficitur et vulgi dilaniatur affatibus? Nonne amoris praecepto testante in amore non licet secretarios plures habere? Prae[115]terea valentiae alicuius vel probitatis mulier non debet aliquem hac intentione amare, ut propter assueta vaniloquia vulgi et insidiantium suspectos rumores retro ab incepti amoris tramite cedat, et malorum ex hoc voluntas optatum capiat effectum.

Nam, ut bene novistis, reproborum est hoc propositum semper et cunctis intentio manifesta, ubi libet, facta impedire bonorum et amantium solatiis adversari. Vestra igitur discat serenitas malorum turpiloquia dolosa contemnere et eorum declinare insidias, ne malorum facta bonis inveniantur esse nociva. Maius enim pravis hominibus non posset praemium exhiberi, quam si suas persenserint fraudes vias impedire bonorum.

De fide autem mea et legalitate amoris nec ego nec alius plenam vobis fidem facere posset, quia Deus ipse solus humani cordis est scrutator et testis; ei soli hominum est cogitatio manifesta. Factis ergo et operibus exterioribus a femina sapienti interior debet cogitatio deprehendi. Si propria igitur facta vel opera vestro me constituunt indignum amore et iustam vobis afferunt suspicionem, rogo, ut nullam apud vos [116] valeam misericordiam promereri. Et, si proprios mihi actus noveritis de iure non posse nocere, plena vos exoro fiducia, ut ex vestro iudicio nulla mihi procedat iniuria. Nam, quum nullus alicui suam fidem ad plenum possit facere manifestam, eadem ratione quaelibet mulier unumquemque posset amantem repellere. Videat ergo magna prudentia vestra et subtili indagatione perquirat, quid deceat ad proposita respondere. Nam, ut bene superius vestris reperitur insertum faminibus, quantumcunque unus amantium altero inveniatur nobilior, post amoris initia aequalibus eos oportet in amoris aula gradibus ambulare.

Mulier ait: Quamvis malorum insidiis non deceat cursum impediri bonorum, non tamen sequitur, quod semper invenire debeat bonorum ancora ripas. Nam in cuiuslibet est positum mulieris arbitrio, ut, quum ab ea postulatur amor, recuset amare, si placet, nec ex hoc aliqua potest iniuria deprehendi, sicut vestris novistis dictis asserere. Quae enim potest iniuria aestimari, si quidquam ab aliquo postulanti petitae rei largitio denegatur?

Homo ait: Vere profiteor in mulieris esse collatum arbitrium postulanti, si velit, amorem [117] concedere, et, si

non concedat, nullam videtur iniuriam facere; sed tunc sine dubio infertur iniuria amanti, quum ipse bonus propter facta malorum suis meritis defraudatur, vel quum propter vanam suspicionem eius non potest capere dignum labor effectum. Debet enim mulier, quae postulatur amari, vel suum amorem promittere vel prorsus denegare petenti, vel, si de postulantis dubitet probitate, dicat: Primo bona facias, quam bonorum praemia petas.—Non enim sub simulantium amare velamento fidelis est recusandus amator, quia satis videtur iniquum, aliquem alterius iniquitate gravari.

Mulier ait: Postquam vobis magis placet, denegari prorsus amorem quam sub forsitaneo dubio respondere, vobis morem gerere curo et vos amare recuso.

Homo ait: Rogo, ut me certum reddat prudentia vestra, si alium in corde amare disponitis.

Mulier ait: Nec me cogit amoris lex, nec consvetudo me cogit amantium, ut, quod corde gero, vobis faciam manifestum. Nam etsi alium amare disponerem, nec vos quaerere nec me vobis insinuare deceret.

[118] Homo ait: Ergo mihi nullum in disputatione praesenti reservatur auxilium nisi vobiscum pleno sermone certare atque disputando cognoscere, utrum vos deceat vel non mihi vestrum denegare amorem, si eum in neminem alium expendiatis amantem. Probo ergo, quod me non recte potestis amore vestro privare. Nam amare aut est bonum aut est malum. Quod sit malum, non est asserere tutum, quia satis omnibus constat et est manifestum, et amoris hoc nobis doctrina demonstrat, quod neque mulier neque masculus potest in saeculo beatus haberi nec curialitatem nec aliqua bona perficere, nisi sibi haec fomes praestet amoris. Unde necessario vobis concluditur ergo, bonum esse amare et appetibile. Satis ergo utriusque sexus homo amare tenetur, si bonus et laudabilis in orbe cupit haberi. Si autem amare tenemini, ergo aut malos aut probitate decoros. Malos quidem non, quia praeceptum contradicit amoris. Sequitur ergo, solis bonis vestrum esse largiendum amorem.

Quare, si me moribus noveritis decoratum, improbe mihi vestrum denegatis amorem.

[119] Mulier ait: Fateor, bonum esse amare et bonis tantum largiendum amorem; sed licentiam cuilibet amanti ab amore concessam mihi vultis auferre. Nam unicuique licet amanti amorem non largiri petenti; ergo et ego amoris fulta doctrina meo vos possum sine reprehensione amore frustrare aliumque postulantem admittere.

Homo ait: Licentia amandi in vestrum collata arbitrium vobis auferri non potest, sed vestrum aequum debet esse arbitrium, ut, quae debetis, amare curetis. Non enim ob hoc vobis amor liberum voluit conferre arbitrium, ut concessa debeatis abuti licentia, sed ut maioribus apud ipsum mereamini praemiis honorari, si in tali posita bivio sibi studueritis serviendi viam eligere; unde, si in aliam contigerit vos divertere semitam, eum non mediocriter credatis offensum. Nec vos tueri potestis, si alii in petendo posteriori vestrum concedatis amorem; nam priori digno petenti improbe denegatur amor et minus probe posteriori annectitur. Non enim amor voluit, de suis militibus aliquem cum alterius iactura sentire iuvamen. Si nec vos, rogo, [120] velitis alii erogare, quod alteri pleno iure debetur.

Mulier ait: Ea quae dicitis, satis ratione nituntur, si cor meum propriae annueret voluntati. Mea namque voluntas esset, quae proponitis, adimplere, sed cor contradicit omnino et dissvadet per omnia fieri, quod plena voluntate de sidero. Ergo, si cor contradicit amare, quaeso, ut mihi asseratis, cui potius sit favendum: cordi scilicet an voluntati.

Homo ait: Hanc discordiam me amplius audisse, non recolo, quod aliud corde et aliud voluntate quaeratur. Sed si est, quod verbis asseritis, illud prorsus debetis eligere, quod iustitia et veritate defenditur.

Mulier ait: Quod dicitis, stare non potest, quia coacta nemini sunt grata obsequia et nullis digna praemiis iudicantur. Quare igitur amori praestarem obsequia, si amoris

praemia consequi non deberem? Praeterea qualis posset esse amor contra cordis voluntatem praesumptus? Nam, quod primitus corde ac voluntate appetitur, illud solum amoris debet amplecti muneribus; quod autem corde non peto, quo modo possem amare, [121] non video. Sed et dixistis, quod alteri non possum recte proprium largiri amorem, si ab aliquo primo fuerit postulatus. Sed nonne fera bestia, quae prioris venatoris fuerat venabulis sauciata, si eam posterior [non] apprehenderit, eius debet esse, qui cepit? Certe utique; ergo et secundus amator muneris perceptione potior est habendus in amore quam primus.

Homo ait: Etsi grata regi non possimus exhibere servitia, ei tamen offensam non debemus inferre. Nam qui sola obsequii subtractione offenditur, multo magis [laeditur et] laesus provocatur ad iram. Laeditur autem amor, si uni ex suis militibus debitus alii impendatur honor. Ergo, si vestrum postulavi primus amorem, quamvis vester non sit animus inclinatus, eum tamen in alium tam festinanter non decet expendere, quia forte:

«Grata superveniet, quae non sperabitur hora».

In brevi namque rex posset amoris vestram pietatis imbre superfundere mentem et vestri mihi amoris desperatum adducere fructum; quod [122] fieri non posset, si alii vestra fuerit largitate concessus. Nec mihi obstare potest, quod de venatione dixistis, quia illud obtinere constat de quorundam speciali consvetudine satis iniqua. Sed generalis per orbem consvetudo conservat, ut, si aliquis feram bestiam de propriis commoverit abditis et eam venando persequitur, quamvis ipsam apprehenderit alter, priori tamen eam generalis consvetudo reservat. Ergo, quum alium in petendo praecessi, vestro de iure non possum amore privari.

Mulier ait: Inurbanum satis esse videtur et a bonis moribus manifeste deviare cognoscitur, si bonum, quod quisque sibi habere non potest, alteri prorsus velit denegare petenti. Ergo, quum meum habere non potestis amorem, di-

lectionis et cordis affectionis hoc inhibente defectu, alios amandi mihi non debetis praecludere viam. Nam, quum ipse amor me nolit adversus vos amoris inflammatione perfundere, sed adversus alium mihi spiraculum infundat amandi, ipsum sine aliqua possum blasphemia diligere. Ut tamen vobis contra me omnis removeatur occasio, vestri gratia amori non curabo vacare, et videbo, an [123] peccatrix virgo conceperit et peperit mitis gallina draconem.

Homo ait: Quae proponitis verba, quamvis humanas videantur aures mulcere, tamen veritatis perquisita indagine sophistica palliatione teguntur. Numquid enim peccator, quia Deus sibi gratiam non infundit, apud ipsum Deum permanserit excusatus? Certe nequaquam, sed aeternis erit suppliciis mancipatus. Ergo, si amoris vultis indignationem effugere et eius cupitis spiraculis inflammari, suscipiendi amoris gratiae vos habilem constituatis et dignam.

Mulier ait: Et quantumcunque quisque bonum operetur in orbe quo ad aeternae beatitudinis praemia capienda sibi valere non potest, nisi ex caritatis illud procedat affectu. Eadem igitur ratione, quantumcunque actibus propriis et operibus studeam regi servire amoris, si illud non ex cordis affectione procedat et ex actu derivetur amandi, ad amoris mihi praemia valere non potest. Ergo quoadusque me radius non pertinget amoris, mei non potestis amoris largitate potiri.

Homo ait: Et ego Deum flexis genibus exorabo [124] semper, ut vos cogat amare, quod decet, et quod vestrae clareat celsitudini expedire.

G. *Loquitur nobilior nobili.*

Quum nobilior nobilem feminam sui alloquatur affatu, quo nobilis et nobilior sunt usi sermone plebeiae, eodem utatur et ipse eo excepto, quod ad generis cognoscitur pertinere commendationem, et quod nobilis non est multum lau-

dibus insistendum. Praeterea sub hac formula poterit exordiri: Maiores mihi restant Deo gratiae referendae quam cuiquam in orbe viventi, quia hoc, quod meus animus videre super omnia cupiebat, nunc corporali mihi visu est concessum aspicere, et hoc mihi Deum credo praemium concessisse propter nimium desiderii mei affectum, et [125] quia mei voluit exaudire preces importune precantis. Non enim poterat diei vel noctis hora pertransire continua, qua Deum non exorarem attentius, ut corporaliter vos ex propinquo videndi mihi concederet largitatem. Nec est mirum, si vos videndi tam magno agebar affectu et tam grandi voluntate angebar, quia vestri decoris ac sapientiae laudes mundus universus attollit, et per infinitas mundi partes curiae probitatis vestrae relatione quasi cibo quodam corporali pascuntur. Et ego nunc aperta veritate cognosco, quod nec lingua nec animus hominis vestram speciem atque prudentiam esset narrare vel cogitare sufficiens. Et ideo maxima, quam habebam, vos videndi ac serviendi voluntas non modica suscipit augmenta et maiora ulterius incrementa cognoscet, quia liquide mihi constat et est manifestum, quod vobis servire solum est cunctis in hac vita regnare, et sine ipso nihil posset ab aliquo in hoc saeculo dignum laudibus adimpleri. Deum quidem exoro coelestem, ut id mihi solum ex sua gratia concedat propriis actibus semper operari, quod vestrae [126] debeat omnino dignitati placere. Nulla enim me posset demum perturbare adversitas vel sinistrum impedire fortunae. Et ego bona semper cuncta, quae fecero, vestris volo laudibus indulgere et per omnia vestro nomini deservire. Nam quidquid boni peregero, intuitu vestri et assidua contemplatione noveritis esse perfectum.

Mulier ait: Grates vobis multas constringor offerre, quod tantis me vultis commendare praeconiis tantisque vobis placuit me laudibus exaltare. Vester ergo mihi, sciatis, gaudium inducit adventus, vestraque mihi satis est grata praesentia eo, quod dicitis grande vobis esse remedium, quod corporali me potestis visu percipere. Gaudeo itaque,

si tanta beatitudine digna merear inveniri, ut vobis vel aliis causa esse valeam vel benefaciendi occasio. Volo tamen quandam vobis admonitionem dare praecipuam, ut neminem vestris tantum debeatis laudibus exaltare, quod postea vobis verba pudeat detractione supprimere; et nullius curetis tantum famae vestro derogare sermone, ut ipsum proinde non possi[127]tis nisi verecunde laudare. Praeterea nullam debetis tam effuso sermone laudare, ut alterius probitati vestro derogetur affatu. Nam ex eo, quod mihi dicitis tantum servire esse in hac vita regnare, aliis dominabus omnibus iniuriam videmini patenter inferre, quibus forte aeque ut mihi vel plus quam mihi est servire laudandum. Vestra igitur nulli fas esset feminae recusare obsequia, quia, ut constare videtur, homo estis nimiae probitatis et multa urbanitate praeclarus ac generositate refulgens. Et ideo recte agitis, si ea vestris actibus facere studeatis, quae vestro generi et probitati respondeant. Nobiliores enim viri nobiliores tenentur mores habere quam alii, et magis eorum fama modica rusticitate et a beneficiis abstinendo gravatur quam ignobilis viri [et pravae naturae progeniti] satis graviora committendo. Gaudeo ergo, si vobis causa et origo bonorum exsisto, et in quibus potero benefaciendi semper vobis in cunctis praestabo favorem.

[128] Homo ait: Omnia quidem esse vera, quae de vobis narrata sunt per orbem, certissimo nunc experimento cognosco. Nam vestra liquide responsione docetur, quantus in vobis sapientiae viget effectus, quantaque probitatis vos doctrina decoret. Vestra igitur curastis admonere prudentia, ut in laude vel detractione cuiusque modificatam studeam adhibere mensuram; in quo apparet vestra plenitudo scientiae manifesta. Sed absit, me in evidenti fallacia reperiri, ut, quod a cunctis laudatur hominibus, mea debeat obumbrare facundia, quum, sive malorum sive bonorum hominum famae quis si reperiatur propria relatione detrahere, eius, de quo loquitur, nullo modo possit apud prudentes allidere famam, sed suam ipsius affatu noscatur opinionem gravare.

Quidquid ergo vultis dicere vel facere mihi, secure potestis, nullam meae linguae sinistram timentes relationem. In hoc tamen plurimum est vobis negotio praecavendum, quia, si bona feceritis, vestrae personae laudes nullorum ora tacebunt, sin autem mala, etsi a vobis mala perpetrata reticeam, quia neminem [129] decet probum de aliquo sinistra referre, at tamen vestras desistam attollere laudes. Et postea maledici, quibus in maledicendo nulla reperitur norma praefixa, sed aliorum est eis cibus et potus inique supprimere famam, non cessabunt more consveto iniqua facta referre. Quod autem dixi, solum servire vobis esse in hac vita regnare, nullam ex hoc credo aliis dominabus iniuriam exoriri [vel fieri], quia aliis subtrahendo servitia vobis nequaquam possem obsequia pretiosa praestare, et aliarum voluntatibus obsequendo vestrum credo protinus desiderium adimpleri, maxime ubi aliis vestra gratia dominabus impendantur obsequia. Vestra me praeterea dulcis ac svavis doctrina commonuit, ut propriis studeam actibus exercere, quod meo possit generi convenire et meae per omnia naturae congruere, quam vestram svasionem omnimoda me sciatis alacritate suscipere et esse penitus obedire paratum. Neminem etenim quacunque generositate praeclarum decet suis actibus a tramite deviare bonorum, sicut vestra satis superius fecit relatio manifestum. Sic ergo assi[130]mili videtur modo vestrae probitati congruere, ut vos sanguinis naturae, a qua vestra manifeste propagatur origo, propriis curetis actibus deservire. Nobilitati autem vestrae constat nihil magis esse conveniens, quam ut id vestris studeatis actibus operari, quo vos respicientibus benefaciendi semper valeat augmentari propositum et plena conservari voluntas. Scio enim, quod, si homo quisquam in orbe propter fidei puritatem et promptum serviendi affectum vestrum dignus inveniretur promereri solatium et vestram gratiam pro suis meritis impetrare, apud vos ego prae omnibus maioribus praemiis merebor honorari. Vos enim inter omnes alias meliori electione mihi dominam praefeci potentem, cuius volo semper

obsequiis mancipari, et cuius laudi desidero universa benefacta referre. Vestram autem clementiam pleno cordis affectu deposco, ut me vestrum specialem hominem reputetis, sicut vestris singulariter sum mancipatus obsequiis, et ut mea facta praemium mereantur coram vobis invenire, quod opto.

Mulier ait: Nihil in orbe sedet, quod meus [131] tam avide desideret animus ut evidenter facere possim, quam quod laudibus sit et praemio dignum. Et quidem in Deo patre confidentiam gero plenariam, quod, usque quo largitum mihi sensum conservabit illaesum, nil studebo perficere, quod omni non sit argutioni suppositum. Malorum autem detractionibus obviare mihi videtur impossibile prorsus et durum continere laborem, quia satis esset facilius fluvium naturaliter ad ima currentem per eundem alveum ad originis fontem veloci cursu reducere quam maledicorum ora compescere vel eorum insidias cohibere. Ideoque ipsos credo suo potius arbitrio relinquendos quam eorum insistere correctioni, quos a malis dictis ipsa natura prohibuit emendari. Eorum igitur prorsus sunt vaniloquia contemnenda et conversatio declinanda, quia cuiuscunque modi fuerint facta bonorum, maledicorum semper relatio ea faciet sua interpretatione sinistra. Et ideo cuilibet homini probo sufficiat conscientia pura defendi et per bonam famam hominum bonorum arbitrio sustentari. Ad haec verum esse profiteor, [132] quod aliarum dominarum voluntatibus obsequendo mihi videntur obsequia exhiberi; sed quod ad me universa debeant benefacta referri, incompetens videtur, et iniuria videretur non modica, quum aliae quam plurimae aequali forte vel maiori gaudeant probitate maiorique dignae reperiantur honore. Meam praeterea nobilitatem tali cupio moderamine gubernare, ut vobis et cuilibet alii pro me bona facienti per orbem benefaciendi propositum semper valeat augmentari et plena conservari voluntas. Dicitis etiam, per omnia vos meis mancipari obsequiis multisque apud me prae omnibus dignum esse praemiis honorari propter ni-

mium serviendi affectum, et quia me dominam vobis specialem elegisse contenditis. Sed absit, ut a vobis vel quolibet alio impensa mihi obsequia diu possint irremunerata iacere, si quacunque fuerint notitia mihi indicata. Quod autem rogatis, ut meum vos hominem specialem debeam reputare, sicut specialiter meis istis mancipati obsequiis, et ut optatum vobis curem praemium exhibere, qualiter possit [133] adimpleri non video. Talis enim specialitas aliis forte posset praeiudicium generare, quibus forsitan aequalis vel maior quam vobis est mihi serviendi voluntas. Praeterea, quid sit illud, quod a vobis apud me praemium exoptatur, non est mihi per omnia notum, nisi vestra illud primo mihi faciat indicatio manifestum.

Homo ait: Quod vobis de maledicis enarravi, non illud asserui, quasi vellem vobis onus inferre animos cohibendi malorum, sed ut vestra vos talem sedula facta demonstrent, ut malorum inde invidia semper sua possit incrementa cognoscere, et ab eorum insidiis bonorum vos defendat opinio, sicut etiam vestra prudentissime superius indicavit auctoritas. Sufficit enim cuilibet apud bonos pura conscientia reservari. Illud autem, quod in aliarum dixistis iniuriam retorqueri, si vestris scilicet omnia benefacta laudibus referantur, nullius iura videtur allidere nullamque continere offensam. Quamvis enim a femina bonum cuiuslibet factum debeat approbari, quilibet tamen homo laudandus cuncta sua facta unius debet mulieris specialiter laudibus [134] indulgere, et mulierum quaeque prudentium, quamvis singulorum sibi debeant beneficia placere, unius tamen laudabiliter potest actus approbare et suis ea debet specialiter laudibus reputare. Ex hoc enim nulli procedit injuria, si me propriosque actus universos et singulos vestris specialiter servitiis deputavi (1) vosque mihi dominam recognovi praecipuam. Aliis igitur sufficiat ceterorum specialiter obsequiis honorari. Nihil enim earum videtur expedire utilitatibus hac vos

(1) colligaui *VEb.*

pro eis sollicitudine fatigari, quum vestris per omnia ministeriis mea sit annexa voluntas, cui imperari non potest peritissimi hoc Donati vobis insinuante doctrina: In tantum enim liberrima reperitur humana voluntas, quod nullius eam posset a firmiter concepta dispositione conatus avertere. Aliae igitur dominae nil mihi possunt ex debito postulare, nisi ut vestrae contemplationis intuitu mea sibi debeam bene-[135]placita largiri obsequia et obsequiorum originem cauto reticere silentio (1); vobis autem tantum debiti obligatione constringor in cunctis laudabilia meis actibus operari et nullius improbitatis macula vitiari. Mihi autem a vobis hoc restat ex debito largiendum, sicut vestra novistis sponsione firmare, ut exhibita pro vobis obsequia non diu valeant muneris viduitate gravari. Dixistis autem, dominationem vestram, si in me speciali affectione resideat, aliis praeiudicium generare, quibus forte maior quam mihi vel aequalis est vobis serviendi voluntas. Et sic respondeo: Si vobis serviendi cuiquam maius sit quam mihi vel aequale propositum, rogo, ut nulla mé possint apud vos iuvamina suffragari nec rationis aliqua iura tueri. Dixistis autem, exoptatum a me non plenius intelligere praemium, ad quod mea cuncta procedit intentio. Sed vestram cupio clementiam edoceri, quod talis apud vos praemii largitionem promereri deposco, quo intolerabilis est poena carere, et illud possidere largitum cunctis esset divitiis abundare. Idque vobis esset mihi satis exhibere suave, nisi vestra mihi forte [136] reperiatur obviare voluntas. Vester igitur amor est illud, quod mihi salutis quaero remedium, et quod mea studeo vena tione percipere.

Mulier ait: Multum videmini a recto quodam amoris tramite deviare et optimae [et opportunae] amantium consuetudinis transgressor exsistere, quod tam festinanter postulatis amorem. Sapiens enim et instructus amator, quando aliquam dominam sibi antea prorsus incognitam prima visitatione

(1) ut nunquam valeat comprehendi *add. B.*

alloquitur, non explicito debet affatu amoris postulare donaria, sed propria debet industria sui notitiam applicare amanti et in cunctis suis dictis se illi suavem et placabilem exhibere; post vero id agere curet, ut ipsum quoque absentem pleno iure valeant amanti sua facta laudare; tertio vero loco securius accedat postulaturus amorem. Sed hunc vos ordinem manifesta transgressione turbastis, quod ideo vos fecisse recogito, quod nimis me facilem ad concedendum, quod petitis, credidistis, vel quia non estis in amoris arte peritus. Unde vester quidem amor est merito suspectus habendus.

Homo ait: Si verum est, me amoris ordinem [137] perturbasse, hoc mihi vestra videtur indulsisse licentia. Nam quum ex his, quae cauto et implicato sermone narrabam, mea vobis posset esse intentio manifesta, quasi, quid peterem, nullatenus intelligentes postulastis, evidentiori vobis illud explicari sermone. Non ut ergo credens vestram facilitatem vel vestri repentinam amoris postulans largitatem, talem volui petitionem emittere, sed meum propositum vobis cupiens quaerentibus indicare. Praeterea, licet ordo debeat ille servari, quem dicitis, iusta tamen potest interveniente causa turbari. Nam si nimius me cogit affectus, et intrinseco vulnere sum sauciatus amoris, iusta me necessitas ab hac improbitate tuetur. Importuna namque necessitas nulla potest iuris regula coartari. Sed et, si aliquid mihi desit in amoris industria, necessario me oportet magnae sapientiae vel valoris amorem exigere, ut per hoc mea valeat imperitia removeri et amoris penitus edoceri doctrina. Nam si imperitus imperitae deposcat amorem, [138] talium non posset amor idonea incrementa cognoscere nec in competenti diu posset statu durare. Nam marinis angustiis exposita navis et aquarum subiugata procellis, licet iucundus sit ventus exortus, si sine instructo reperiatur gubernatore atque remige, inter ipsa ventorum prospera modica quidem aura submergitur et ad ima decurrit aquarum. Utraque igitur a vobis supposita ratio optima iacet responsione sopita et in nullo meis dictis valet obviare propositis.

Mulier ait: Etsi per omnia inveniamini dignus amari, nimis tamen ampla et aspera terrarum intercapedo nos disiungit, ut amoris vicissim praestandi solatia locum sibi valeat et tempus idoneum opportunitas invenire. Amantes enim ex propinquo degentes poenarum, quae ex amore procedunt, alternatim sibi possunt esse remedia et in suis se compassionibus adiuvare et suum amorem mutuis vicibus ac laboribus enutrire; distantes vero suas non possunt mutuas agnoscere poenas, sed unumquemque oportet suis [139] mederi angustiis et poenarum suarum esse remedium. Ideoque noster non videtur amor perficiendus, quia regula nobis demonstrat amoris, quod amantium, quotidianus aspectus crescere facit amorem, unde ex contrario sensu percipio, amorem contrahi et distantia deficere, et ideo sibi quisque ex propinquo lucrari curet amorem.

Homo ait: Vos illud quidem curatis asserere, quod omni videtur rationi contrarium. Cunctis enim claret hominibus, quod facilis rei optatae perceptio vilitatis parit originem et contemptibile facit haberi, quod totus prius mentis desiderabat affectus. Sed econtra: bonum, quodcunque praestationis difficultate differtur, maiori quidem illud aviditate suscipimus et diligentiori studio reservamus. Rarus igitur atque difficilis amantis amplexus ferventiori cogit amantes mutuo amoris vinculo colligari et eorum animos propensiori et adstrictiori affectione vinciri. Constantia namque in ipsius turbationis inunda[140]tione perficitur, et perseverantia in adversis cognoscitur manifeste. Dulcior enim quies sapit multis fatigato laboribus quam in otio continuo commoranti, et magis umbra recens videtur anxiato vapore conferre quam in aëris assidua degenti temperie. Non est igitur amoris regula, quam dixistis, quum falsa reperiatur et fallax, scilicet ut amantium rarus aspectus amoris faciat attenuari potentiam. Unde propter locorum distantiam longam atque prolixam ab amore vestro me iuste non potestis excludere, sed potius mihi quam habitationem propinquam habenti vos decet gerere morem; nam et facilius inter absentes occul-

tatur amor quam inter frequenti conversatione connexos.

Mulier ait: Amoris occultandi respectu nunquam credo distantis eligendum amorem sive praesentis. Nam si sapiens invenitur et ingeniosus amator, sive longinquus sive propinquus amanti, adeo suos actus moderabitur et voluntatem, quod nemo poterit amoris secreta perpendere. Et econtra neque longinquus neque propinquus amator stultus sui unquam poterit amoris occultare arcana. Cessat ergo ratio vestra evidentissima ratione collisa (1). [141] Praeterea quoddam est aliud non modicum, quod me contradicit amare. Habeo namque virum omni nobilitate urbanitateque ac probitate praeclarum, cuius nefas esset violare torum vel cuiusquam me copulari amplexibus. Scio namque, ipsum me toto cordis affectu diligere, et ego sibi cuncta cordis devotione constringor. Tanti ergo amoris praemio decoratam ab alterius amore ipsa iura praecipiunt abstinere.

Homo ait: Fateor et est verum, virum vestrum omni probitate gaudere nec non prae cunctis in orbe viventibus beatitudinis gaudiis honorari, qui vestrae celsitudinis gaudia suo meruit amplexu percipere. Vehementer tamen admiror, quod maritalem affectionem quidem, quam quilibet inter se coniugati adinvicem post matrimonii copulam tenentur habere, vos vultis amoris sibi vocabulum usurpare, quum liquide constet inter virum et uxorem amorem sibi locum vindicare non posse. Licet enim nimia et immoderata affectione coniungantur, eorum tamen affectus amoris non [142] potest vice potiri, quia nec sub amoris verae definitionis potest ratione comprehendi. Quid enim aliud est amor nisi immoderata et furtivi et latentis amplexus concupiscibiliter percipiendi ambitio? Sed quis esse possit, quaeso, inter coniugatos furtivus amplexus, quum ipsi se adinvicem possidere dicantur et cuncta sine contradictionis timore suae voluntatis desideria vicissim valeant adimplere? Nam et ipsa excellentissima principum doctrina demonstrat, suae rei ne-

(1) suppressa *B.*

minem posse usum furtiva fruitione percipere. Nec vobis videatur absurdum, quod dixerim, quamvis omnimoda coniugati dilectionis affectione iungantur, eorum tamen affectum amoris non posse vice perfungi; quia videmus idem in amicitia evenire. Licet enim mutua se in omnibus pater et filius diligant affectione, vera tamen inter eos amicitia non consistit, quia Ciceronis hoc traditione testante sanguinis sola propago inter eos dilectionis conservat affectum. Tantum igitur distare constat inter omnimodam coniugatorum affectionem et amantium obligationem, quantum distat inter patris et filii mutuam dilectionem et firmissimam duorum virorum amicitiam, quia, sicut nec ibi [143] dicitur esse amor, ita et amicitia hic fertur abesse. Sic ergo manifeste videtis, amorem nullatenus posse suas inter coniugatos interponere partes, sed penitus voluit, sua privilegia derogari. Sed alia iterum ratio coniugatis mutuum contradicit amorem, quia ipsius amoris substantia, sine qua verus amor esse non potest, scilicet zelotypia inter eos scilicet coniugatos per omnia reprobatur et ab eis tanquam pestis debet semper nociva fugari; amantes vero illam oportet semper tanquam matrem et amoris amplexari nutricem. Unde liquide vobis constat, inter vos et virum vestrum amorem nullatenus posse vigere. Ergo, quum cuilibet probae expediat mulieri prudenter amare, sine (1) vestra igitur injuria potestis petentis preces admittere et vestro postulantem amore ditare.

Mulier ait: Vestra quidem nitimini protectione tueri, quod inter omnes constat etiam ab antiquo reprehensibile plurimum iudicari et tanquam odibile reprobari. Quis enim recte [144] possit invidam zelotypiam commendare vel suo ipsam sermone tueri, quum zelotypia nil sit aliud quam turpis et sinistra de muliere suspicio? Absit ergo, probum aliquem cuiuscunque zelotypia detineri, quia cunctis invenitur prudentibus inimica et universis bonis odiosa per orbem. Praeterea sub amoris definitionis velamine inter coniugatos

(1) sine uestri mariti pot. iniuria *O*.

amorem damnare contenditis dicentes, eorum esse non posse furtivos amplexus, quod sine contradictionis metu adinvicem sua possunt desideria adimplere. Sed si recte definitionem intelligatis, ea inter coniugatos amor impediri non potest. Nam quod in ea ponitur «latentis amplexus», expositionem denotat termini praecedentis translate prolati, et latentes amplexus sibi vicissim porrigere coniugatos non videtur impossibilitatis ratio prohibere, nec obstare potest sua cuncta sine contradictionis timore omnimoda perficiendi facultas. Ille enim amor ab omnibus est eligendus, quem obsequendi securitas assiduis facit amplexibus enutriri, immo, quod maius est, qui [145] sine crimine quotidianis potest actibus exerceri. Talis igitur est meis fruiturus amplexibus eligendus, qui mecum valeat mariti et amantis vice potiri, quia, quidquid definitio tradat amoris, non videtur aliud esse amor nisi de aliquo habita immoderata carnalis dilectionis ambitio, quam nil inter coniugatos contradicit haberi.

Homo ait: Si plenius esset vobis amoris manifesta doctrina, et amoris vos unquam venabula tetigissent, re vera vestra sententia confirmasset, sine zelotypia verum amorem non posse consistere, quia, ut plenius est vobis superius enarratum, zelotypia invenitur ab omni inter amantes amoris commendata perito et inter coniugatos in universis mundi partibus reprobata; quod quare contingat, zelotypiae descriptione percepta lucidissima vobis veritate constabit. Est igitur zelotypia vera animi passio, qua vehementer timemus, propter amantis voluntatibus obsequendi defectum amoris attenuari substantiam, et inaequalitatis amoris trepidatio ac sine turpi cogitatione de amante concepta suspicio. Unde manifeste apparet, tres species in se zelotypiam continere. Nam verus zelotypus semper timet, ne [146] ad suum conservandum amorem propria non valeant sufficere obsequia, et ut, qualiter amet, ametur, atque recogitat, quanto cogeretur anxiari dolore, si coamans eius alteri copularetur amanti, quamvis hoc credat posse nullatenus evenire. Hanc autem ultimam speciem coniugatis convenire non posse, satis

patet et est manifestum. Nam maritus de uxore sine turpi cogitatione suspicionem habere non potest. Pura namque zelotypia applicata marito ex ipsius subiecti vitio maculatur et desinit esse, quod erat. Nam et aqua omnimoda limpiditate praeclara, si alveo incipiat arenoso decurrere, obscuritatem ab ipsa noscitur arena contrahere, et naturalis claritudo eam destituit, sicut ipsa elemosyna, quamvis aeternae beatitudinis praemia sui mereatur natura, ab hypocrita tamen vel vanae gloriae cupido pauperibus erogata suum naturale perdit officium et rem ipsam cum praemio facit amitti. Satis igitur constat, evidenter esse probatum, zelotypiam inter coniugatos naturalem sibi locum vindicare non posse, et per consequentiam inter eosdem amorem est cessare necesse, quia haec duo pariter se per omnia comitantur. Inter amantes vero ipsa zelotypia amoris conservativa narratur, quia omnes tres partes supra zelotypiae attributae necessariae iudicantur [147] amanti; ergo zelotypia inter amantes ipsos non damnatur. Multi tamen in hoc reperiuntur esse decepti, qui turpem suspicionem zelotypiam esse, asserentes falluntur. [Sicut etiam saepe saepius quam plurimum optimum esse stagnum mentiuntur argentum.] Unde non pauci zelotypiae originis et descriptionis ignari decipiuntur saepissime et in durissimum trahuntur errorem. Nam et inter non coniugatos falsa sibi potest zelotypia locum vindicare, qui postea non dicuntur amantes, sed amicus et amica vocantur. Quod autem voluistis vestra responsione firmare, talem esse penitus eligendum amorem, qui possit sine crimine exerceri, stare non posse videtur. Nam quidquid solatii ab ipsis coniugatis ultra prolis affectionem vel debiti solutionem alterna vice porrigitur, crimine carere non potest, immo satis acrius vindicatur, si sacrae rei usum deformet abusus, quam si consueta utamur abusione. Gravius est (1) in uxore, quam in alia (2)

(1) Gr. peccatur *B*.
(2) fornicatio rep. *O*.

reperitur. Nam vehemens amator, ut apostolica lege docetur, in propria uxore iudicatur adulter. Interpretatio autem vestra, quae super defini[148]tione processit amoris, à nullis approbanda videtur, quia ab ipsis maioribus traditum constat auctoribus, expositiva verba non esse in ipsis rerum definitionibus adhibenda. Unde cunctis liquide constat, interpretationem vestram rationis veritate (1) destitui, quia contra mentem videtur definitionis inducta. Sed nec definitio vestra, quam constat vos de amore tulisse, aliqua potest ratione subsistere. Nam ea caecus continetur et amens, quos ab amoris curia penitus esse remotos amatoris Andreae, aulae regiae capellani, evidenter nobis doctrina demonstrat. Quum meis igitur intentionibus vestra rationabili non potestis responsione obsistere, vobis nullus hominum reputabit honori, si vestro me feceritis amore languere et tanta pro vobis subire tormenta.

Mulier ait: Nulla quidem a vobis videtur ratio demonstrata, quae meam possit infirmare sententiam vel iure me cogat vestrae annuere voluntati. Verum, quia hinc inde verisimilia videntur [149] iura proposita, ut vobis accusationis prorsus omnis tollatur occasio, cuiuscunque vultis dominae vel probi viri de positis a nobis capitulis non recuso iudicium, scilicet: an inter coniugatos amor sibi locum valeat vindicare, et an inter amantes zelotypia valeat iuste laudari. Haec enim altercationis dissensio mihi videtur suum per nos non posse accipere finem vel calculo recto sopiri.

Homo ait: Nullius in hac lite requirere curo arbitrium, si vestra vultis dicta recta indagatione perquirere.

Mulier ait: Inauditum videtur a saeculo, aliquem in sua causa iudicem consistere, ideoque hic meas interponere partes recuso et alii personae istud committendum relinquo.

Homo ait: Arbitrum (2) super hac discordia nominandi vobis plena sit concessa potestas. Verumtamen non masculi sed feminae volo stare iudicio.

(1) virtute *O*.
(2) Arbitrem *D*.

Mulier ait: Si vobis placet, mihi videtur Campaniae comitissa super hoc honoranda negotio ac discordia sopienda.

Homo ait: Huius iudicium per omnia profiteor in perpetuum stabilito tenore servare et illibatum [150] penitus custodire, quia de eius sapientia ac iudicii libramine nullus recte unquam poterit dubitare. Utriusque igitur nostrum consensu ac voluntate scribatur epistola litis demonstrans tenorem et compromissionem in eam factam significans. Sic etenim fiat:

[Epistola missa ad comitissam Campaniae.]

Illustri feminae ac sapienti M. Campaniae comitissae mulier nobilis A. et comes G. salutem et quidquid in orbe iucundius.

Antiqua nobis consuetudo aperte demonstrat, et veterum illud ordo deposcit, ut inde iustitiae praecipue inquiratur effectus, ubi sapientia ipsa manifeste cognoscitur sibi domicilium invenisse, et rationis veritatem potius ex fontis quaerere plenitudine quam ex parvorum tenuitate rivorum emendicata postulare suffragia. Summa namque [151] rerum egestas vix poterit alicui copiam propinare bonorum vel fertilitatis abundantiam derivare. Magna namque domino inopia fatigato erit impossibile prorsus, divitiis abundare vasallum.

Quadam ergo die, dum sub mirae altitudinis et extensae nimis latitudinis umbra pini sederemus et amoris essemus penitus otio mancipati eiusque suavi et acerrimo disputationis conflictu studeremus investigare mandata, duplicis dubitationis nos coepit instigare discretio et laboriosi fatigare sermones, an scilicet inter coniugatos verus amor locum sibi valeat invenire, et an inter amantes vigens sit zelotypia comprobanda. Quarum quidem dubitationum quum frequens

inter nos valde disputatio verteretur, et uterque nostrum suam partem videretur rationabili sententia roborare, neuter alterius voluit acquiescere voluntati vel productis rationibus consentire. Super quo vestrum postulamus arbitrium utriusque vobis partis plenarie disputatione transmissa, ut sic a vobis subtiliter veritate discussa [152] nostrum valeat iurgium competenti fine sopiri et iusta definitione sedari. Nam liquide et manifesta veritate scientes, sapientiae vos omnimodam plenitudinem possidere ac neminem iustitia velle decipere, decipi nullatenus credentes, Excellentiae vestrae instantissime iudicium imploramus et animi pleno desideramus affectu, praesenti vobis devotissime supplicantes affatu, ut huius negotii pro nobis frequens vos sollicitudo detentet, vestraeque prudentiae iustum super hoc procedat arbitrium, nulla temporis dilatione prorogante iudicium.

[Epistola remissa a comitissa Campaniae.]

Prudenti ac nobili feminae A. et viro illustri atque praeclaro G. comiti M. Campaniae comitissa salutem. Quoniam cunctorum iustas tenemur exaudire petitiones, et nullis digna quaerentibus nostrum decet denegari auxilium, [153] maxime ubi in amoris oberrantes articulis nostro postulant arbitrio revocari, quod litterarum vestrarum series indicavit, cuiuslibet intensae dilationis mora reiecta diligenti sollicitudine suo curavimus effectui mancipare.

Vestra igitur pagina demonstravit, talem inter vos dubitationis originem incidisse: Utrum inter coniugatos amor possit habere locum, et an inter amantes zelotypia reprobetur, et in ambobus dubiis utrumque vestrum in suam declinare sententiam et alterius adversari opinioni, et cuius de iure mereatur obtinere sententia, nostro velle vos iudicio definiri. Ideoque utriusque diligenter assertione perspecta et ipsa veritate omnimoda inquisita indagine praesens litigium tali voluimus iudicio terminare. Dicimus enim et sta-

bilito tenore firmamus, amorem non posse suas inter duos iugales extendere vires. Nam amantes sibi invicem gratis omnia largiuntur nullius necessitatis ratione cogente. Iugales vero mutuis tenentur ex debito voluntatibus obedire et in nullo se ipsos sibi invicem denegare. Praeterea [154] quid iugalis crescit honori, si sui coniugalis amantium more fruatur amplexu, quum neutrius inde possit probitas augmentari, et nihil amplius [augmento] videantur habere nisi, quod primitus iure suo tenebant? Sed et alia istud ratione asserimus, quia praeceptum tradit amoris, quod nulla etiam coniugata regis poterit amoris praemio coronari, nisi extra coniugii foedera ipsius amoris militiae cernatur adiuncta. Alia vero regula docet amoris, neminem posse duorum sauciari amore. Merito ergo inter coniugatos sua non poterit amor iura cognoscere. Sed et alia quidem ratio eis obstare videtur, quia vera inter eos zelotypia inveniri non potest, sine qua verus amor esse non valet ipsius amoris norma testante, quae dicit: Qui non zelat (1), amare non potest.

Hoc igitur nostrum iudicium cum nimia moderatione prolatum et aliarum quam plurimarum dominarum consilio roboratum pro indubitabili vobis sit ac veritate constanti.

[155] Ab anno MCLXXIIII Kal. maii. Indictione VII.

H. *Loquitur nobilior nobiliori.*

Si nobilior a nobiliori femina petat amorem, hanc primo debet servare (2) doctrinam, ut dulcia prae cunctis ac suavia verba proponat, sibique quam plurimum in verbi prolatione praecaveat, ne aliqua proferat, quae digna reprehensione cernantur. Nobilis enim mulier sive nobilior promptissima reperitur et audax hominis nobilioris facta vel

(1) celat *FZb*.
(2) prenotare *O*.

sermones arguere multumque laetatur, si suis ipsum pulchre possit dictis illudere. Ad (1) multa igitur superius enarrata poterit hic [156] praesens articulus adaptari, sicut diligens facile poterit lector advertere. Sed et hanc suis dictis poterit annectere formam:

Credo quidem et est verum, bonos omnes ob hoc a Deo in hac vita disponi, ut vestris et aliarum dominarum voluntatibus obsequantur, et lucidissima videtur mihi ratione constare, quod homines nil esse possunt nilque de bonitatis valent fonte praelibare, nisi dominarum hoc fecerint suadela commoti. Sed quamvis ex mulieribus cuncta videantur bona procedere, et multam eis Dominus praerogativam concesserit, et omnium dicantur esse causa et origo bonorum, necessitas sibi tamen evidenter incumbit, ut tales se debeant bona facientibus exhibere, ut eorum probitas earum intuitu de virtute in virtutem modis omnibus crescere videatur. Nam, si nulli lucem ipsarum claritudo contulerit, erit tanquam candela sub modio latenter abscondita, cuius radius nullius meruit tenebras propulsare nec cuiusquam splendere profectui. Patet ergo, quod [157] quilibet toto debet elaborare conatu sua dominabus impartiri ministeria, ut earum possit gratia coruscari. Ipsae autem plurimum tenentur esse sollicitae in bonis actibus corda servare bonorum et quemlibet pro suis meritis honorare. Nam quidquid boni faciunt dicuntque viventes, totum mulierum solent laudibus indulgere et eis obsequendo ea perficere, ut earum possint gloriari muneribus, sine quibus nemo posset in hac vita proficere nec aliqua laude dignus haberi. Plurimos autem scio, qui amoris noverunt perfectione ditari, alios vero novi, qui solius spei nutrientis lacte aluntur; ego vero amoris perfectione et spei largitione nudatus, sola et pura de vobis cogitatione possessa sustentor prae omnibus amatoribus habendo solatia infinita. Pietas ergo vestra conversa respiciat et meae solitariae cogitationi adminiculum praestet augmen-

(1) Ad hec *D*.

ti. Et vos quidem attentissima prece deposco, ut amoris non studeatis curiam evitare. Nam ab amoris aula semotae sibi tantummodo vivunt ex earum vita nemine sentiente profectum; prod[158]esse autem nulli volentes pro mortuis saeculo reputantur, et earum fama nullatenus est digna relatu sed momento (1) prorsus silentii subhumanda. Quae vero amoris student vacare solatiis, suae videntur probitatis incremento studere et aliorum profectui deservire. Unde merito dignissimae multo iudicantur honore, et ipsarum universi nituntur attollere famam. Haec autem me vobis non credatis asserere, quasi ad haec vos bona perficienda meis intendam provocare sermonibus, quia toto corde confido et fide credo plenaria, quod nulla vos posset occasio ab ea, quae bona sunt, faciendo subvertere. Sed ideo me sciatis in hac parte vos admonere curasse, quia saepius repetita placebunt, maiori soliditate firmantur et attentiori memoria servantur, ac, quum fuerit opportunum, exercentur (2).

Mulier ait: Quamvis vestra verba sint alta nimis et profunda et amoris subtilitatis attingentia muros, pro ingenii tamen capacitate curabo illis competenti respondere sermone. Quia igitur Tullii nobis insinuante peritia quae recentiori [159] sunt dicta colloquio, facilius possunt memoriae gremio commendari, vestris novissime dictis primitus respondere insistam. Nam, quod vestra me suadela commonuit, ut ea facere studeam, quae mihi et aliis esse possint probitatis augmento, gratum mihi fuit et acceptabile satis, quia cordi mihi erat sine cuiusquam istud admonitione perficere. Scio ergo, mulieres, ut vestra notavit assertio, esse debere causam et originem bonorum, ut hilari scilicet facie et urbanitatis quemlibet receptu suscipiant, et cuilibet pro suae qualitate personae verba competentia dicant et omnibus patenter suadeant curialitatis opera exercere et omnia habentia rusticitatis instar declinare, et ut suam famam propriarum rerum non valeat tenacitas denigrare. Amorem au-

(1) *H;* monumento *cf.*

(2) rep. *veritas* maiori... firmatur... seruatur... exercetur *O.*

tem exhibere est graviter offendere Deum, et multis mortis parare pericula. Et praeterea ipsis amantibus innumeras videtur inducere poenas et assidua parare quo[160]tidiana tormenta. Quod ergo bonum esse potest in eo facto, in quo coelestis sponsus offenditur, et ipse proximus laeditur, et ipsi actores mortis inde noscuntur pericula sustinere et poenis cruciari assiduis? Quamvis igitur amor cogat omnes curiales exsistere et a qualibet homines rusticitate constituat alienos, tamen propter magna, quae sequuntur, inconvenientia et poenas gravissimas imminentes res timenda videtur et a nullis optanda sapientibus et praecipue odio habenda militibus. Nam quibus ex fortuitu proeliorum eventu mortis quotidie videntur instare pericula, maximo debent studio praecavere, ne talia committant, propter quae supernae patriae regi iudicantur offensi. Nobis igitur expedire videbitur ab amore vacare et amantium laboriosas angustias evitare. Amantes enim non solum inter ipsas vigilias variis poenarum languoribus fatigantur, sed etiam dormiendo modis quam plurimis anxiantur. Sic asserunt, quos amoris labor exagitat et quotidie in amoris aula versantur; amoris enim penitus inexperta [161] fortassis eius indicare naturam non possem, nisi in quantum aliena potui relatione doceri.

Homo ait: Vos talia dicitis, qualia qui verbis tantum suos ditare studet amicos, rei autem ipsos intendit penitus effectu frustrare. Nam hilari vultu in suo quemlibet adventu suscipere et suavia sibi responsa praestare et ipsum necessitatis imminente periculo factis nullatenus adiuvare ac suadere, ut in curialitatis ipse per omnia versetur operibus, nil aliud est quam ille, qui blandi sermonis dulcedine confidentem fallit amicum atque se ipsum gloriari contendit. Est enim malo similis sacerdoti, qui de ipso plurima bona simulando et alios aeternae vitae opera commonendo (1) propria se ipsum damnat sententia et aliis modum remunerationis os-

(1) commouendo *TC*.

tendit. Nec obstare potest, quod Deum in amore narratis offendi, quia cunctis liquido constare videtur, quod Deo servire summum bonum ac peculiare censetur; sed qui Domino contendunt perfecte servire, eius prorsus debent obsequio mancipari et iuxta [162] Pauli sententiam nullo saeculari debent adimpleri negotio. Ergo, si servire Deo tantum vultis eligere, mundana vos oportet cuncta relinquere et coelestis patriae solummodo contemplari secreta. Non enim Deus voluit, aliquem dextrum in terris pedem et in coelo tenere sinistrum, quia nemo potest duorum intendere competenter obsequiis. Unde quum, alterum vos pedem in terrenis habere, ex eo sit manifestum, quod ad vos venientes hilari receptione suscipitis et curialitatis verba secum adinvicem confertis et amoris eis opera suadetis, credo, vobis esse consultius efficaciter amori vacare quam Deo sub alicuius coloris palliatione mentiri. Credo tamen, in amore Deum graviter offendi non posse; nam quod natura cogente perficitur, facili potest expiatione mundari. Praeterea fas nullatenus esse videtur, id inter crimina reputare, a quo bonum in hac vita summum habet initium, et sine quo nullus in orbe posset laude dignus haberi. Ad haec ex amore proximus nullam sentit iniuriam, id est: sentire non debet, quia, quod quisque ab alio exigit, id est: exigere debet, ab alio exactus libenter sufferre tenetur. Multi [163] tamen suae ascribunt iniurae, quod nullam videtur iniuriam continere. Nec vobis videatur absurdum, quod taliter vobis exposui: «exigit, id est: exigere debet», quia quoddam evangelicae legis verbum, ex quo tota lex et prophetae pendere dicuntur, eodem modo docemur exponere. Sic enim dicimus: «Quod tibi non vis fieri, id est: velle non debes, alii non facias».—Dixistis autem, amorem a cunctis esse vitandum, quia ex eo poenae sequuntur et pericula graviora. Sed illud sollicitius tenemur appetere, quod maiori instante periculo denegatur, et quod sine gravi non possumus labore percipere; nam post triste malum dulcior ipsa salus. Nulla igitur potestis vos ratione tueri, quod amare non sit cunctis ap-

petibile bonum, ad quod omnes tenemur tota virtute conari. Quem autem debeatis amare, vobis incognitum esse non credo. Ille namque vobis videtur amandus, qui totum in vobis habet suae devotionis affectum et cuncta bona pro vobis agere studet. Sed si fama zelo adversus me non duceretur invidiae, vestro nullus me dignior inveniretur amore, quia pro vobis omnibus humilis et devotus reperior et cunctis mearum rerum largus exsisto donator, et quaecunque bona sub [164] coelo ab aliquo possunt excogitari, pro meis studeo viribus adimplere. Discat ergo prudentia vestra meritis favere cuiuslibet, quia non solum iuris facundus [verus] assertor sed etiam mutus dignus invenitur fidelis obsequii mercedem suscipere.

Mulier ait: Vanam quidem mundi gloriam non affecto nec sine re verbis propriis quaero ditare amicos, sed ad melioris vitae merita vos invitare nitebar, non quasi amoris volens damnare ministeria, sed mundanis rebus superiores causas esse praelatas cupiens demonstrare. Sed divinarum rerum ad praesens disputatione omissa, stilum ad amoris vertamus iudicium. Gauderem igitur plurimum, si vestra lingua tacente propria solummodo vos facta laudarent, quia Salomone testante omnis laus in proprio ore vanescit (1). Praeterea quid exspectavit tam magna et effusa largitas vestra? Quam (2) diu tardavit haec, quae video, interpola et attrita vestimenta donare? Numquid divitiis abundant milites universi, et nullus reperitur egenus?

Homo ait: [Verbo] auctori praedicti proverbii [165] rabiem vultis imponere, quum perperam eius dictum interpretari contenditis. Non enim decet aliquem probum virum in aliorum aspectu vel coetu vulgarium propria facta laudare. Sed, si aliquis velit, quaecunque laudabilia fecit, in alicuius dominae, pro qua ipsa bona profitetur egisse, [in] secreto aspectu referre, istud nulla videtur ratione negatum,

(1) uilescit *O*.
(2) Que tam *H*.

et hoc non sine causa noveritis esse permissum. Homines enim singuli in amoris negotio sibi invicem sunt aemulantes et summa inter se detinentur invidia, et vix unquam tam dilectus aliquis tamque reperitur amicus, qui in mulieris aspectu alterius velit probitates referre vel eius libenter laudabilia facta recolere. Et hoc est illud generale vitium, quod cunctos inficit homines, et quod causam dedit edicto, ut praefato proverbio haec induceretur exceptio. Nam si alicuius litigatoris iudici sint incognita iura, merito contrarii calculi statuta reportat. Praeterea haec attrita, quae videtis, indumenta portavi, ut liquido cognoscere possem, **[166]** utrum apud vos homo probus per indumenta an indumenta per hominis probitatem mereantur honorem. Et ex vestra mihi videtur liquere sententia, magis apud vos vestium cultum quam morum ornamenta placere. Quam rem noveritis vestrae detrahere probitati. Nam feminae rusticanae totam spem suam in vestimentorum ornatu disponunt; nobiles vero atque prudentes indumentorum ornatum sine probitatis cultu reiiciunt et solummodo morum in homine credunt reverendam culturam. Praeterea satis mihi sufficere credo meam plenarie inter alios emittere largitatem. Nam si aliquis alienos penitus negligendo labores in suae personae cultura quam plurimos studet expendere sumptus, nunquam inde potest aliquid suae crescere laudi. Si quis enim ex eo, quod in se ipso impendit plurima bona, dignus laudis praemio diceretur, multorum memoriam scimus esse damnandam, quorum fama praeclara viget in orbe et a cunctis est merito commendata. Sed eorum praecipue a cunctis reperitur fama laudibus efferenda, qui suas penitus **[167]** utilitates omittunt, ut aliorum necessitates sufficienter valeant et penurias adiuvare. Hac ergo verborum inopia rusticanis, ut dictum est, mulieribus derelicta altiora verba quaeratis, ut non solum habitu et incessu sed etiam ipsa loquela vestri generis possit apparere nobilitas atque prudentia deprehendi. Proverbia vel vaniloquia vobis respondere (1) nolo,

(1) reprehendere *FH* impendere *b*.

quia saepius auditoris animum rubore perturbant, et nullum per ea probitatis cognoscitur augmentum; sed amoris donum superius enarratum instanter postulare non cesso.

Mulier ait: A multis retro temporibus scio in vulgo narratum, quod illusiva proverbia, quae veritatis colore nituntur, magis animum provocant auditoris ad iram, quam quae transitoriae ac fictitiae proferuntur ambages, et ideo me talia proposuisse poenitet in futurum, quia ipsa vestrum animum concitasse cognosco. Unde proverbiorum mutua collatione omissa vestrae aliter postulationi respondere curabo. Dico enim, quod in hac vita nil est laudabilius quam sapienter amare, et nullus ad plenum potest ea, quae homines dignos laude constituunt, adimplere, [168] nisi amoris haec faciat compulsione suasus. Et ideo recte agitis, si vobis idoneum amorem curatis appetere, per quem semper vobis possit benefaciendi propositum augmentari. Mei tamen amoris fructum nullatenus invenire potestis, quia quidam mei dolores occulti denegant mihi prorsus amare. Sed, etsi absoluta mihi esset amandi licentia, quiddam tamen adhuc restat, quod vobis meum cogit denegari amorem, quia alterius fuistis anticipati obsequiis et in amoris petitione praeventi, et ideo merito vobis in amoris consecutione praefertur.

Homo ait: Qui sunt hi dolores occulti, quibus vos asseritis detineri, et amandi vobis auferri licentiam, mihi non est penitus expeditum. Nam amoris solatia cunctorum sunt expulsiva medicina dolorum et totius restaurativa laetitiae, nisi forte vos amantis defuncti tristitia detineret, ad cuius luctuosam conservandam memoriam ipsius amoris praecepto biennalis metae tempora superstiti praescribuntur amanti. Sed quum nullius, ut mihi videtur, unquam amoris [169] iacula persensistis, pro amante vos non credo deperdito luctuosam gerere curam. Quod autem me alterius obsequiis et amoris petitione asseritis praeveniri, non videtur meis posse rationibus obviare, quia omnino confertur vestro arbitrio eum alteri praeferre, quem maiora cons-

tituunt merita potiorem, etsi alter a vobis spem largitam suscepisset amoris. Non enim in amore ille creditur praeferendus, qui prior obsequia praestitisse et amorem postulasse asseritur, sed qui meritis maioribus adiuvatur. Praeterea minus proprie dicor ab ipso in amore praeventus, qui sola me postulatione praecedit. Sed ille in amore dicitur tantum alium praevenire, qui amoris promeruit prior percipere fructus. Nam si alicuius probi petitio postulationem tardiorem excluderet probioris, perniciosum esset exemplum et inde magna sequeretur iniquitas. Non enim, quando quid petatur, sed a quo petatur, est inspiciendum, [nisi forte amoris iam esset concessa [170] largitio et eius secutus effectus. Et hoc est, quod egregie supra reperitur insertum, dominam quamlibet post spei largitionem et post osculi exhibitionem et amplexus fruitionem, si non sit ultra processum, sine blasmo posse largitis prioribus similia denegare petenti]. Mea igitur postera non potest mihi obesse petitio, si me potiora merita tueantur.

Mulier ait: Quid est hoc, quod creditis, me nullius amoris unquam iacula persensisse? Numquid me tam vilem reputatis et probitatis moribus destitutam, ut meus non mereatur animus amoris solatia capere? Ad haec verba vestra videntur obvia legi et omni rationi contraria. Sufficit enim cuilibet, si dignus decernatur amari, quamvis eo dignior alius postea secundus accedat. Nullius enim melioritas alterius debet praeiudicium bonitati generare. Unde, si aliquis bonus et dignus amari in amoris vos postulatione praecedat, licet vos gaudeatis probitate maiori, illius tamen potius videtur admittenda petitio. Nam, si aliud defensare contenditis, suis nitimini probitatem iniuste meritis defraudare.

[171] Homo ait: Absit domina mea, quod unquam credere possim, vos non esse [in] amoris aula dignissimam. Sed ideo vobis talia verba dixi, quia, ut mihi videtur, vix aliquis vestro dignus reperitur amore. Sed, si dignus aliquis inveniatur, vix tam audax degit in orbe, qui sua coram

vobis non dubitaret proponere iura vel amoris munera postulare. Quod autem dixistis, melioritatem alterius non debere praeiudicium generare probitati, nulla potestis ratione tueri. Nullius enim probi festina petitio posterioris recte poterit petitionem excludere probioris. Quamvis enim trium aemulantium dearum qualibet pomi satis sit digna susceptione, iudex tamen aequissimus, [Priami Alexander], (1) duarum licet digne petentium non exaudita petitione, digniorem [scilicet Venerem] et ultimo loco petentem pomi voluit susceptione gaudere. Ergo, quis sit dignior, exquisita debetis veritate cognoscere et propria sibi iura servare.

Mulier ait: Si vos falsa voluptatis abundantia non vexaret, nunquam pulcherrimae vestrae uxoris [172] reiectis solatiis extranearum quaereretis amorem.

Homo ait: Confiteor, me pulchram satis habere uxorem, et ego quidem ipsam totius mentis affectione diligo maritali. Sed quum sciam, inter virum et uxorem posse nullatenus esse amorem, Campaniae hoc comitissae sententia roborante, et in hac vita nullum posse fieri bonum, nisi illud ex amore originis sumpserit incrementa, non immerito extra nuptialia mihi foedera postulare cogor amorem. [Quae huius desunt responsioni articuli, in nobilioris et nobilis colloquio egregie inserta reperies].

Mulier ait: Licet amor sit res utilis valde ac iuvenibus appetenda et eis, quos gloria mundana delectat, mihi, quasi iam aetate confectae, res videtur inutilis et per omnia respuenda; immo, etsi alia cuncta mihi amare svadeant, viduitas tamen et optimi amissi mariti tristitia omnia mihi vitae solatia contradicunt.

Homo ait: Si cor vestrum senectute non reperiatur attritum, in personae habitu satis videtur iuvenilis forma vigere, ex quo satis evidenter [173] apparet, quod florens vigeat in corde vestro iuventus. Exterior enim habitus manifeste demonstrat, qualis sit intus dispositio mentis. Sed nec amissi

(1) Pr. filius scilicet Paris *H*.

mariti tristitia mihi potest de iure nocere, quia id vobis svadeo, quod continuam vobis laetitiam restaurabit et eam vobis conservabit illaesam. Amor enim est, qui dolorum claustra disrumpit et laeta solus meruit gaudia subrogare et svavia delectationis solatia ministrare. Res est igitur amor ab omnibus appetenda et a cunctis diligenda per orbem, qui universorum meruit tristitiam propulsare et alacritatis statum cuilibet reformare. Unde secundum legalem observationem maritalis luctus elapsis curriculis licenter potestis lugubria cuncta reiicere et amantium vos militiae copulare. Nam ultra tempus legibus praestitutum lugere maritum est quidem legalia iura contemnere et animo rebelli divinae obsistere voluntati et contra eius facta temerario animo cogitare. Praeterea ultra legalia tempora lugere nil mortuo videtur expedire marito, et vestra inde persona quam plurima damna consequitur.

Mulier ait: Audacia multa videmini legis resistere voluntati, quum dicitis temerarie fieri, si aliquis ultra modum propter hominum imbecilli[174]tatem lege mirabiliter definitum legis studeat adimplere mandatum, quum evangelica veritate dicatur hospiti vulneratum recipienti Samaritanum, certo illi pondere oblato argenti: «Si aliquid supererogaveris, ego reddam tibi».—Ergo, si lex modicum mihi statuit tempus ad lugendum, meae scilicet volens infirmitati consulere, et ego aliquid huic tempori supererogando adiungam propter uberiorem legis obsecundationem, supereffluentem mereor consequi retributionem et munere maiori gaudere.

Homo ait: Lex quidem humana luctus tempora mulieribus observanda praefixit non quasi earum volens infirmitati consulere sed humani generis cupiens providere utilitati, ut sanguinis non posset provenire turbatio vel diversorum simul genera commisceri. Nam, ubi cessaret turbatio sanguinis, evidenter permisit apostolus mortuo viro alterius statim nuptias contrahere. Multo ergo magis et vobis ultra ipsius temporis metas amare conceditur.

[175] Mulier ait: Quamvis appetibile satis cunctis videa-

tur amare, virginali tamen videtur plurimum obviare pudori. Nam, ut bene novistis, virgo cito perdit honorem, et eius fama modico rumore brevique dissolvitur aura. Immo nec mihi plena suffragatur aetas, ut amoris ancoram debita possim industria gubernare. Fertur enim, quod ante plenam cuiuslibet pubertatem amor non potest firma stabilitate durare. Unde nullatenus mihi congruere videtur amare.

Homo ait: Si aliqua prudenter amare curaverit, inani nunquam debet poenitudine remorderi, et in nullo suae famae poterit pati dispendium. Nam si prudentem virum atque discretum suo studeat amori coniungere, secreto conservabitur amor et nulli divulgabitur unquam, nullumque inde suus pudor poterit sentire gravamen. Quod autem de aetate dixistis, locum sibi poterit in masculis conservare. Nam [et] masculus vix potest ante decimum octavum annum firmus amator exsistere. Secus autem ipsa operante natura dignoscitur in mulieribus evenire; mulier enim ab anno duodecimo firma potest securitate et invariabili amare tenore. Quare autem aliud in [176] femina quam in masculo ex ipsa natura contingat, evidenti potestis ratione videre. Nam mulieris constantia inter ipsius pubertatis initia robore solidiore firmatur et invariabilis certissime perseverat, et ipsius Veneris citius ei actus natura concedit quam maribus ipsis, et hoc ideo contingit, quia in mulieribus frigiditas dominatur, masculis naturalis est inserta caliditas; et, quod frigidum est, citius sibi modica caliditate adiuncta calescit, quam si caliditati caliditas aggregetur. Quod tali potest exemplo patere. Nam, si in argenteo vel alterius vase metalli alicuius calidi substantia ponatur, maiori et citius vas metallinum incipit calore fervere quam vas ligneum, si calidissimus in eo liquor mittatur. Praeterea mulieres citius senio conteruntur quam masculini sexus vigore detenti, et ideo non est mirum, si citiori constantia solidentur. Nam omnium rerum saecularium, quae vita vel spiritu vegetantur, talem possumus aspicere casum, quod, quanto res quaelibet citius natura [177] ministrante perficitur, tanto ve-

locius aetate, ipsa eadem operante, consumitur, quo simpliciter quasi converso eadem in aperto veritas apparebit.

Mulier ait: Haec, quae [in] physicalibus rationibus mihi narratis, vobis indiscussa relinquo, nullius medela responsionis adhibita. Physicalis enim nunquam mihi sedet inquisitio rei, nisi quum aegrotat infirmus, et ideo illam expedit silentio praeterire. Sed vestra mihi svasione consulitis sapienter amare; quod qualiter valeam adimplere consilium, non est mihi penitus expeditum. [Nemo enim ita grandis simulator invenitur amoris vel tam fraudulenter amare, qui quum ipsius Cupidinis attingitur armis, eius fides cunctis non appareat explorata, et nullius plicae macula vitiari et qui suas non studeat improbitates obtegere.] Quamvis enim prorsus sit animi fallacis amator et amoris studeat ingenio suo dehonestare militiam, tempore tamen voluptatis instantis per omnia suis actibus se verum menti[178]tur amantem et animo fallaci nititur credentis fallere fidem. Cuius igitur industria in tanta sibi veritatis imagine posset praecavere et latentes agnoscere fraudes? Vix enim ista perfecte posset sapientia Salomonis praevidere vel Catonis praenotare peritia. Nam, etsi alicuius astutia mulieris, quae aliquantulum in aetate processerit et Cupidinis iam persenserit arma, talibus quandoque sufficiat fraudibus obviare, mihi tamen ad istud non suffragatur aetatis auxilium, nec experientia sum edocta.

Homo ait: Verba quam plurimum confertis admiranda. Quae namque posset falsitas in argento latere, si ab argentario fortiter lapide confricetur vel ignis purgatione probetur? Sicut enim in igne ac lapide auri et argenti veritas exploratur, sic cuiusque diu pro amore luctando fides et veritas demonstratur. Nec enim in mundo vivit tam modicae sapientiae domina vel domicella, cui, si dominarum vel domicellarum numero computetur, non sit facilis eius fidei et veritatis agnitio, qui quaerit amari, [179] si ipsa in amoris investigatione procedat. Sunt tamen quam plurimae dominae vel domicellae, quae mendaciter sibi nomen usurpant,

se dominas vel domicellas ex eo solo fallaciter esse credentes, quod a nobiliori sunt sanguine propagatae vel viro nobiliori coniunctae, quum sola morum probitas et sapientia feminas constituat tali nomine dignas. Unde non immerito saepissime reperitur incauta circumventa iuventus, quum sanguini attribuitur, quod est sapientiae proprium et probitatis. Non ergo debet statim mulier petentis annuere voluntati, sed infinitis eum primo caute ditare promissis et cum competenti moderatione bona differre promissa, et, ut eius fidei puritatem agnoscat, debet quandoque a promissis prioribus se prorsus annuere alteratam et nolle, quod promiserat, adimplere. Nullus enim tam cautus invenitur et ingeniosus amator, si diu sibi fructus differantur amoris, et quandoque plurima sit ad tempus sponsione deceptus, qui vel ex eo probus non fiat vel eius non appareat in aperto dolositas. Nam si propter variationes eum viderit **[180]** ab incepto desistere vel mulieris statum sinistris rumoribus diffamare vel suam in pecuniae promissione fiduciam ponere, praesumere debet, quod non sit fidus amator. Sed, si eum in diutina noverit probatione proficere, longa non debet dilatione tardare promissa, ne suum sibi sentiat minime prodesse laborem. Physicalis autem rei et scientiae cuiuslibet habere doctrinam nihil cuiusquam deperire poterit bonitati, sed ex cuiuslibet scientiae fructu hominis probitas incrementa cognoscit, et semper sumit sapientis prudentia augmentum. Et amoris vos monet evidenter auctoritas eligere sapientis amorem et non sapientis penitus declinare.

Mulier ait: Quod cupit quisque et mentis pleno desiderat affectu percipere, omni nititur ratione illud svadere nolenti. Sed non verus iudicatur amicus, qui amici utilitate neglecta propria tantum suis consiliis commoda quaerit, nec talis est amici sequenda voluntas, qui quaerit solummodo, quae sua sunt. Amare igitur, cui**[181]**cunque sit mulieri securum, virginibus videtur prorsus timendum atque probrosum. Mulier enim quum in ipsa maritali susceptione sit a viro credita virgo, corruptionis veritate comperta proprio semper

odiosa marito et ei contemptibilis permanebit, ob quam causam sequitur repudii summa iniquitas et divortii causa perennis, et sic in immensum mulieris infamia crescit, et contumeliosa cunctis exsistit. Indecenter ergo vestra mihi svavitas amare svadet.

Homo ait: Error quidem maximus ex vestra videtur doctrina procedere, quum in virginibus expresse damnatis amorem, quia infinitae et omni probitate gaudentes leguntur amasse, ut de Amphelice et Ysotta et Blanciflore et multis aliis virginibus reperitur. Nam, nisi virgo amoris instinctu suam studeat attollere famam, nec maritum merebitur habere laudabilem nec aliquid grande pleno poterit effectu percipere. Sed nec inde bono poterit esse odiosa marito; bonus enim semper hoc cogitabit in corde maritus, quod nunquam tantae probitatis potuisset invenire uxorem, nisi amoris esset experta doc[182]trinam eiusque secuta mandata. Nam si improbo fuerit destinata marito, potius sibi expedit tali exsistere odio quam ei aliqua cordis affectione coniungi, nec ex hoc probae mulieris laeditur diu fama laudata, sed odiosi mariti semper magis denotescit improbitas. Ego quoddam aliud vobis cupio reserare, quod mente gero, quod multorum scio corda latere, vos tamen ignorare non credo, quod amor quidam est purus, et quidam dicitur esse mixtus. Et purus quidem amor est, qui omnimoda dilectionis affectione duorum amantium corda coniungit. Hic autem in mentis contemplatione cordisque consistit affectu; procedit autem usque ad oris osculum lacertique amplexum et verecundum amantis nudae contactum, extremo praetermisso solatio; nam illud pure amare volentibus exercere non licet. Hic quidem amor est, quem quilibet, cuius est in amore propositum, omni debet amplecti virtute. Amor enim iste sua semper sine fine cognoscit augmenta, et eius exercuisse actus neminem poenituisse cognovimus; et quanto [183] quis ex eo magis assumit, tanto plus affectat habere. Amor iste tantae dignoscitur esse virtutis, quod ex eo totius probitatis origo descendit, et nulla inde procedit iniuria, et mo-

dicam in ipso Deus recognoscit offensam. Ex tali nempe amore neque virgo nunquam corrupta nec vidua vel (1) coniugata potest aliquod sentire gravamen vel propriae famae dispendium sustinere. Hunc ergo (2) colo amorem, hunc sequor et semper adoro et instanter vobis postulare non cesso. Mixtus vero amor dicitur ille, qui omni carnis delectationi suum praestat effectum et in extremo Veneris opere terminatur. Qui qualis sit amor, ex superiori potestis notitia manifeste percipere. Hic enim cito deficit et parvo tempore durat, et eius saepe actus exercuisse poenituit; per eum proximus laeditur et Rex coelestis offenditur, et ex eo pericula graviora sequuntur. Hoc autem dico non quasi mixtum amorem damnare intendens sed ostendere cupiens, quis ex illis alteri sit praeferendus. Nam et mixtus amor verus est amor atque laudandus et cunctorum esse dicitur origo bonorum, quamvis ex eo im[184]mineant pericula graviora. Ergo tam purus quam mixtus amor mihi (3) probatus exsistit, sed puri amoris actuum magis placet exactio. Vanitatis ergo penitus timore depulso de duobus amoribus alterum vos decet eligere.

Mulier ait: Inaudita et incognita verba profertis, et quae vix ab aliquo credibilia iudicantur. Miror enim, si in quoquam tanta sit abstinentia carnis inventa, ut unquam voluptatis promeruerit impetum refrenare et corporis motibus obviare. Monstrosum namque iudicatur a cunctis, si quis in igne positus non uratur. Si quis tamen in hac fide, quam dicitis, fuerit amoris puritate repertus et in praefata, quam dixistis, continentia carnis, huius laudo et plenius confirmo propositum et ipsum censeo omni honore dignissimum, mixtum tamen amorem nullo modo damnare contendens, quo mundus fere fruitur universus. Sed, licet uterque sit amor electus, vos tamen neutrius decet affectare militiam; clericus [185] enim ecclesiasticis tantum debet vacare mi-

(1) neque *H.*
(2) ego *O.*
(3) nisi *b.*

nisteriis et omnia carnis desideria declinare; ab omni enim debet delectatione alienus exsistere et suum prae omnibus corpus immaculatum Domino custodire, quum tanta fuerit a Domino dignitatis et ordinis praerogativa concessa, ut eius carnem et sanguinem propriis mereatur manibus consacrare et suis sermonibus peccantium crimina relaxare. Nam, si ad carnis lapsum meum videritis animum inclinare, vos tamen ex indulto a Domino vobis officio me a conceptis teneremini erroribus revocare et in cunctis mihi castimoniam suadere et talia de vobis exempla monstrare, ut libera voce possitis aliorum crimina castigare. Primo namque iuxta evangelicam veritatem propio trabem gestans in oculo ipsam debet prius eiicere, quam de fratris oculo festucam conetur evellere. Derisui enim humano generi patebit, si pariter ligatus colligatorum studeat vincula relaxare. Non est ergo mulieribus tutum illos carnis contagio maculare, quos Deus sibi elegit ministros et puros voluit in cunctis atque castos suis obsequiis conservare.

Homo ait: Quamvis clericorum sim sorti [186] coniunctus, homo tamen sum in peccatis conceptus et carnis lapsui sicut et ceteri homines naturaliter pronus exsistens. Licet enim Dominus in suis ministeriis et verbi nuntiatione divini clericos sua voluit fungi legatione et honore ipsos magno gravavit, eorum tamen in hoc voluit condicionem facere meliorem, ut carnis ab eis stimulum et peccati fomitem removeret. Unde non credo, ipsos Deum maiori voluisse carnis abstinentia colligare et duplici eos sarcina fatigare. Quare igitur magis clericus quam quilibet laicus castimoniam tenetur corporis conservare? Nec enim soli clerico corporalem credatis delectationem inhibitam, quum cuilibet etiam christiano praecipiatur a Deo ab omni suum corpus immunditia custodire et carnis desideria penitus evitare. Ergo aeque laicum sicut et clericum vestra posset argutio removere. Nam proximum admonendi et eius ab erroribus animum revocandi non tantum clericis a Deo creditur attributa potestas sed etiam cuilibet christiano a Domino ista neces-

sitas iniuncta probatur. Sic enim [187] evangelicae veritatis disciplina edicit: «Si peccaverit in te frater tuus, corripe illum inter te et ipsum solum» etc. Non enim dixit: «Si peccaverit in clericum frater suus», sed generali est sermone locutus tradere volens singulis generale mandatum. Bene enim facit clericus et bene laicus, si ab omni saeculari delectatione abstineat et in bonis operibus proximorum corda confirmet. Confiteor tamen et negare non possum, quod clericus ex iniuncto sibi officio quadam specialitate tenetur, ut in divina domo vel populo adstante viam veritatis annuntiet et ad veram catholicam fidem plebem suam admonendo confirmet. Quod si negligenter omittat, aeterna nunquam poterit vitare supplicia, nisi forte poenitentiae delictum fructigerae medicina contemperet. Si vero in linguae opere suum recte gerat officium, ab hoc est onere liberatus. Nam alia commissa crimina nequaquam in eo gravius quam in quolibet laico vindicantur, quum ita[que] [188] carnis incentivo naturaliter instigetur sicut et reliqui universi mortales. Et hoc est, quod evangelica clamat auctoritas; videns enim Dominus, suos clericos iuxta humanae naturae infirmitatem in varios lapsuros excessus, ait in evangelio: «Super cathedram Moisi sederunt scribae et pharisaei; omnia, quaecunque dixerint, vobis servate et facite, secundum autem opera illorum nolite facere», quasi dicat: «Credendum est dictis clericorum quasi legatorum Dei, sed quia carnis tentationi sicut homines ceteri supponuntur, eorum non inspiciatis opera, si eos contigerit in aliquo deviare». Sufficit ergo mihi, si altari assistens meae plebi Dei studeam verbum annuntiare (1). Unde, si ab aliqua petam muliere amari, sub clericali me non potest praetextu repellere; immo inevitabili vobis necessitate probabo, quod magis in amore clericus quam laicus est eligendus. Clericus enim in cunctis cautior et prudentior quam laicus invenitur et maiori moderamine se suaque disponit et competentiori mensura solitus

(1) denunciare *Zb.*

est omnia moderari, et quia cleri[189]cus omnium rerum scientiae habet scriptura referente peritiam. Unde potior ipsius quam laici amor est iudicandus, quia nil in mundo tam necessarium invenitur, quam omnium industria rerum amorosum esse peritum. Et ideo, si alias me vestro dignum amore noveritis hac me causatione non recte potestis abiicere, quod me clericorum videtis militiae deputari.

Mulier ait: Miranda sunt plurimum dicta vestra, quibus asseritis, non magis clericum quam laicum mundi voluptates exercendo puniri, quum in sacris scriptis reperiatur insertum, quod quanto cuiusque maior est ordinis et dignitatis praerogativa viventis, tanto maior est ipsius delinquentis occasus. Sed, etsi non maius in clerici amore quam laici ponamus versari delictum, aliud tamen est, quod vehementer feminis clerici contradicit amorem. Nam, quum amor de sui natura corporis placabilem et pulchrum quaerat ornatum hominemque tempore congruo sua cunctis exigat largiri paratum et contra rebelles animosum et omnimoda in proelio strenuitate gaudentem et bellorum assiduo labori [190] suppositum, clericus quidem muliebri apparet ornatu vestitus et capite deformiter incedit abraso, neminem potest largitatis praemiis adiuvare, nisi bona velit aliena surripere, et continuo reperitur otio deditus et ventris solummodo mancipatus obsequiis; et ideo, si adversus alicuius probitatis feminam aliquid de amore sit ausus exprimere, in ipso suae locutionis primordio prudenter debet ab ipsa muliere compesci et ignominiosam ac verecundam meretur pati repulsam, ut non solum ipse rubore perfusus ab huiusmodi cogatur illicitis abstinere, sed alii similem verentes ruborem timeant similia postulare. Multi enim magis propter mundanam verecundiam prohibita vitant atque nefanda committere quam propter aeternae mortis evitanda supplicia.

Homo ait: Verum est, quod dicitis, quod quanto maior alicuius dignitas invenitur, tanto maior est delinquentis occasus non quidem quo ad Deum sed quo ad male loquentis vulgi opinionem. Magis enim ad unius clerici modi-

cum valde commissum universus populus concitatur et eius delictum exagerat vitamque blasphemat, quam si mille de populo reperiantur immanissima scelera commisisse. Quod quare contingat, ad prae [191] sens vobis recitare subsisto. Muliebris autem indulta clericis cultura mihi nullatenus potest esse nociva, quia talis secundum ordinem ab antiqua prudentia patrum mihi mandatur ornatus, ut habitu etiam et incessu ab aliis hominibus clerici distinguantur. Unde, si in re tam modica patrum praecepta subverterem sive mandatą negligerem, nec vos credere deberetis, me vestris quasi alienigenae maioribus obsecundare mandatis, et praeterea mihi possetis obiicere: «Vade, apostata, et tui ordinis manifeste transgressor exsistens». Quod autem de largitate dixistis, ex magno videtur erroris fomite processisse. Nam, quum ab ipso veritatis auctore largitas universis praedicetur hominibus, et avaritiae prorsus cunctis sit inhibita via, nescio qua fronte vos quaeritis clericis largitatis opera denegare, nisi de illis forte clericis vestros velitis interpretari sermones, quos mundo penitus et mundi rerum proprietati renuntiasse constiterit. Sed nec in illis, veritate subtiliter inquisita, vestra videtur sententia veritate subnixa. Proeliorum autem actus a Deo nobis est interdictus [192] et hoc ideo, ut a sanguinis effusione manus semper valeamus innocentes habere, ne propter sanguinis effusionem ab eius ministerio repellamur indigni. Nam sanguinis effusione pollutus divino repellitur ministerio. Unde rex David sanctissimus Domino templum aedificare non potuit, quia humanum effuderat sanguinem; sed ab ipso Domino audivit: «Non aedificabis mihi templum, quia vir sanguinis es». Nam si mihi haec ratio non obstaret, nil in orbe mihi resideret acceptius quam actus bellicos exercere et cordis audaciam demonstrare. Quod vero de ventris voluistis obsequio recitare, nulla potest mihi ratione nocere, quia nec laicus potest nec clericus reperiri, masculus nec femina nec parvulus vel adultus, qui ventris non inveniatur libenter inservire ministeriis. Sed, si illud immoderate ab aliquo fiat, coram

Deo et omni homine tam laicis quam clericis constat esse perniciosum et omnimoda reprehensione dignissimum. Nec enim propter otia multa, quibus clerici deputantur, est contra eos ventris ingluvies praesumenda. Nam si propter otia magis in aliquo [193] ventris obsequia praesumuntur, super omni ratione viventi de mulieribus talis esset omnibus praesumptio violenta, quum ipsae semper in continua et corporali quiete morentur. Immo magis contra feminas quam contra clericos vel laicos potest in hac parte inspecta veritate praefiniri, quia ventri primo mulier quam masculus contra Dei mandatum legitur obsequia praestitisse et Dei praecepta propter gulam fuisse transgressa. Immo nec ipse masculus ventris unquam ministerio deservisset, nisi forte primitus ab ipsa muliere fuisset nimia suasione compulsus et ipsa instigante deceptus.

Mulier ait: Si ex meis dictis vester sit animus concitatus, mihi soli debetis proverbia convitiosa rependere, et pro unius offensa contra omnes non decet vos mulieres generaliter desaevire. Nam, quod mulier primo fuit propter gulam divina transgressa mandata, hoc fecit daemonis calliditate decepta non quasi ventris appetitum cupiens refrenare, qui nullus erat, sed tanquam [194] stulta decipientis daemonis dicta credendo, boni cupiens et mali Domino prohibente scientiam possidere.

Homo ait: Quare ergo mulier primo fuit in cibi assumptione tentata quam masculus, quum maiori de masculo fuisset daemoni victoriae reputatum, nisi quia proniorem ad gulae appetitui concedendum mulierem quam masculum praevidebat?

Mulier ait: Hoc ideo contigit, quia mulieres omnia facilius credunt ex ipsa natura quam masculi. Innocentes enim inveniuntur et simplices et ideo credunt omni verbo. Unde videns daemon masculum non tam facilem et pronum omnia credere, quia callidus et dolosus in cunctis exsistit, suam ad mulierem voluit tentationem emittere (1). Nam si incepisset a

(1) a muliere voluit tent. exordiri *DEF.*

viro tentatio et in eo omni prorsus caruisset effectu, suum viri exemplo mulier animum confirmasset.

Homo ait: Super praesenti articulo cito nobis disputandi materia non deesset, et ideo hac verborum altercatione dimissa ad principale mihi peto propositum responderi. Nam a vobis obiecta superius nullo mihi videntur iure contraria.

[195] Mulier ait: Etsi forte vos propria merita constituant tali dignum amore, aliud tamen viam vobis praecludit amandi. Est namque alius, tam probitate quam genere vobis coaequalis nec in obsequiorum voluntate dissimilis, qui servitiis solummodo petit amorem, lingua tamen illud indicare recusat, qui etiam meritissime vobis in amore praefertur. Nam, qui spem suam totam atque fiduciam in meae fidei puritate disponit et importuna me non inquietat instantia, sed ex mea tantum liberalitate spem suam capere confidit effectum, magis apud me censetur id meritus impetrare, quod cupit, quam qui dictis expresse cordis mihi secreta vulgavit et totam spem suam in sermonis facundia collocavit magis scilicet de proprii sermonis nitore ac verborum duplicitate quam de mei arbitrii sinceritate confisus. Potius enim iudex illius litigatoris tenetur exprimere iura, qui nullius advocatione iuvatur, sed totius suae causae merita in iudicis voluit conferre clementiam, quam qui prudentum patro[196]cinio fultus et multorum auxilio roboratus coram litigaturus accessit.

Homo ait: Vestra mihi penitus in hac parte videtur arguenda opinio. Quis enim sapiens dixerit unquam, potius mutum dignum impetrare, quod obscuris nititur corporis nutibus indicare, et id consequi debere, quod cupit, quam qui summo sapientiae verbo et ornatu linguae satagit postulare, quod eius desiderat animus possidere? Nam inter vulgaria solet proverbia recitari: Non habeas mutum in quacumque nave pro nauta. Praeterea, quod cupio et instanter desidero postulare, omni videtur ratione permissum, ipso etiam veritatis auctore testante, qui dicit: «Petite et accipietis, pulsate et aperietur vobis». Talis enim excrevit

consuetudo per orbem, quod nedum silendo, verum etiam vix instantissime postulando possumus impetrare quaesita vel plenarie consequi, quod optamus. [197] Immo maioribus vobis argumentis ostendo, magis mihi quam praedicto tacenti deberi, quod peto. Nam illud mihi non obsequia tantum, sed etiam multa facit petitionis instantia debitum. Res enim pluries quam semel a quocunque petito carissimae videtur emptionis iure deberi, et ideo meae potius quam suae debetis petitioni favere, quia, quod peto, unica sibi, mihi vero duplici ratione debetur. Sed nec unquam fuit, ut credo, in mundo femina visa, quae huius rei largitionem non petentibus voluerit sponte offerre, solito istud feminarum contradicente pudore.

Mulier ait: Ideo nautae recusant mutos nave deferre, quia turbationis instante periculo audire non possunt, quid sibi a sociis iniungatur agendum, nec aliis exprimere, quid sibi videatur utilitati navis expediens. Nam et muti labor non debet suis meritis defraudari, quamvis, quod optat, eius sermo nullatenus valeat indicare, nec potest obstare introductum evangelici sermonis exemplum. Ille namque quo ad aeterni regis iudicium iudicatur petere instanter et ad ostium [198] propulsare indesinenter, cui propria merita suffragantur fideique puritate iuvatur. Si enim potestatem vultis coartare vocabuli et eius simpliciter attendere sonum, oportet instanti vos ratione asserere, mutis omnibus paradisi penitus introitum denegari, quum nunquam valeant id, quod corde petunt, articulatis vocibus indicare, naturalis linguae officii sibi istud inhibente defectu. Quod autem dicitis, magis vos debere, quod petitis, impetrare, quia duplici vobis illud esse iure debitum enarratis, non potest iusta ratione defendi. Illud enim verum esse asseritur in rebus, quae hominum mercimonio supponuntur; absit autem, quod aliquis unquam amorem pretii venalitate mercetur. Amor enim res est gratiosa et ex sola cordis nobilitate procedens et pura mentis liberalitate, et ideo cunctis debet gratis nullius scilicet muneris interveniente figura largiri, quamvis liceat amantes

solatiandi causa quibusdam se adinvicem muneribus honorare. Si tamen muneris contemplatione [199] solummodo amoris reperiantur vacare ministeriis, non verus postmodum iudicatur sed falsificatus amor. Praeterea propter vestram petitionem, mea non debet suum liberalitas amittere meritum (1) [liberalitas], fieret quod quidem, si illud, quod quaeritis, vestra vobis faciat postulatio debitum; ubi enim aliquid ex debito postulatur, ibi suum liberalitas non agnoscit officium. Quod autem dicitur, saepius rem petitam penitus esse comparatam, verum est quo ad petentem non autem quo ad possidentem. Nam, si aliquid ad solam cuiusque petitionem debitum iudicetur, multis divitiae abundanter affluerent, quos perpetua detinebit egestas et iniqua fatigabit inopia. [Ergo pulchre voluit auctor proverbio alludere. Nam, quum aliquis, ut rem quamlibet consequatur, pecuniam multam expendit vel labore plurimo fatigatur, sic de eo solet in vulgo narrari: «Homo iste rem illam care plurimum comparavit; res tamen illa iure sibi nullo debetur».] Sed nec illudnostris potest sermonibus [200] obviare, quod dicitis, mulieris pudori obsistere, si ipsa suum offerat non petitum amorem; mulieribus enim nullo reperitur iure negatum suum sponte cuilibet probo largiri amorem. Potest ergo mulier, si ab aliquo provocetur amare, eum ad suum pulchre et curialiter invitare amorem, si cognoverit virum illud ob aliquam non exprimere causam. Huic autem opinioni argumentum praestat validum Caroli Magni regis filia, quae ab Ugone Alverniae expressissime postulavit amari; ipse tamen, quia alterius eiusdem regis filiae ligabatur amore, ipsam quidem recusavit amare nolens incestus scienter incurrere crimen. Ergo nulla mihi ratione negatur praedictum amare tacentem.

Homo ait: Gauderem plurimum, si vestra in hac parte a cunctis mulieribus comprobaretur opinio, quia satis exinde omnium hominum amare volentium labor esset attenuatus

(1) debitum *H.*

et eorum melior effecta conditio. In hoc tamen vobis consentire non possum, quod maiorem aliquis tantummodo tacendo quam sua vota sapienter et curialiter exprimendo mereatur honorem; nec vestra inde [201] liberalitas suum perdit officium, quia, quod de emptionis iure et amoris debito praenarravi, non illud asserui quasi amorem vestrum mihi credens proprie debitum vel largitione dehonestandum pecuniae, sed vehementer excogitans, vestram mihi gratiam instanter petenti debere gratiosiorem exsistere quam improvida taciturnitate silenti.

Mulier ait: Instantia mihi vestra nimis importuna videtur, quae tam repente quaerit amoris consequi largitatem. Nam, etsi vos propria merita constituant omni honore dignissimum, exigere non tamen debetis amoris repentina concessione ditari. Non enim alicuius debet femina probitatis nimis velociter amantis acquiescere voluntati; amoris enim cita et festina largitio contemptum parit amantis et optatum diu vilescere facit amorem, et eiusdem per tempora multa perceptione dilata etiam simulatus purificatur amor, et omnis in eo removetur aerugo. Multis ergo femina debet prius argumentis viri percipere probitatem et eius liquido cognoscere fidem (1).

[202] Homo ait: Aegroto, cui finalia videntur imminere praeludia, assueta non debet ciborum diaeta servari vel medicina regularis adiungi; sed, quidquid eius desiderat appetitus assumere, quamvis regulariter sit eius infirmitati contrarium, misericorditer tamen hoc sibi sapiens consuevit medicus indulgere. Poenae igitur continuique dolores, qui pro vestro mihi amore languenti mortem regulariter minantur amaram, me violenter cogunt huius mortis irregulariter et importune remedia postulare; nec superius enarrata vos poterit defensare ratio, quam dixistis, indecens mulieribus esse, suum amorem alicui repente largiri. Nam talia responsa mulieribus debetis relinquere rusticanis, quae con-

(1) *Add. O:* quam sui spem illi concedat amoris (amore *H*).

sueverunt suo semper habere in ore: «Uno quidem ictu non inciditur penitus arbor». Mulier enim sapiens et discreta rei petitae modificare indutias sagaciter consuevit, quia, si minus provide animus suspendatur amantis, et ipse graviter est mulieris percussus amore, abstinere se non potest amator ab ipsius loci frequentatione assidua et concupisci[203]bili oculorum aspectu. Unde saepe contingit, quod ex tali conversatione amantium status a vulgi detrectationibus turpiter diffamatur, et quandoque vix inceptus quasi perfectus divulgatur amor, et bonorum propositum impeditur. Debet ergo mulier, cuius amor exigitur, moderate tempora prorogare petenti, si ipsum disponat amare.

Mulier ait: Poenas magnas et graves, quas dicítis imminere, angustias patienter sustinere debetis propter bona, quae grandia postulatis; non enim potest bonum plenarie cognosci nisi mali prius percepta notitia. Quod autem dicitis, mulierem indutias debere sapienter modificare petenti, verum est, ubi mulier firmiter concepit amare. Ubi autem ipsa plenum habet petentem non amandi propositum, pulchre debet atque prudenter et curialiter ipsum suo sermone reiicere et eius animum nullius dicti asperitate turbare vel aliqua promissione suspendere. Ergo, quum vos non amandi immutabilis mihi dispositio perseveret, molestum vobis esse non debet, si ego recusem vos fallaci dilatione frustrare. Sed, ut istud aegre vester non perferat [204] animus, non amandi vobis edissero causam, quia scilicet amori sum alterius colligata et indissolubilibus illigata catenis.

Homo ait: Dulcissima mihi saperet cuiuslibet angustia poenae, si aliqua indicia futuri boni perpenderem. Sed quod dicitis, vos alterius amore ligari, credo, vos indubitanter petere fugam et loquendi vobis mihi penitus obstruere viam, quia mandatum tradit amoris, ne aliquis alterius idonee copulatam amori scienter subvertat. Sed quum istud nullius indicii valeam argumento praesumere rei huius non immerito alienus exsistens, non videor mandati transgressor amoris. Sed, etsi in veritate cognoscerem, amori vos alte-

rius obligari, et crederem, vos amori minus idonee copulari, si meis possem vos sermonibus a tali copula removere, nunquam ex hoc credo amoris me praecepta corrumpere sed eius fideliter parere mandatis; quia illud amoris praeceptum, de quo praesenti disputatione narramus, de idonee loquitur copulatis, [et hoc ostendit adverbium [205] idonee, quod ibi expressius exaratur]. Minus autem idonee tunc femina copulatur amori, quum hominis probitas non aequaliter mulieris probitati respondet, vel quum pura cordis non aequaliter utrinque procedit affectio. Sed, etsi plenius scirem vos idonee copulatam amori, quamvis me amorem a vobis non deceret exposcere, amoris scilicet istud inhibente mandato, mihi tamen, ut credo, licitum esset implorare, ut ex vestra concessione mihi pro vobis cor bonum liceat habere, et ut vos mea laudabilia facta suscipiendo laudetis, et, si minus provide in aliquo deviavero, secreta me correctione debeatis arguere. Ergo, si alicuius estis amore ligata, quod nullatenus credere possum, subtiliter disquirat prudentia vestra, an talis vobis amor exsistat idoneus.

Mulier ait: Fidem quidem huius plenarie facere veritatis nisi propria vobis assertione non possum, quia nemini sui licet amoris pluribus aperire secreta, amoris hoc traditione docente. Unde credo esse penitus inurbanum, vos in [206] hac parte dicere, meis vel alterius dominae fidem non esse habendam sermonibus. Cor autem bonum habere vobis largiri esset concedere nihil, nam illud ex vestro solummodo procedit arbitrio; laudabiliter tamen a vobis facta libenter laudare promitto. Correptionis autem officium non assumam, quia illud amantibus dumtaxat debetur obsequium. Utrum autem idonee copulentur amori, non est cognoscere leve, nec multum decere videtur, utrinque amore librato huiusmodi inquisitioni insistere, nisi nimia supradictorum appareat inaequalitas manifesta, et mulieris in his admonitio non valeat aliquem sentire profectum. Deus igitur vobis tribuat, quod vestrae possit esse placitum voluntati, et inde nunquam aliquis probus valeat sentire iacturam.

Quoniam tamen ex his, quae mecum adinvicem contulistis, vos plurimum exercitatos (1) in amoris doctrina cognosco, super quodam amoris negotio vestrum exquiro consilium. Nam, quum mulier quaedam mirae probitatis industria duo-[207]rum amorem petentium alterum vellet ex propria electione repellere et alterum prorsus admittere, taliter in se ipsa amoris est partita solatia. Ait enim: «Alteri vestrum mei sit pars superior electa dimidia, et pars inferior sit alteri designata petenti». Quorum uterque morae cuiuslibet intermissione reiecta propriam sibi partem elegit, et uterque potiorem se partem elegisse fatetur et altero se digniorem in amoris perceptione pro dignioris partis electione contendit. Praenarrata vero mulier suum nolens improvide praecipitare arbitrium, litigantium consensu, uter istorum sit potior in eo, quod postulaverat, iudicandus, meo quidem quaerit iudicio definiri. Quaero igitur, quis vobis videatur in sua magis electione laudandus.

Homo ait: Quum a vobis petam amari, et vos mihi non amandi occasionem rependitis, nulla debet inurbanitas reputari, si nocivam mihi causationem modis studeam quibuslibet remo[208]vere vel propriis illam irritare sermonibus. Praeterea nil amantis alicuius iuri cognoscitur derogari, si meos improvidos actus vestra velit coercere prudentia. Studeatis igitur agere, quod debetis, quia nunquam a vos amandi proposito segregabor.

Ad hoc petitis a me vobis super eo consilium exhiberi, super quo neminem decet haesitare prudentem. Quis enim dubitat partis eminentioris solatii electorem inferiora praeferendum petenti? Quantum enim ad partis pertinet inferioris solatia, a brutis in nullo sumus animalibus segregati, sed eis nos hac parte ipsa natura coniungit. Superioris vero partis solatia tanquam propria humanae sunt attributa naturae et aliis animalibus universis ab ipsa natura negata. Ergo inferioris partis elector tanquam canis ab amore repe-

(1) exercitatum *BF*.

llatur indignus, et superioris tanquam naturae amplexator admittatur elector. Praeterea nullus unquam fuit superioris solatii fatigatus inventus vel eius [209] usibus satiatus; inferioris vero delectatio partis cito fastidit utentem et operis peracti poenitere cogit agentem.

Mulier ait: Vestra multum in hoc iudicio videtur errare sententia et a veritatis tramite deviare. Quaecunque enim homines interponunt solatia curis, ex eo, quod in parte latitat inferiori, sua semper initia sumunt, et eorum omnium inde procedit origo. Si enim sit aliqua mulier, cuius forma cunctis vigeat in orbe praeclara, Veneris autem operibus omnino reperiatur inutilis, eius nullus vellet solatia capere, sed tanquam immunda reprobaretur a cunctis. Superioris autem delectatio partis nulla penitus esset, nisi partis esset intuitu inferioris assumpta et eius contemplatione porrecta. Et, si huic vultis resistere veritati, necessitatis cogit ratio profiteri, duos masculos sibi adinvicem posse amoris solatia exhibere, quod satis esset narrare nefandum et agere criminosum. Sed et, si homo sit frigidus vel alias impotens ad Veneris opera peragenda repertus, nullas affectat carnis delectationes assumere, quia efficiens amoris causa in eodem defecisse co[210]gnoscitur, quae in parte procul dubio regnat inferiori. Causa enim efficiente remota eius merito cessabit effectus. Nec obstat, sicut dicitis, nobis cum bestiis communicata natura, quia illud est in rebus omnibus principale ac naturale censendum, in quo aliquid rebus sui generis ministerio naturae concordat et reperitur unitum. Sed nec eo vestra potest firmari sententia, quod dicitis, superiori homines non satiari solatio, inferiori vero cito fastidiri asseritis. Ille namque cibus a cunctis reiiciendus iudicatur, qui appetitum nunquam repellit edendi sed corpus invenitur absque nutrimenti virtute replere et eius male occupare intrinseca; et econtra ille singulis esse debet cibus electus, qui corpus replet assumptus ac recreando satiat digestusque esurire permittit. Praeterea nemini debet in dubium devenire, quod partes inferiores digniores superiori-

bus approbantur. Nam istud in ipsis saecularibus videmus aedificiis evenire, [211] quod in eis dignior pars fundamenta dicuntur. Idem etiam contingere scimus in illis, quae terrae constat alimento nutriri, quod secundum partes inferiores adiudicantur hominibus. Immo amplius dico, quod, quidquid agunt amantes, ad hoc solummodo tendunt, ut inferioris partis valeant potiri solatiis; ibi enim totus amoris completur effectus, ad quem cuncti principaliter moventur amantes, et sine eo nil nisi quaedam amoris iudicantur habere praeludia. Partis igitur inferioris elector sua magis est electione laudandus, quasi dignioris partis elegerit fruitione gaudere, quam qui superioris partis voluit praeludia postulare.

Homo ait: Vere mentis laboraret ineptia, qui hoc, quod dicitis, ex cordis deliberatione asserere vellet. Quamvis enim ad inferioris partis solatia quilibet principaliter tendat amator, et ibi sit amoris causa finalis, turpis tamen et inepta videtur nimis gestio corporis et plurimum feminae verecundum, inferiora sine superioribus solatiis exercere. Immo inferioris delectationis impossibilis sine superiori videtur assumptio, nisi indecens corporis dispositio nimis inde ac verecunda sequatur. Superioris autem solatia portionis commodissime ac curialiter et agentium utriusque salvo [212] pudore sumuntur, etiam delectatione inferiori omissa. Immo rationis istud ordo poscit amandi, ut superioris primo partis aliquis ad multam instantiam lasciva solatia consequatur, postmodum vero gradatim ad inferiora procedat. Mulieres enim tantum sui corporis volentes facere quaestum et quae publico sunt Veneris mercimonio prostitutae inferioris tantum impetunt solatia partis et superiora cuncta contemnunt. Ergo praedictus quasi naturalis est ab omnibus ordo sequendus, nec proverbio teneamur antiquo: Non studeas a cauda equi ponere frenum. De cibo autem inductum non recte procedit exemplum, quia cibus, ut corpus satietur, assumitur, illa vero ideo solatia exercentur, ut carnis semper delectatio crescat et amoris conserva-

tiva voluntas. Voluistis autem dictis vestris superioribus generaliter inferiora praeferre, sed superiores causas inferioribus esse praelatas, nemini sapientum licet ulterius dubitare. Nam coelum terrae, paradisus inferno et hominibus angeli praeferuntur. Sed et superior hominis portio [scilicet [223] caput] dignior in homine iudicatur, quia secundum faciem ad imaginem creatoris homo dicitur esse formatus, et ibi homo dicitur sepultus haberi, ubi caput requiescit humanum. Praeterea hominis cervice remota, cuius fuerit truncus, penitus ignoratur, et truncatam intuentir cervicem statim erit trunci notitia manifesta. Sed et ipsa, quae induxistis, aedificia mundana ex superiorum partium non autem fundamentorum formositate laudantur, et ipsae arbores fructuum productione et ramorum ordinata dispositione suas meruerunt ab hominibus suscipere laudes. Vestra igitur in hac parte sententia recusata superioris partis ad amorem potius est admittendus elector.

Mulier ait: Licet opinio vestra multis videatur rationibus impugnari, quia tamen omnimoda cernitur aequitate iuvari et rationabiliori firmitate vallari, meo iudicatur arbitrio comprobanda et tanquam subnixa veritate sequenda. Sed adhuc me non piget super alio quodam negotio plenitudinis vestrae consilium explorare: Cuiusdam enim mulieris nobilis amator quum in regiam [214] esset expeditionem profectus, falsis inter omnes ferebatur rumoribus, ipsum decessisse; quo percepto et subtiliter inquisito consvetam et rationabilem gessit tristitiam, et quam pro mortuis credidit debitam amorosis; deinde alii se copulavit amori. Post modica vero temporis elapsa curricula revertitur primus amator et solitos sibi quaerit exhiberi amplexus; secundus autem exhiberi contradicit sibi amator. Dicit enim, quod secundus est amor perfectus atque libratus utrinque. Ergo neuter amantium suo sine culpa debet amore privari. Nam et, si primo praesente amoris instinctu mulier alterius amatoris postularet amplexus, quamvis talis amor alteri exsistat iniuriosus, mulieris tamen qualis qualis poterit excusatio esse, quod

amoris hoc fecerit incitatione compulsa. Amare etenim alibi nemo potest, nisi ubi spiritus trahit amoris et voluntas [215] cogit, unde merito et hic secundus amator debet in sua firmitate durare.

Homo ait: Instantis quidem enodatio quaestionis ex mulieris potius pendet arbitrio vel voluntate quam ex regularis intellectu praecepti vel amoris speciali mandato. Credo namque, dominam illam, de qua praesenti confabulatione narramus, recte agere, si se ipsam penitus priori restituat amatori, si quocunque tantum adversus eum vinculo movetur affectionis. Quod si nullus adversus eum nec etiam modicus in ipsa spiritus movetur amandi, dico tamen adhuc, ipsam suam violenter debere cogere voluntatem ad id petendum, quod maxima primitus aviditate suscepit et cordis desiderio comprobavit. Summae namque sapientiae est, aliquem suum animum ab eo, cui errando consenserat, revocare. Nec istud iuste poterit secundus amator iniuriae propriae reputare, quia nil sibi creditur deperire, si, quod alterius est, facti fuerit consecutus errore, illud errore comperto relinquat. Sed, si ipsa viderit, suam volun[216]tatem nullius coactionis sentire fomenta, et, exstinctum adversus amantem primum spiritum reviviscere non posse, cognoverit, amantem potest servare secundum. Nam dicere, quod ad primum debeat praecise redire, nisi hoc faciat amoris compunctione svasa, esset asserere turpe et amoris praecepta fraudare. Non autem mihi obstare potest regula, quam dixistis, neminem amore suo debere sine culpa privari, quia primus eam pro se introducit amator, qui suo sine culpa invenitur amore privatus. Praedictae igitur amoris regulae intellectum a iuris peritis amandi taliter subaudiri percepi, ut, quod dicitur «sine culpa» intelligatur «vel sine alia iusta causa». Ergo non potest recte procedere, quod dixistis, mulieri licere unius amore contempto alterius se amori coniungere, si ad hoc amoris compunctione cogatur; sed si aliquis eius studeat subvertere fidem, eum curialiter conetur reiicere; si nimia fuerit instantis improbitas, ultimo

sibi [217] loco respondeat, quod alterius se iam colligavit amori, eius autem dictis corde non debet annuere nec eius narrationes recolere nec personae gestus imaginari, nec de eo saepius cogitare, ne propter mulieris defectum amoris pateat subintrandi materia et eius animum advertendi. Nam, si ex assidua et immoderata de aliquo cogitatione cum delectationis actuum imaginatione suam in muliere amor non sumit originem, in aeternum novum alterius amorem non curabit appetere.

Mulier ait: Vestra mihi placent in utraque dubitatione responsa, quia omni videntur doctrinae sapientia roborari. Ut cunctis igitur ex confabulatione prolixa male suspicandi tollatur occasio, placet, ut hic sumat nostra disputatio finem.

Homo ait: Placet mihi multum, quod asseritis. Sed, postquam in hoc vestro paretur arbitrio, rogo, ut et vos primitus in quodam mihi sitis in respondendo benigna: utrum scilicet amator, qui ad aliam accessit feminam, non tamen [218] ipsam amandi vel priorem deserendi affectu, debeat amoris amissione puniri. Videtur, quod, quidquid unus facit amantium, si in eo facto amandi non est attenuatus affectus, illud debet patienter tolerare coamans et sua ipsum increpatione corrigere.

Mulier ait: Nec ego quidem in hoc vobis ero avara responso. Miror tamen, cur in hoc vestra potuit prudentia dubitare, quum amoris evidenter regula doceatur, quod amans pudicitiam tenetur amanti conservare, unde non immerito ex ipsius rationabili intellectu mandati coniicio, quod in articulo praesenti amans sit amoris amissione multandus, et sufficere satis credo, istud esse amoris mandato prohibitum. Credo tamen coamanti licere, si velit, delinquentis excessibus indulgere.

Homo ait: Dura mihi plurimum videtur interpretatio vestra; tantae tamen auctoritati timeo refragari. Sed adhuc inquietat animum secunda dubitatio talis, utrum amoris amissione multetur amator, si ad aliam accessit non amandi [219]

affectu, eius tamen nullum habuit voluntas effectum. Videtur enim, quod ob tam modicum excessum non debet tam gravem iacturam sustinere, quum aliter coamans nullam persenserit iacturam.

Mulier ait: Et iste quoque meretur superiori sententia condemnari, nisi forte poenitudo spontanea delicti et secura omnimoda fidei confirmatio delinquentis animum mitigent coamantis. Non enim iuxta praeceptum amoris castitatem videtur amanti servasse, cuius impudicus conatus mentem detegit impudicam.

Capitulum VII.—De amore clericorum

Quoniam igitur in superioribus de tribus hominum gradibus scilicet plebeiorum, nobilium et nobiliorum tractatum constat haberi, et inter ipsius tractatus initia de nobilissimorum id est clericorum gradu mentionem recolimus habuisse, de ipsorum breviter [220] tractemus amore, et, unde quarti gradus nobilitas processit hominibus, videamus. Clericus ergo nobilissimus iudicatur ordinis praerogativa sacrati, quam nobilitatem ex Dei constat gremio processisse et divina clericis voluntate fuisse largitam, ipso eodem testante, qui dicit: «Qui vos tangit, me tangit», et «Qui vos tangit, pupillam mei oculi tangit». Sed quo ad hanc nobilitatem ad amorem clericus spectare non potest; hac enim nobilitate inspecta clericus non debet amoris operibus deservire, sed omnem carnis delectationem tenetur penitus declinare et ab omni corporis inquinamento immaculatum se Domino custodire, cuius creditur gestare militiam. Clerico igitur nobilitatem non sanguinis propinat origo, nec saecularis valet removere potestas, sed ex Dei gratia tantum concessa probatur et eo ministrante largita, et a Deo solo huismodi possunt nobilitatis pro sui tantum excessibus privilegia

denegari. Unde manifeste apparet, clericum, quantum ad clericalem pertinet claritudinem nobilitatis, amare non posse. Ideoque satis videretur ineptum, si secundum ipsius gradus dignitatem et ordinis nobili[221]tatem de ipsius tractaremus amore. Ab omnibus igitur clericus amoris actibus alienus exsistat, et omnis corporalis immunditia eum relinquat, alias enim sua speciali et a Deo sibi nobilitate largita meritò privatus exsistat. Quia vix tamen unquam aliquis sine carnis crimine vivit, et clericorum sit vita propter otia multa continua et ciborum abundantiam copiosam prae aliis hominibus universis naturaliter corporis tentationi supposita, si aliquis clericus amoris voluerit subire certamina, iuxta sui sanguinis ordinem sive gradum, sicut superius edocet plenarie de gradibus hominum insinuata doctrina, suo sermone utatur et amoris studeat applicari militiae.

Capitulum viii.—De amore monacharum

Sed sollicitus quaerere posses, quid de monacharum fateamur amore. Sed dicimus, earum solatia tanquam animae pestem penitus esse vitanda, quia maxima inde coelestis sequitur indignatio [222] patris, et publica inde iura potenter armantur et supplicia minantur extrema, et totius ex hoc crescit in populo mortificativa infamia laudis. Immo et in ipsius praecepto monemur amoris, ne illius mulieris eligamus amorem, cuius de iure nuptias nobis interdicitur affectare. Sed, si aliquis sui ipsius et iuris utriusque contemptor, monialis quaerat amorem, ab omnibus meretur contemni et est tanquam detestabilis belua fugiendus. Non de ipsius potest fide immerito dubitari, qui propter momentaneae delectationis actus gladii non veretur incurrere crimen nec Deo vel hominibus fieri scandalum erubescit. Monacharum igitur penitus contemnamus amorem et earum

solatia quasi pestifera refutemus. Non autem haec dicimus, quasi monacha non possit amari, sed quia utriusque inde provenit damnatio mortis. Et ideo ad ipsarum sollicitationem pertinentia verba te volumus penitus ignorare. Nam tempore quodam quum quandam monacham nobis pervenerit opportunitas alloquendi, monacharum [223] sollicitationis doctrinae non ignari facundo artis eam sermone coegimus nostrae acquiescere voluntati; et nos tanquam mentis caecitate prostrati et, quid deceret, nullatenus recolentes, quia: «Quid deceat, non videt ullus amans» et iterum: «Nil bene cernit amor, videt omnia lumine caeco», statim coepimus ipsius attrahi pulchritudine vehementi et dulciori facundia colligari. Interim tamen eam, qua ducebamur, vesaniam cogitantes a praedicta mortis dormitione summo sumus excitati labore. Et quamvis multum credamur in amoris arte periti et amoris praedocti remedia, vix tamen eius novimus pestiferos laqueos evitare et sine carnis contagione removere. Cave igitur, Gualteri, cum monialibus solitaria quaerere loca vel opportunitatem desiderare loquendi, quia, si lascivis ludis locum ipsa persenserit aptum, tibi non crastinabit concedere, quod optabis, et ignita solatia praeparare, et vix unquam poteris opera Veneris evitare nefanda scelera sinistra committens. Nam [224] quum nos, omni astutos ingenio et qualibet amoris doctrina vigentes, earum coegit vacillare svavitas, qualiter sibi tua imperita poterit obstare iuventus? Amor igitur talis tibi sit fugiendus, amice.

Capitulum IX.—De amore per pecuniam acquisito

Nunc videamus, an interventu pecuniae vel alterius muneris verus possit amor acquiri. Verus igitur amor ex sola cordis affectione procedit et ex pura gratia et mera liberalitate conceditur. Pretiosissimum namque munus amoris nullius potest pretii aestimatione pensari vel argenti dehones-

tari substantia. Sed, si aliqua mulier avaritiae tanto detineatur ardore, ut muneris gratia se ipsam largiatur amanti, haec a nemine reputetur amatrix sed falsificatrix amoris et immundarum mulierum prostibulis adiungenda. Immo magis istarum luxuria quam publico quaestu meretricantium est profananda voluptas. Illae nam[225]que, quod suum est, agunt neminemque decipiunt, [etiam] quum earum sit intentio manifesta. Istae vero, dum se dominas mentiuntur egregias et omni urbanitate praeclaras, pro suo cogunt homines amore languescere et sub falsis velamentis amoris eos Cupidinis sagitta pertactos cunctis gaudent spoliare divitiis. Homines ipsarum specie fallaci decepti et nutibus circumventi dolosis et subdola et ingeniosa exactione coacti plura bona satagunt sibi largiri, quam possunt, et dulcius eis sapit, quod constat esse largitum, quam quod propriis habent usibus reservatum. Et ipsae quidem omnes habent exigendi modos; et quam diu hominem vident suae desideriis avaritiae posse muneribus respondere, tam diu dilectum sibi profitentur amantem et eius non cessant substantiam exhaurire et usque eliciendo corrodunt. Eius vero defecta substantia et patrimonii exhausta virtute eis contemptibilis et odiosus exsistit et ab ipsis tanquam apes infructifera reprobatur, et illae manifeste incipiunt apparere, quod erant. Qui vero ad talium conatur [226] amorem, impudicis debet canibus computari et nullius meretur auxilio sublevari. Cunctis igitur liquere hominibus debet, quod amor, qui munera quaerit, amor ab aliquo vocari non debet sed turpe scortum et luxuriantis ardor avarus, quem nullius posset satiare facultas nec alicuius quantumcunque divitis largitatis humanitas mitigare. Quilibet ergo marium soliditate firmati studere debent talium declinare insidias et fraudes damniferas evitare. Amans enim mulier semper spernit et odit munera coamantis, et eius studet augmentare divitias, ut semper habeat, unde possit largiendo attollere famam, et nihil aliud ab eo sibi largiendum exspectat nisi svavissima solatia carnis, et ut eius inter omnes sua crescat fama lau-

danda. Suae namque mulier proficere substantiae credit, quod intuitu sui et acquirendae laudis gratia aliis a coamante cognoverit erogatum. Immo etsi multa mulierem temporalium rerum cogat necessitas, si amoris ipsa ducatur affectu, gravissimum sibi reputat coamantis attenuare substantiam. Coamans tamen [227] pati non debet, ut aliquarum ipsa rerum laboret inopia, si quocunque potest auxilio suffragari. Vehementer etenim ad verecundiam pertinet amatoris, si rerum ipse fertilitate beatus patiatur coamantem necessitate aliqua detineri. Nec ad mulieris unquam noscitur pertinere pudorem, si tempore opportunitatis instantis munera coamantis agnoscat et plenaria ipsius largitione fruatur. Sufficit ergo mulieri copiose divitiis abundanti, quod eius gratia aliis a suo, prout decet, largitur amante.

Mulier, quam amoris respectu cognoveris affectare pecuniam, sit tibi penitus inimica et eam tanquam animal venenosum, quod cauda ferit et ore blanditur, evitare memento. Si enim tanta corporis te petulantia cogat, ut soldatas quaerere velis feminas, magis tibi expedit cum mulieribus publice in prostibulo commorantibus negotiari et earum pretio corpus parvo mercari quam sub amoris figmento ab aliqua se dominam simulante meretricio more velle propriis exspoliari divitiis. In tali namque mercimonio ille [228] dicitur competentiori foro mercari, qui, quod optat, pretio minori consequitur. Vilius enim venalitati res exposita comparatur, quam si venditor ab emptore rogetur. Heu, dolemus, quia dominarum honorabile nomen meretricio cernimus opere profanari. Universae igitur armentur dominae probiores, [si], quum sua iura videant ab indignis feminis usurpari, et tam nefanda studeant scelera vindicare, ne tantae perditionis exemplum diutius per orbem valeant divagari.

Non ergo te decipiat fallax cutis feminae circumspecta vel mulieris degenerantis origo, cuius priora blandimenta omni melle sunt dulciora, quia ipsius extrema plus felle vel absinthio reperiuntur amara. Quando enim vides mulierem alicuius benefacta recolere, qui suae plurima fuerit largitus amanti,

vel eam videris alterius ornamenta laudare vel suarum rerum pignorationem esse factam queratur vel sub aliqua verborum palliatione aliqua petat ornamenta, ab eius te plurimum oportet artibus praecavere; haec enim non amare sed pecuniam haurire desiderat. Sed, etsi aliud [229] tibi super praesenti articulo non possit facere fidem, amoris tamen regulae nobis doctrina demonstrat, amorem et avaritiam in uno simul hospitio cohabitare non posse. Si enim amor largientis sola gratia derivetur et non gratis alicui concedatur, non erit amor sed fallax figmentum amoris atque profanum.

Licet ergo raro gratiosus amor valeat inveniri, quia multas ardor dehonestat avarus, studeas tamen summo labore coamantem quaerere talem, cuius fidem nec magna superveniens inopia rerum nec adversitas iniqua consurgens tibi [eam] possit facere alteratam. Nam, si captus fueris amore feminae cuiuscunque fallacis et ditari quaerentis, illius nunquam consequeris amorem, sed vulpino decipieris ingenio, quia, quum falsos tibi nutus extorquendi causa demonstrabit amoris, venti te aura ditabit inani, largiendi sibique tibi provocabit ingenium. Et postea, quidquid in orbe carius possidebis, videbitur tibi modicum pro impensi nutus fallacis honore conferre, et sic mulieris captus ingenio [230] ad inopiae compelleris litora navigare et in omnium devenire contemptum. Nihil enim tam contemptibile cunctis per orbem constat hominibus, quam pro carnis opere Venerisque solatio propriam aliquem dissipare substantiam. Qualis ergo sit amor, qui pretii quacunque venalitate concedatur, apertissime tibi potest ex pagina liquere praesenti. Unde hoc tibi praeceptum semper servabis, amice, ut, quandocunque aliqua praesumptione cognoveris, mulierem solidorum esse coacervationi sollicitam, inter ipsa cognitionis initia illam sis evitare sollicitus et eius te insidiis nullatenus obligare. Nam, si eius volueris obsecundare sermonibus eiusque plenius agnoscere fidem, propria te invenies cogitatione frustratum, quia fidem eius et propositum nulla poteris indagatione cognoscere, nisi quum plena fuerit cruoris hirudo et te semivivum divitia-

rum exhausto cruore dimittit. Vix enim alicuius industria sapientis agnoscitur, quid gerat interius dolus fallentis amicae, quia tantis novit artibus suas fraudes et ingenio colorare, quod vix unquam posset istud fidelis amatoris ingenio [231] deprehendi. Maius enim est avarae mulieris ingenium, quam antiqui fuerit hostis primi parentis animum callide subvertentis astutia. Unde te omni oportet ingenio praecavere, ne talis valeas mulieris insidiis supplantari, quia femina talis non amare sed tuis quaerit divitiis abundare. Si talium quidem correctioni vellemus insistere et earum vitam et facta recolere, primitus nostrae vitae tempora pertransirent, quam scribendi materia nobis deficeret copiosa. Non autem haec asserimus quasi honorabilium volentes mulierum generi derogare, sed earum cupientes arguere vitam, quae reverendi mulierum coetus suis turpiter actibus non erubent dehonestare militiam et sub amoris commento profanare. Absit enim, nos unquam velle vel posse laudabilium feminarum actibus insidiari vel eis in aliquo praesenti derogare libello, quia per eas ad benefaciendum mundus disponitur universus, et divitibus rerum abundantia crescit, egenorum abundanter inopiae providetur, et ad viam rectitudinis reducuntur avari viamque largitatis cognoscunt. Immo laudum decoratae virtute cuncta, [232] quae in mundo bona fiunt, occasionem praestant agendi. Haec igitur, Gualteri, quae opulenta tibi brevitate notamus, si assidua lectione perceperis, facile non eris fallacis mulieris ingenio circumventus.

Capitulum X.—De facili rei concessione petitae

Post haec videamus, an facilis petitae rei concessio ad amorem valeat pertinere. Sed primo videamus, quae sit petitae rei facilis concessio. Et quidem petitae rei facilis concessio tunc fieri asseritur, quando mulier nimia carnis voluptate cogente facile se ipsam petenti largitur, hoc idem alii facile

concessura quaerenti nullo in ea post peractum opus amoris radio permanente et nullo munere mediante. Talis qui[233] dem mulieris te noli vinculis colligare, quia ipsius amorem nullius posses sollicitudinis arte lucrari. Nam, quum propter nimiam Veneris abundantiam huiusmodi mulier nullius se potest amoris vinculis colligare, sed multorum appetit libidine satiari, eius frustra quaeris amorem, nisi te in Veneris opere tam potentem agnoveris, ut eius valeas libidinem saturare, quo tibi facilius esset aquis penitus maria desiccare; unde merito credimus, ab ipsius tibi amore cessandum. Licet enim iuxta tuae voluntatis affectum eius plenarie potiaris amplexu, sua tamen solatia intolerabilis poenae occasio et multorum tibi erunt origo dolorum. Nam, quum amantium more ipsius affectaveris solitarius sentire solatia et eam cognoveris alterius libidini commisceri et alium tibi adiunxisse participem, quanta inde tibi doloris amaritudo procedet, nullatenus posses nisi expertus plenius erudiri. Ex his ergo, quae diximus, tibi debet esse plenarie manifestum, quod, ubi facilis rei petitae largitio reperitur, ibi amorem constat abesse. Nam, ubi feminam tanta [234] libido detentat, quod unius se non potest vinculis obligare sed plurium desiderat voluptatibus commisceri, ibi amor locum sibi valet nullatenus invenire. Amor enim verus tanto duorum corda dilectionis iungit affectu, quod aliorum non possunt desiderare amplexus, sed cunctorum tanquam horrenda student evitare solatia et mutuis se vicibus reservare. Et dicitur esse idem in femina facilis rei petitae concessio, quod in homine nimia voluptatis abundantia, quam constat ab amoris aula penitus exsulare. Qui enim tanta carnis voluptate vexatur, ut ex cordis affectu nullius se valeat amplexibus colligare, sed quamcunque videt, impudico animo concupiscit, hic quidem non amator sed adulterator vocatur amoris ac simulator et erit cane deterior impudico. Immo impetuosus meretur asinus iudicari, quem tanta corporis petulantia movet, ut unius se non possit affectioni astringere. Ergo tibi evidenter apparet, quod nimiam voluptatis abun-

dantiam prorsus teneris abiicere et mulie[235]ris, in qua facilem petitae rei concessionem cognoveris, amorem tibi non expedit postulare.

Capitulum XI.—De amore rusticorum

Sed ne id, quod superius de plebeiorum amore tractavimus, ad agricultores crederes esse referendum, de illorum tibi breviter amore subiungimus. Dicimus enim vix contingere posse, quod agricolae in amoris inveniantur curia militare, sed naturaliter sicut equus et mulus ad Veneris opera promoventur, quemadmodum impetus eis naturae demonstrat. Sufficit ergo agricultori labor assiduus et vomeris ligonisque continua sine intermissione solatia. Sed, etsi quandoque, licet raro, contingat, eos ultra sui naturam amoris aculeo concitari, ipsos tamen in amoris doctrina non expedit erudire, ne, dum actibus sibi naturaliter alienis intendunt, humana praedia, illorum solita fructificare labore, cultoris defectu [236] nobis facta infructifera sentiamus. Si vero et illarum te feminarum amor forte attraxerit, eas pluribus laudibus efferre memento, et, si locum inveneris opportunum, non differas assumere, quod petebas et violento potiri amplexu. Vix enim ipsarum in tantum exterius poteris mitigare rigorem, quod quietos fateantur se tibi concessuras amplexus vel optata patiantur te habere solatia, nisi modicae saltem coactionis medela praecedat ipsarum opportuna pudoris. Haec autem dicimus non quasi rusticanarum mulierum tibi svadere volentes amorem, sed ut, si minus provide ad illas provoceris amandum, brevi possis doctrina cognoscere, quis tibi sit processus habendus.

Capitulum XII.—De amore meretricum

Si vero quaeratur, quid de meretricis sentiamus amore, dicimus omnes meretrices penitus [237] esse vitandas, quia ipsarum foedissima commixtio est, et incestus cum eis crimen semper fere committitur. Praeterea meretrix raro se alicui concedere consvevit, nisi primo fuerit muneris susceptione gavisa. Immo etsi quando meretricem contingat amare, eius tamen amorem perniciosum constat esse hominibus, quia familiarem cum meretricibus conversationem habere ab omni sapientia reprobatur, et cuiuslibet inde fama supprimitur. Ad earum autem capessendum amorem doctrinam tibi non curamus exponere, quia, quocunque se affectu concedant petenti, haec semper sine precum instantia largiuntur; ergo ad hoc doctrinam postulare non debes.

[238] LIBER SECUNDUS

Qualiter amor retineatur

Capitulum I.—Qualiter status acquisiti amoris debeat conservari

Quoniam igitur sufficienter superius a nobis est de amoris acquisitione tractatum, non immerito subsequenter videndum et addendum est, qualiter acquisiti debeat amoris status conservari. Qui suum igitur cupit amorem diu retinere illaesum, eum sibi maxime praecavere oportet, ut amor extra suos terminos nemini propaletur, sed omnibus reservetur occultus. Amor enim postquam ad plurium coepit devenire notitiam, statim naturalia deserit incrementa et [239] defectum prioris status agnoscit. Debet etiam amator in cunctis se coamanti ostendere sapientem, moderatum moribusque compositum et in nullo ipsius debet animum odiosis actibus irritare. Sed et necessitatibus quisque tenetur occurrere coamantis et eius cunctis compatiendo laboribus et iustis eius voluntatibus obsequendo. Sed, etsi quandoque minus sciatur ipsius iusta voluntas, ei tamen esse debet obsecundare paratus revocationis primitus admonitione praemissa. Praeterea, si aliquod ineptum ab aliquo minus provide fiat, unde coamantis forte animus concitetur, illico facie verecunda se male profiteatur egisse et occasionem animi praetendat irati vel causam aliam assignet idoneam, quae illi possit recte negotio confirmari. Ad haec moderate quisque debet inter homines laudibus insistere coamantis, nec eam prolixa vel saepius iterata ipsum decet memoria resonare et raro etiam debet ipsius frequentare viciniam. Immo etsi ipse cum aliis commorando suam

viderit [240] coamantem in aliarum collegio constitutam, ab omnibus debet corporis nutibus abstinere et eam quasi extraneam reputare, ne aliquis insidiator amoris male loquendi possit inde sumere modum. Mutuos enim sibi nutus amantes exhibere non debent, nisi se ab omnium semotos insidiis recognoscant. Praeterea quisque placibilis debet esse ornatu amanti et suam moderate colere formam, quia corporis immoderata cultura taediosa cunctis exsistit, et naturalis inde sequitur contemptio formae. Valet etiam ad statum amoris conservandum largitas coamantis abundans; amatores enim omnes terrenas debent contemptui habere divitias et eas necessitatem habentibus erogare. Nil namque in amante laude dignius approbatur, quam si largitatis virtute reperiatur indutus. Omnis namque probitas ex avaritiae admixtione supprimitur, et multa inter homines toleratur improbitas, si largitatis inveniatur pulchritudine decorari. Sed et, si talis sit amator, cui congruat bellatorem exsistere, studere debet, ut eius cunctis appareat animositas manifesta, quia plurimum cuiusque probitati [241] detrahitur, si timidus proeliator exsistat. Debet etiam amator sua cunctis dominabus libenter semper ministeria exhibere et obsequia quoque praestare, multumve ipsum decet humilitatis praemiis exornari superbiae funditus evulsa radice. Multum etiam studere debet, talem se cunctis exhibere, ut neminem pigeat ipsius benefacta recolere, nullusque valeat iuste suis actibus invidere. Praeterea generali sit sibi regula comprehensum, quod, quidquid curialitatis ordo deposcit, eiusque doctrina svadet, illud non est ab amantibus omittendum sed sollicitiori studio faciendum. Retinetur quoque amor delectabilia et svavia carnis exercendo solatia, talia tamen et tanta, quae taediosa non videantur amanti. Sed, quoscunque actus vel corporis gestus amator suae cognoverit esse placabiles coamanti, eos pulchre et viriliter studeat exercere. Clericus vero laicalia sibi exercitia sive habitum non assumat; nemo enim alieni habitus assumptione vel gestus suo non congruentes [242] ordini exercendo suae sapienti

facile posset amanti placere. Praeterea omni conatu curare debet amator cum bonis assidue conversari et malorum societatem penitus evitare. Vilium namque consortio amatoris iuncta persona sui ipsius contemptum parit amanti. Haec autem ad utriusque sexus amantem pertinere cognoscas, quae de amoris tibi retentione narramus. Sunt et alii forte quam plures modi, qui amoris possunt conservationi valere, quos attentus diligensque amator propria poterit investigatione cognoscere.

Capitulum II.—Qualiter perfectus amor debeat augmentari

Qualiter autem perfectus amor valeat augmentari, breviter tibi curabimus indicare. Et quidem imprimis dicitur augmentari, si rarus et difficilis inter amantes visus interveniat et oculorum aspectus; quanto etenim maior difficultas accedit mutua praestandi ac percipiendi so[243]latia, tanto quidem maior aviditas et affectus crescit amandi. Crescit etiam amor, si unus amantium alteri se ostendat iratum; statim etenim timet amans vehementer, ne perpetuo duret animus concitatus amantis. Amor praeterea tunc quoque sumit augmentum, quum alterum amantium zelotypia vera detentat, quae quidem nutrix vocatur amoris. Immo et, si amans non zelotypia vera sed turpi suspicione laboret, amor semper tamen inde cognoscit augmentum et sua fit virtute potentior. Quae autem vera sit zelotypia, et quae suspicio turpis, in tractatu nobilioris et nobilis evidenter cognoscere poteris. Crescit quoque amor, si divulgatus fuerit, et eum durare contingat; nam amor non solet durare vulgatus sed prorsus deficere consvevit, si fuerit propalatus. Praeterea, si coamantem somnium repraesentet amanti, oritur inde amor et ortus sumit augmenta. Sed et, si cognoveris, aliquem ad tuae amantis subversionem laborare, illico tibi sine dubio

augmentatur amor, et maiori eam incipies affectione diligere. [244] Immo amplius tibi dico: etsi manifeste cognoveris, quod alius tuae coamantis fruatur amplexu, magis ex hoc eius incipies affectare solatia, nisi magnanimitas et cordis nobilitas ab hac te improbitate defendat. Augmentare consvevit amorem mutatio facta vel facienda locorum, nec non correctiones et verbera, quae a parentibus patiuntur amantes. Verberum namque sive sermonis correctio non solum perfectum crescere facit amorem, sed etiam nondum coepto perfectam exsistendi praestat originem. Valet autem ad amoris augmentum frequens cogitatio de coamante cum dilectione assumpta et oculorum cum timore secretus aspectus et actuum amoris exactio cum aviditate suscepta. Multam praeterea intensionem praestat amori gestus et incessus placabilis coamanti atque facundia pulchra loquendi svavitasque sermonis atque laudum coamantis percepta relatio. Sed aliae sunt forte causae, quibus amor intenditur, quas tu ipse assidua poteris indagatione perquirere [et], si haec, quae notavimus, attentis auribus percepisti. [245] Nam, quaecunque aliae ad hunc articulum sunt causae valentes, ex his, quae diximus, pendere videntur et suam ex eis originem sumunt.

Capitulum III. — Qualiter amor minuatur

Videamus ergo, qualiter amor minuatur. Minuit autem amorem solatia percipiendi et amantem nimia videndi facilitas et copia multa loquendi, nec non ineptus cultus et incessus amantis et repente superveniens inopia rerum. Amator enim inopia multa detentus tanta rei familiaris et necessitatis instantia cogitatione quassatur, ut amoris non possit actibus inservire nec debita sibi incrementa praestare, et

inde suos cuncti mores et vitam improbare nituntur, et omnibus contemptibilis et odiosus exsistit, et neminem cognoscit amicum, quia:

«Quum fueris felix, multos numerabis amicos,
Tempora quum fuerint nubila, solus eris».

Unde propter haec omnia, incipit facies et [246] forma mutari, et eum somni requies derelinquit, et sic vix esse poterit, quod ipse penitus non vilescat amanti. Minui quoque facit amorem de coamante percepta infamia et avaritiae malorumque morum et omnis improbitatis audita relatio, nec non cum alia muliere facta commixtio, licet amandi affectus ibi desit. Minuitur etiam amor, si stultum et indiscretum suum mulier cognoscat amantem, vel si in amoris exactione ipsum viderit excedere modum vel de coamantis non cogitare pudore nec verecundiae ipsius velle ignoscere. Fidelis enim amator potius debet gravissimas amoris eligere poenas quam coamantis verecundia exactione potiri vel ipsius spreto rubore gaudere, quia non amator sed proditor appellaretur, qui propriae solummodo considerat voluptatis effectum suae coamantis utilitate neglecta. Deminutionem quoque patitur amor, si perpendat mulier, quod amator timidus exsistat in bello, vel verbi ipsum impatientem agnoscat aut superbiae vitio maculatum. Nil [247] enim congruentius in uniuscuiusque persona residere videtur amantis quam humilitatis ornatu vestiri et superbiae penitus nuditate carere. Minuit quoque frequenter amorem stulti vesanique prolatio verbi. Multi namque student in mulieris aspectu amentia verba proferre, se illi placere credentes, si fatuis et indiscretis sermonibus utantur; qui re vera mirabili deceptione falluntur. Plurima namque sensus laborat inopia, qui, dum stulta gerit, se credit sapienti placere. Attenuat etiam amorem blasphemia in Deum vel suos sanctos illata et ecclesiasticae religionis irrisio et elemosynarum studiose pauperibus facta detractio. Praeterea violenter amor decrescere invenitur, si infidelis aliquis exsistat amico, vel

si aliud firmiter ore fateatur et aliud retineat fraudulenter in corde conceptum. Decrescit etiam amor, si ultra, quam deceat, contingat amantem divitias congregare vel pro rebus modicis facile litigare. Multa praeterea tibi possemus de amoris attenuatione narrare, quae tuae sollicitudini penitus derelinquimus indaganda. Nam adeo te videmus negotiis omnibus aliis derelictis amoris exercitio deditum et in amandi proposito con[248]firmatum, quod nil te poterit in amoris arte latere, quia in ea nil indiscussum relinques. Hoc tamen te nullatenus volumus ignorare, quod, postquam incipit amor evidenter decrescere, cito deficit, nisi aliquo sibi remedio succurratur.

Capitulum IV. — Qualiter finiatur amor

Breviter de amoris deminutione discusso tractatu, qualiter ipse amor finiatur, subsequenter tibi curamus annectere. Et imprimis quidem amor finem agnoscit, si unus coamantium alteri frangat vel conetur frangere fidem, vel si in fide catholica deprehendatur errare. Finitur quoque amor, postquam evidenter fuerit propalatus atque inter homines divulgatus. Sed et, si alteri coamantium necessitates maximas patienti et opportunitate plurima laboranti abundans manus alterius non succurrat amantis, amor consvevit inde plurimum indignari et ignominiosum capere finem. Finitur quoque amor novo superveniente amore, quoniam affectioni nemo se potest colli [249] gare duorum. Amoris praeterea inaequalitas, fraudulenta cordis et dolosa duplicitas perpetuo fugare solet amorem. Amator namque dolosus ab omni meretur femina recusari et nullis ad hoc debet meritis adiuvari, quia, quantalibet sit aliquis probitate praeclarus, et quantalibet sapientia decoretur, si fraudulento in amore versetur ingenio, ab ipsius amoris meretur curia propulsari.

Amor enim duos quaerit fidei unitate coniunctos et voluntatum identitate concordes, alii autem quolibet amoris defraudantur et in amoris curia extranei reputantur. Sed et superveniens foederatio nuptiarum violenter fugat amo rem, ut quorundam amatorum manifesta doctrina docetur. Praeterea, si aliquo fortuito eventu contingat, ut alter amantium ad Veneris impotentiam deducatur, amor inter eos postea durare non potest, sed illos penitus derelinquit. Amorem etiam fugat et odit furor alteri superveniens coamanti et timor repentinus exortus. His tibi breviter et in summa notatis, amice, alios finales [250] modos amoris tibi relinquimus explorandos. Non enim tuo prorsus otio volumus indulgere nec te penitus exonerare labore (1).

Hic tamen quaerere posses, utrum finitus amor valeat resumere vitam. Et, si quidem amoris defectus provenerit ex alicuius ignorantia facti, sine dubio reviviscere potest; si vero ex coamantis delicto procedat vel ipsius naturae defectu, eum aliquando revixisse, memores minime sumus, hoc tamen non impossibile iudicamus nisi forte ubi naturae defectus occurrat. Sed, si quandoque contingat, non tamen eum credimus amantium pura penitus fide vallari.

Capitulum V. — De notitia mutui amoris

His ita dispositis et brevi satis eloquio peroratis ad mu tui amoris habendam notitiam tracta[251]tum superioribus adiungamus, quem cunctis amantibus utilem credimus et opportunum. Nihil enim est magis amantibus necessarium quam indubitate cognoscere, qualis sit erga eos coamantis affectus. Nam, si in hac parte aliquo decipiantur errore, ex tali amore non magnum consequuntur honorem

(1) *Add. B:* Sequitur dubium vtrum finitus amor valeat resumere vitam.

et facile inde possunt maximam sustinere iacturam. Pluribus ergo modis amans potest fidem coamantis cognoscere et eius explorare propositum. Si enim videris, amantem occasiones in coamantem requirere varias vel falsa impedimenta opponere, de ipsius non diu speres amore gaudere. Similiter si videris, coamantem sine causa in solita tibi exhibendo solatia tepidari, eius fidem vacillare cognoscas. Sed, si coamantem cognoveris, se ultra solitum, ut eam non videas, absentare, eius non est firmum in veritate propositum. Sed et, si studeat internuntio se celare fideli, te sine dubio valida relinquit in unda et te subterfugit amare. Praeterea, si perpenderis, coamantem a solitis per nuntium visitationibus abstinere, vel eius fidelem internuntium [252] et specialem in eo, quod referre solebat, cognoveris esse remissum vel tibi quasi alienum, eam tibi subversam credere debes [amantem]. Sed et, si inter ipsa delectationis opera in suavia praestando solatia tibi magis solito permanserit onerosa, vel tua sibi cognoveris solatia taediosa, eius te destitutum amore non dubites. Praeterea, si ipsa tibi forte insolita convicia pendat vel aliqua exigat, quae non consveverat exigere, vel eam videris in praestando vel petendo solatia solito tardiorem, scias, quod amori tuo brevi est duratura momento. Sed et, si ipsam agnoveris tecum vel cum quolibet alio saepe alterius et indiscrete facta recolere, vel ipsius sub cuiusque calliditatis ingenio attente vitam moresque disquirere, eam scias de amore alterius cogitare. Praeterea, si cognoveris, coamantem ultra, quam consueverat, corporis inservire culturae, aut ipsa in tuo crescit amore aut de alterius est amore sollicita. Mulier autem, quae in sui coamantis aspectu pallescit, in vero procul dubio consistit amore. Ad haec qui coamantis fidem atque affectum vera cupit inda[253]gatione cognoscere, cautissime et subtiliter simulare debet amanti, quod alterius concupiscat amplexus, et eius ultra solitum incipiat frequentare viciniam. Ob quam rem si suam cognoverit coamantem animo turbari, eam vero credat in amore

firmatam et in eo constantissime solidari. Nam, quum unus amantium [aspiciatur] novi amòris amplexibus enutriri vel de eo quomodolibet cogitare suspicatur amantem, statim in corde et animo vehementer incipit iaculari et intolerabili quodam zelo intrinsecus vulnerari. Cuius animi dolorem intrinsecum eius statim evidenter incipit facies indicare. Sed et simulatae indignationes quandoque pulchre inter amantes sibi locum possunt vindicare. Nam, si unus amantium alteri se ostendat iratum et ob aliquam causam se indignatum demonstrat amanti, eius manifeste poterit cognoscere fidem. Verus enim amans semper pavidus pertinescit, ne perpetua sit indignatio coamantis, et ideo, licet quandoque indigno coamanti coamans se ostenderit indignatum, talis quidem modico tempore [254] poterit durare commotio, si verus inter eos amor esse dignoscitur. Ex talibus quidem indignationibus dilectionis vinculum vel amoris non credas attenuari substantiam, sed exinde omnis in eo purificatur aerugo. Praeterea, si unus amantium sit super rerum coamantis exactione sollicitus, nisi ad hoc summa fuerit propriarum rerum egestate compulsus, talis quidem, etsi se confingat amare, longe tamen est amantium dilectione remotus, quia non amare sed alienis abundare curat divitiis.

Sunt fortassis et alii quam plures modi, qui ad mutui amoris habendam notitiam possunt valere doctrinae, quos ex his, quae praedixi, lector assiduus facillima poterit indagatione cognoscere.

Capitulum VI. — Si unus amantium alteri fidem frangat amanti

Si unus amantium alteri fidem frangat amanti, si quidem vir fuit ille, qui fregit, et hoc novi [255] peregit amoris intuitu, prioris efficitur penitus indignus amore atque ipsius frustrandus amplexu, quia in eo prioris spiritus deficit amoris. Nam impossibile prorsus viva ratione probatur, ut assidua et immoderata de muliere cogitatio sumpta novo originem non praestet amori veteremque funditus non expellat. Ipsius enim amoris naturali ac generali traditione docemur, neminem posse vere duplici amore ligari. Talis ergo amator, si solitos requirat amplexus et prioribus exigat gaudiis honorari, a prioris aula penitus excludatur amantis et longe quasi abiiciatur incognitus, quia nulla super hoc sibi possunt opitulari servitia, nisi mulier sibi velit exsistere gratiosa.

Sed videamus, an mulier, si talem admittat amantem, in suo sit laudanda proposito. Et certe hoc cupio mulieribus indicare, quod multum probitati feminae videtur derogari, si talem ulterius admittat amantem, qui novum fuerit expertus amorem; omni namque misericordia iudicatur indignus, qui tanti honoris accepti obliviosus et ingratus exsistens de alterius non erubuit amplexibus cogitare. Quid enim in hoc saeculo alicui potest gratius exhiberi quam optatae [256] mulieris [divitiis] amore potiri? Si vero mulier, ut saepissime solitum est evenire, a praefati deceptoris amore suam non possit avertere mentem, et ille in novo persistat amore, firma sit veritate secura, quod diuturnas valde sustinebit angustias, antequam optatum capiat ipsius voluntas effectum. Raro etenim contingere solet, ut recente amore admisso ad primum facile reducatur amator, quia vix unquam amor reviviscere posset exstinctus. Huic autem

mulieri meum non possum denegare consilium: Si oberrantem igitur mulier talis tenere cupit amantem suum, ei studeat celare propositum et animi cogitationem penitus occultare ac cauta illi simulatione demonstret, quod ex amoris turbatione ipsius non sit animus concitatus, sed patienter, quod agit amator, ac quiete se tolerare confingat; et si perpenderit, eum per suam deambulare viciniam, ad loca visionis more solito non accedat, sed ei se penitus absentare laboret. Sed, si ex hoc ingenio nullum sibi mulier cognoverit afferri profectum, cautissime [257] fingat, se de alterius viri amplexibus cogitare, ut antiqua recolens amator et gaudiosa solatia, quae plurima consveverat aviditate suscipere, nunc extraneis exhiberi zelum in mente resumat amoris, et eius animus incipiat priora praecordialiter affectare solatia. Quod si nec istis ingeniis amor valeat revocari deperditus, saniori consilio mulier sibi poterit providere, si conetur penitus ipsius oblivisci et amoris illius penitus memoriam declinare. Supradictis igitur, ut supra dixi, medelis sapienter adhibitis, si nulla exinde vulnera meliorationis fomenta resenserint, recte atque provide facit mulier, si pro tali esse desinat amore sollicita, quia in tali tempestate optatas nunquam inveniet ancora ripas. Est igitur quam plurimum a mulieribus praecavendum talibus se amatoribus obligare, quia non vera gaudia ex tali consequentur amore sed innumerosis angustiis et infinitis doloribus exponuntur. Ergo, quum aliqua postulatur amari, antequam suum largiatur amorem, totis suis viribus elaboret postulantis mores et fidem agnoscere, ut nil in eo penitus [258] derelinquat incognitum, quia post peractum incaute negotium, serotinum est sapientis desiderare consilium vel tarda poenitudine castigari. Caveat itaque mulier fallacis amatoris insidiis supplantari, quia quam plurimi non amari sed solam quaerunt exercere libidinem vel suas de mulieribus in coetu laudes referre. Qui etiam, antequam a muliere sui valeant laboris percipere fructum, omnia videntur in svavitate sermonis recta fide proponere et puro corde narrare; post

fructum vero laboris assumptum tergiversantur amanti, et occulta primitus cordis incipit duplicitas apparere, et misera simplexque ac nimium credula mulier letaliter se reperit fallacis amatoris ingenio circumventam.

Quid ergo, si vir fidem frangit amanti non renovandi amoris intuitu, sed quia sic eum compulit ulterius non reversura voluptas? Quid enim, si loci opportunitas feminam ei representavit incognitam, vel quid, si meretricula vel cuiuscunque famula tempore Veneris incitantis huic, de quo loquor, occurrat amanti, num[259]quid ob hoc coamantis debet amore privari, si secum lusit in herba? Et secura quidem possumus responsione docere, quod ob hoc amator suae coamantis non iudicatur indignus amore, nisi saepius forte cum pluribus tales ipse committat excessus ita scilicet, ut nimia de eo voluptatis abundantia praesumatur. Sed et, si, quamcunque feminam noverit, ad suam fuerit consecutus instantiam vel data opera fuerit suo labore lucratus, priori iuste meretur amore privari, quia violenter praesumitur, eum novi amoris id intuitu peregisse, maxime ubi pro nobili vel alias femina honorabili oberraverit.

Sed quaeres forte, quid sit mulieri agendum, si suus dilectus amator pro alterius mulieris amplexibus licentiam ab ipsa precetur. Et firmiter quidem tenemur asserere, mulierem nullatenus debere licentiam concedere coamanti, ut alterius mulieris fruatur amplexu. Immo debet pleno sibi ore negare alterius se mulieris amplexibus exhibere. Sed, si hanc fuerit mulier largita [260] licentiam, si amator quidem ea licentia fuerit usus, adeo frustra pristinum requirit amorem, ac si istud nulla impetrata licentia peregisset. Quamvis enim mulier talia concedendo manifeste in amore delinquit, eius tamen excessus amatoris non potest excusare malitiam aut obumbrare delictum. Si vero amator indulta sibi studuerit uti licentia, eius tamen non habuerit conatus effectum, non potest ob hoc sibi mulier solita denegare solatia, quum et hic mulieris denotetur excessus, et utrinque iuste valeant crimina compensari.

Nunc autem discutiamus veterem errorem, et, si mulier fidem frangat amanti, quid fieri debeat, videamus. Et antiqua quorundam voluit praedicare sententia, ea penitus esse in muliere fallente servanda, quae sunt in fallaci amatore narrata. Cuius sententiae licet veteris non [261] est veneranda senectus, quia maximum nobis propinat errorem. Absit enim, quod tali unquam profiteamur mulieri esse parcendum, quae duorum non erubuit libidini sociari. Quamvis enim istud in masculis toleratur propter usum frequentem et sexus privilegium, quo cuncta in hoc saeculo etiam naturaliter verecunda conceduntur hominibus liberius peragenda, in muliere tamen propter verecundi sexus pudorem adeo iudicatur esse nefandum, quod, postquam mulier plurium se voluptati commiscuit, scortum quasi reputatur immundum et reliquis dominarum choris associari a cunctis iudicatur indigna. Unde si mulier ad priorem revertatur amantem, satis amatori creditur verecundum, si ulterius ipsius utatur amplexu; nam secura potest veritate cognoscere, quod amor in ea nullatenus perseverat. Quare igitur in ea suum ponit affectum?

Sed dices forte: Adeo talis mulieris amore languescit amator, quod eius nullis potest artibus oblivisci vel suam ab ea retrahere mentem; huic ergo, magister, liberationis praesta reme[262]dium. Sed non gaudeat Andreas de eo, quod magis cupit in orbe, sine quo etiam diu non potest corporali vita beari, si suum unquam ediderit homini tam infortunato remedium. Magis enim videtur hominum utilitatibus expedire, si proprio illum relinquamus arbitrio et eius tanquam mortui vulnera negligamus intacta, quam amoris eum remedia doceamus. Qui enim in tantum ab hominum firmitate degenerare cognoscitur, ut talium mulierum vincatur affectu, omni penitus remedio iudicatur indignus et est homine defuncto deterior. Talem igitur hominem tali dignum muliere repertum tali semper placet amore gaudere.

Sed quid, si mulier extraneo praestet oscula viro aut ipsum suscipiat amplectendo lacertis sibi nulla alia conce-

dendo? Et huic volumus digna increpatione occurrere, et dicimus quidem, quia turpiter agit femina, si alicui extraneo sui osculi vel amplexus munera praestet, quum haec indicia semper credantur amoris et in signum futuri amoris soleant hominibus exhiberi.

[263] Utrum autem mulier vel amator novum licenter petat amorem, praesenti opere tibi non laboramus exponere, quia sive licite sive minus licenter istud agatur, postquam novi quisquam radio fuerit pertactus amoris, violenta cogitur attractione propriis motibus obedire tanquam alieno subiectus arbitrio. Scio tamen mihi quandoque fuisse consulenti rescriptum, quod verus amans nunquam potest amorem exoptare novitium, nisi primitus ob certam iustamque causam prioris cognoverit advenisse defectum. Quam regulam nostri quidem experimento cognoscimus esse verissimam. Nam et nos excellentissimi amoris concitamur aculeis, quamvis inde nullum sumpsimus nec speramus assumere fructum. Nam tantae altitudinis cogimur amore languescere, quod nulli licet exprimere verbo, nec supplicantium audemus iure potiri, et sic demum compellimur proprii corporis sentire naufragia. Sed quamvis in tanta sumus audacter et improvide tempestatis unda prolapsi, de novo tamen [264] amore cogitare non possumus vel alium liberationis modum exquirere.

Sed, quum diligens indagator inveniaris amoris, non sine causa quaerere posses, an purum amorem cum una possit aliquis muliere servare ac cum altera retinere mixtum sive communem. Et irrefragabili tibi auctoritate monstramus, neminem posse taliter duabus mulieribus cordis dilectione coniungi. Licet enim purus et mixtus diversi videantur amores, recte tamen intuentibus purus amor quo ad sui substantiam idem cum mixto iudicatur amore et ex eadem cum ipso cordis affectione procedit. Eadem est in illis amoris substantia, sed varius est modus atque respectus amandi, ut in exemplo tibi poterit liquere praesenti. Videmus enim aliquando aliquem purum bibendi vinum habere appe-

titum, et eidem postmodum aquam solam vel mixtum cum ea bibere vinum similiter svadet appetitus; quamvis huic sit varius appetendi respectus, ipsius tamen appetitus substantia eadem et invariata [265] consistit. Sed et, ubi aliqui fuerint diu puro amore coniuncti, postea vero mixto si placet amore gaudere, eadem in istis perdurat substantia amoris, licet modus et forma atque respectus sit varius amandi.

Sed quaeres forte, Gualteri, si mulier sit repellenda, quae violenter attracta alterius se voluptati commiscuit. Dicimus ergo, quod nemini iusta ratione poterit imputari, quod violenta coactione commisit, nisi postmodum illi rei priora iterando consenserit.

Sed quaeris, an peccet illa mulier in amoris praecepto, quae alteri dominae, quam amori scit idonee copulatam, novum svadet amorem. Et ex rationis quidem necessitate compellimur enarrare, nemini licere feminam amori idonee copulatam sibi vel alii sollicitare.

Nunc autem quaerere posses, utrum mulier, quae falsitatis errore prolapsa indigno se praebuit amatori, licite valeat novi amoris solatia [266] postulare et amatorem frustrare priorem. Et, si mulier quidem tali errore prolapsa indigno se obligavit amanti, omni debet inniti labore improbum coamantem bonis moribus reformare et a male consvetis penitus revocare. Quod si videat mulier, quod coamantis improbitas suo non valeat mitigari labore, eum licite potest et sine reprehensionis timore dimittere et ab eius se penitus retardare amplexibus. Idem credimus in amatore dicendum, qui erroris umbra deceptus improbo se minus provide obligavit amori.

Sed consules me forsitan, an, si unus coamantium amoris nolens ulterius vacare solatiis, alteri se subtraxerit amanti, fidem videatur infringere coamanti. Et nullo istud praesumimus ausu narrare, ut a saeculi non liceat delectationibus abstinere ne nostra videatur doctrina ipsius Dei nimis adversari mandatis. Nec esset enim credere tutum, non debere quem[267]quam Deo potius quam mundi vo-

luptatibus inservire. Sed si novo postmodum se coniungat amori, dicimus, quod dominarum iudicio ad prioris coamantis est reducendus amplexus, si prior coamans istud postulare voluerit.

Sed dices forsan: Ergo illi amoris obviabitur regulae, quae dicit, amorem non esse propalandum. Cui taliter respondemus obiecto: Dicimus enim, quod coamantium personis exceptis tribus aliis potest amor licite propalari personis. Nam permittitur amatori sui amoris secretarium invenire idoneum, cum quo secrete valeat de suo solatiari amore, et qui ei, si contigerit, in amoris compatiatur adversis. Sed et amatrici similem conceditur secretariam postulare. Praeter istos internuntium fidelem de communi possunt habere consensu, per quem amor occulte et recte semper valeat gubernari. Praedicti ergo secretarii de communi amantium voluntate dominas tenentur adire, ubi tale emerserit negotium, eisque recitare, quod contingit, amantium, qui litigant, personis penitus non expressis.

[268] Hic non immerito etiam quaeri posset, quum amor spei tantum largitione nutritur vel usque ad secundum vel in tertium gradum sua porrexit initia, sed (1) mulier promissum frustravit amorem, an dicatur amanti frangere fidem. Et firmiter credimus esse tenendum, ut, si mulier alicui spem sui largiatur amoris vel alia sibi amoris primitiva concesserit, et ipse tali non reperiatur indignus amore, magna mulieris iudicatur offensa, si diu sperata denegare contendat. Non enim probam decet feminam sua quaecunque sine causa retardare promissa; sed, si penitus petentem non exaudire disponat, spem vel alia primitiva non largiatur amoris, quia pro maxima sibi fallacia reputatur, si, quod sibi pepigerit, neglexerit adimplere. Turpissimum etenim in femina iudicatur, si de ipsa non curet exspectare promissa; nam talia meretricum consvevit fallacia cogitare, quae in

---

(1) si *VEb*.

cunctis suis actibus atque sermonibus sunt expositae falsitati et omnia in cordis duplicitate confingunt.

Unum te volumus specialiter in meretrice notare, quod, si quandocunque ipsam miraculose contingat amare, suo non potest coamanti [269] frangere fidem; et hoc quidem Campaniae comitissam ex quibusdam suis dictis sensisse cognovimus, quod idem eam credimus retulisse, quia illius, qui meretricem venatur, voluit turpedinem (1) denotare et ipsius punire scientiam (2). Nam, qui tam immundo se copulavit amori, nullis (3), quum adversa patitur, amoris meretur privilegiis adiuvari sed patienter tolerare tenetur, quum ei scienter se copulavit. Istud, quod hic de meretricibus indicamus, non solum eas, quae in prostibulis commorentur, attingit sed etiam omnes, quae pro cuiuscunque muneris exspectatione se largiuntur amanti.

Quaeris etiam, Gualteri, si duo coamantes puro concorditer amore fruantur, postmodum alter petit mixtum vel communem, an liceat [270] alteri reluctari. Ad hoc igitur te volumus penitus edoceri, quod, licet purus amor potius quam mixtus sive communis sit cunctis hominibus eligendus, non tamen uni licet amantium sui coamantis rebellem exsistere voluntati, nisi forte inter amoris initia concorditer pepigernut (4), quod nunquam mixto fruerentur amore, nisi libera utriusque voluntas et plena concordia postularet. Sed quamvis talis conventio colligavit amantes, ut non liceat amatori ultra nisi plena concordia postulare, non tamen recte agit mulier, si sui coamantis in hoc parere voluntati recuset, si ipsum viderit in sua persistere voluntate. Singuli namque tenentur amantes in amoris exercendo solatia cunctis inter se mutuis voluntatibus obedire.

(1) turpitudinem *BO*.
(2) sententiam *IHb*.
(3) nullius *T*.
(4) Pepigerint *BE*.

[271] CAPITULUM VII. — DE VARIIS IUDICIIS AMORIS

Nunc igitur ad amoris varia procedamus iudicia:

I

Quidam dum cuiusdam dominae immoderate ligaretur amore, tota mentis intentione pro ea coepit esse sollicitus; mulier autem, quum istum videret pro suo amore sollicitum, ipsum penitus recusavit amare. Sed, quum eum cerneret nihilominus sui amoris sollicitudine detineri, die quadam sibi talia verba proposuit: In veritate cognosco, pro meo amore te diutius laborasse, sed nullo quidem tempore ipsum poteris impetrare, nisi primitus te firma mihi volueris sponsione ligare, te cunctis in perpetuum meis obedire mandatis, et, si in aliquo contraires, te velle meo penitus amore privari. Cui taliter respondit amator: Absit, domina mea, quod unquam in tantum ef[272]ficiar errabundus, ut tuis in aliquo deprehendar obviare mandatis, et ideo, quod postulas, tanquam mihi gratissimum impendo libenter. Quod quum factum esset, illi mulier in continenti mandavit, ut ulterius pro suo non laboraret amore, nec de ea inter aliquos auderet laudes efferre. Quod quamvis gravissimum foret, sustinuit tamen patienter amator. Sed, quum quadam die praefatus amator in quarundam dominarum cum aliis militibus resideret aspectu, suos audiebat commilitones de sua domina turpia valde loquentes et eius famae contra ius et licitum suis inique sermonibus detrahentes. Quod quum graviter prius sustineret amator et eos in praedictae famae dominae cerneret detrahendo diutius immorari, in sermonis increpatione aspere contra eos invehitur et eos viriliter coepit de maledictis arguere et suae dominae defendere famam. Quum

praefatae istud dominae per[273]veniret ad aures, eum suo penitus dicit amore privandum, quia eius insistendo laudibus contra eius mandata venisset.

Hunc vero articulum Campaniae comitissa suo taliter explicavit iudicio. Ait enim, quod talis domina nimis in suo fuit mandato severa, quae ipsum non erubuit iniqua sententia supprimere, qui penitus se illius subiugavit arbitrio, et cui spem sui porrexit amoris, quum eum sibi sponsione ligavit, quam nulli probae feminae licet sine causa frustrare. Nec enim in aliquo praedictus peccavit amator, si suae dominae blasphematores iusta correctione conatus est arguere. Nam, quum iste ideo tali se sponsione ligavit, ut facilius eius posset impetrare amorem, iniuste videtur mulier tali eum ligasse mandato, ut pro suo ulterius amore non deberet esse sollicitus.

II

Ad hoc: quidam alius quum optimi amoris frueretur amplexu, a suo petiit amore licentiam [274] ut alterius mulieris sibi liceat potiri amplexibus. Qui tali accepta licentia recessit et diutius quam consveverat a prioris dominae cessavit solatiis. Post mensem vero elapsum ad priorem dominam redit amator dicens, se nulla cum alia domina solatia praesumpsisse nec sumere voluisse sed suae coamantia voluisse probare constantiam. Mulier autem eum quasi indignum repellit a suo amore, dicens ad amoris sufficere privationem tali[s] postulata et impetrata licentia. Huic autem mulieri reginae Alinoriae (1) videtur obviare sententia, quae super hoc negotio taliter consulta respondit. Ait enim: Ex amoris quippe agnoscimus natura procedere, ut falsa coamantes saepe simulatione confingant, se amplexus exoptare novitios, quo magis valeant fidem et constantiam percipere coa-

(1) almorie *ADPI.*

mantis. Ipsius ergo naturam offendit amoris, qui suo coamanti propter hoc retardat amplexus vel eum recusat amare, nisi evidenter cognoverit, amantem sibi fidem fregisse. [275]

III

Quum duo essent viri tam genere quam vita et moribus, etiam aliis, per omnia coaequales eo excepto, quod opulentia rerum dissimili respondet eventu, dubitatum constat a multis, quis eorum sit potius eligendus amator. Et exstat inde dictum Campaniae comitissae dicentis: Non esset asseveratio iusta, si nobilis et decora paupertas opulentiae postponatur incultae. Immo nobilis etiam opulentia rerum non inepte egestati decorae postponitur, si mulieris amor opulentae petatur; femina etenim rerum fertilitate beata laudabilius inopem sibi nectit amorem quam divitias multas habentem. Nihil enim magis cunctis bonis hominibus debet esse onerosum, quam si probitas egestatis tenebris obscuretur vel alia necessitate quacunque laboret. Merito igitur mulier opulenta laudatur, si opulentia rerum omissa coamantem quaerat egenum, cui sua valeat opulentia subvenire. [276] Nihil enim est, quod in tantum utriusque sexus amanti pertinere videatur ad laudem, quam si plenarie, sicut potest, necessitatibus coamantis occurrat. Sed, si mulier inopiae obscuritate gravetur, licentius opulentis admittit amorem, quia, utroque coamantium in egestatis unda reperto, eorum erit amoris procul dubio constantia brevis. Inopia namque verecundiam summam probis cunctis adducit hominibus et eos in varias cogitationum deducit angustias et in somni etiam vehementer quiete fatigat et inde consequenter fugare consvevit amorem.

IV

Alia sic quidem occurrit quaestio talis: Duo erant in omnibus et per omnia coaequales, qui simul et aequaliter omni modo [his] servire coeperunt, qui etiam postulant, et instanter, amari; quaeritur ergo, quis in isto sit praeferendus amore. Sed eiusdem comitissae monitis edo[277]cemur, ut in tali eventu prior petitor potius mereatur audiri; si vero postulationes eorum tempore videantur aequales, non immerito [in] mulieris confertur arbitrio, ut amatorem illum studeat de duobus eligere, quem magis interior animi exigat explorata voluntas.

V (1)

Miles quidam dominam suam immoderate amabat et eius plenarie fruebatur amplexu, ipsa tamen eum dilectione mutua non amabat. Hic ab ea diverfere quaerit, mulier vero ipsum in pristino retinere cupiens statu eiusdem voluntati contradicit.

Huic negotio tale dedit comitissa responsum: Improba nempe satis intentio mulieris iudicatur, quae amari quaerit et ipsa recusat amare. Stultum est enim, aliquem illud ab aliis non [278] reverenter exigere, quod ipse aliis penitus denegat exhibere.

VI

Insurgit etiam dubitatio talis: Iuvenis quidam nulla probitate decorus et miles adultus omni probitate iucundus amorem ab eadem muliere deposcunt. Contradicit quidem iuvenis, se praeferendum adulto, quia, si postulatum fuerit consecutus amorem, ex tali posset igitur morum probitatem

(1) Ad hec (huc *H)* eidem gloriose Comitisse forma talis adducitur iudicanda *OOI.*

assumere, et si per eam ad morum probitatem improbitas reducatur, laus esset mulieri non modica.

Huic taliter Alinoria (1) regina respondit: Licet probet iunior, ab amoris perceptione se ad morum posse ascendere probitatem, minus provide agit mulier, si improbitatem praeeligat amare, maxime, quum vir bonus ac morum cultura refulgens ab ea petit amorem. Posset [279] enim propter merita improbi viri evenire, ut exoptata bona percipiendo meliorationis improbitas fomenta non caperet, quia non semper iactata producunt semina fructum.

VII

Ad eiusdem reginae arbitrium defertur hic alius eventus amoris. Quidam quum ignoranter se agnatae copulasset amori, ab ea discedere comperto crimine quaerit. Mulier vero amoris vinculo colligata in amoris observantia ipsum retinere contendit, asserens, crimen penitus excusari, quasi ab initio coepissent amori sine culpa vacare.

Cui negotio taliter regina respondit: Satis illa mulier contra fas et licitum certare videtur, quae sub erroris cuiuscunque velamine incestuosum studet tueri amorem. Omni enim tempore incestuosis et damnabilibus tenemur actibus invidere, quibus etiam ipsa iura humana poenis novimus gravissimis obviare. [280]

VIII

Quum domina quaedam (2) satis idoneo copularetur amori, honorabili postmodum [sine culpa] coniugio sociatur et suum coamantem subterfugit amare et solita sibi solatia negat. Sed huius mulieris improbitas Narbonensis Mengar-

---

(1) almoria *AIVZ*.
(2) sive puella *OIG*.

dae dominae taliter dictis arguitur: Nova superveniens foederatio maritalis non recte priorem excludit amorem, nisi forte mulier omnino penitus desinat amori vacare et ulterius nullatenus amare disponat.

IX

Quidam a praefata postulavit, ut ei faceret manifestum, ubi maior sit dilectionis affectus: inter amantes an inter coniugatos. Cui eadem domina philosophica consideratione respondit. Ait enim: Maritalis affectus et coa[281]mantium vera dilectio penitus iudicantur esse diversa et ex motibus omnino differentibus suam sumunt originem. Et ideo inventio ipsius sermonis aequivoca actus comparationis excludit et sub diversis ea facit speciebus adiungi. Cessat enim collatio comparandi per magis et minus inter res aequivoce sumptas, si ad commune nomen, cuius respectu dicuntur aequivocae, comparatio referatur. Non enim competens esset comparatio talis, si diceretur, nomen corpore simplicius esse vel proposito magis dictione composita.

X

Idem ab eadem domina sub tali forma quaesivit: Mulierem quandam, quae primo fuerat uxor et nunc a viro divortio interveniente [282] disiuncta, qui maritus fuerat, ad suum instanter invitat amorem. Cui domina praefata respondit: Si aliqui fuerint qualicunque nuptiali foedere copulati et postmodum quocunque modo reperiantur esse divisi, inter eos penitus nefandum iudicamus esse amorem.

XI

Quidam vir bonus et prudens ab aliqua domina petit amorem; postea vero accedit vir alius probior eo et ab eadem instanter petit amari. Quis ergo alteri praefertur aman-

dus? Hanc autem litem taliter Narbonensis Mengarda definit: In mulieris confertur arbitrium, quem potius velit bonum an meliorem exaudire petentem.

XII

Aliud etiam iudicium tale procedit amoris: Quidam satis idoneo copulatus amori, alterius dominae instantissime petit amorem quasi alterius mulieris cuiuslibet destitutus amore; qui etiam [283] iuxta sui desideria cordis plenarie consequitur, quod multa sermonis instantia postulabat. Hic autem fructu laboris assumpto prioris dominae requirit amplexus et secundae tergiversatur amanti. Quae igitur super hoc viro nefando vindicta procedet? In hac quidem re comitissae Flandrensis emicuit sententia talis:

Vir iste, qui tanta fraudis fuit machinatione versatus utriusque meretur amore privari et nullius probae dominae debet ulterius amore gaudere, quum impetuosa credatur in eo regnare voluptas, quae penitus amoris est inimica, ut in capellani doctrina manifestius edocetur. Mulier autem nullatenus sibi debet ad (1) verecundiam reputare, quum quaelibet mulier, si mundi laudes optat habere, vacare teneatur amori, et interiorem hominis fidem et eius intrinseca cordisque nemini sit facile perscrutari secreta, et ideo in palliatione sermonis multa saepe reperiatur sapientia circumventa. Si tamen iste ad priorem non redit amantem sed in secundae amatricis [284] studet amore persistere, non habet unde prior contra istam queratur amatrix, si partum tueri studet amorem et aliam potius quam se ipsam patitur callida deceptione frustrari.

---

(1) hoc ad *B*.

XIII

Affertur aliud tale iudicium: Miles quidam quum omni hominum probitate careret et ideo ab omni femina reprobaretur amari, a quadam domina tanta improbitate postulavit amorem, quod ei spem de suo amore est largita. Quae domina in probis moribus propria taliter doctrina suum confirmat amantem, oscula etiam et lacertorum ei largiendo amplexus,quod amans iam dictus ad summam per eam est morum probitatem deductus et omni probitate laudandus. Quo in probitatis norma solide confirmato et qualibet curialitatis decorato virtute, alia quaedam domina ipsum ad suum instanter invitat amorem, cuius et ipse miles fuit obediens penitus voluntati, prioris scilicet dominae largitatis oblitus.

[285] Super hoc autem articulo adsunt nobis Flandrensis comitissae responsa. Ait enim: Laudandum videtur a cunctis, ut prior amatrix suum coamantem ex cuiuslibet mulieris valeat amplexibus revocare, quem ipsa per sui laboris industriam de improbitatis imo ad summum curialitatis ac probitatis culmen adduxit. Jus enim ac rationem in homine illo mulier habere creditur, quem ipsa morum probitate destitutum sua reddidit providentia [probum] atque laborum sollicitudine probiorem simul et morum consideratione compositum.

XIV

Quaedam domina, quum suus in ultramarina coamans expeditione maneret, nec de propinqua ipsius reditione confideret, immo quasi ab omnibus eius desperaretur adventus, alium sibi quaerit amantem. Quidam vero secretarius [286] prioris amantis nimium condolens de mulieris fide mutata novum sibi contradicit amorem. Cuius mulier nolens assentire consilio tali se defensione tuetur. Ait enim: Si feminae, quae morte viduatur amantis, licet post biennii

metas alium sibi amatorem appetere, multo magis ei debet mulieri licere, quae vivo [et ultra] viduatur amante et quae nullius nuntii vel litterae ab amante transmissae potuit a praefato tempore visitatione gaudere, maxime ubi non deerat copia nuntiorum. Quum igitur super hoc negotio longa esset utrinque assertione certatum, in arbitrio Campaniae comitissae conveniunt, quae hoc quidem certamen tali iudicio definivit: Non recte agit amatrix, si pro amantis absentia longa suum derelinquat amorem, nisi primitus ipsum in suo defecisse amore vel amantium fregisse fidem manifeste cognoscat, quando scilicet amator abest necessitate cogente, vel quando est eius åbsentia ex causa dignissima laude. Nihil enim maius gaudium in amatricis debet animo concitare, quam si a remotis partibus laudes de [287] coamante percipiat, vel si ipsum in honorabilibus magnatum coetibus laudabiliter immorari cognoscat. Nam quod litterarum vel nuntiorum visitatione abstinuisse narratur, magnae sibi potest prudentiae reputari, quum nulli extraneo ei liceat hoc aperire secretum. Nam, si litteras emisisset, quarum tenor esset portitori celatus, nuntii tamen pravitate vel eodem in itinere mortis eventu sublato facile possent amoris arcana diffundi.

XV

Insurgit etiam alius eventus amoris: Amator quidam, quum proeliando viriliter oculum vel alium sui corporis amisisset ornatum, quasi indignus ac taediosus a sua coamante repellitur, et soliti sibi denegantur amplexus. Huic autem feminae Narbonensis dominae sententia contradicit, quae taliter super hac figura respondit: Omni honore mulier censetur indigna, quae ob deformationem solito belli contingentem eventu, et quae solet viriliter evenire [288] bellantibus, coamantem suo iudicavit amore privandum. Hominum enim audacia maxime mulierum concitare consuevit amorem et eas in amandi proposito diutius enutrire.

Quare igitur membrorum deformitas, quae naturaliter ex audacia ipsa inevitabili procedit eventu, amoris damno afficere debet amantem?

XVI

Alia deducitur in medio dubitatio talis: Miles quidam, dum pro cuiusdam dominae laboraret amore, et ei non esset penitus opportunitas copiosa loquendi, secretarium in hoc sibi quendam facto de mulieris assensu adhibuit, quo mediante uterque alterius vicissim facilius valeat agnoscere voluntatem et suam ei secretius indicare, et per quem etiam occultius amor inter eos possit perpetuo gubernari. Qui secretarius, officio legationis assumpto, sociali fide confracta, amantis sibi nomen assumpsit ac pro se ipso coepit sollicitus esse. Cuius praefata domina inurbane coepit fraudibus assentire. Sic tandem cum ipso complevit amorem et eius universa [289] vota peregit. Miles autem pro fraude sibi facta commotus Campaniae comitissae totam negotii seriem indicavit et de ipsius et aliarum dominarum iudicio nefas praedictum postulat iudicari, et eiusdem comitissae ipse fraudulentus collaudavit arbitrium. Comitissa vero, sexagenario accersito sibi numero dominarum, rem tali iudicio definivit: Amator iste dolosus, qui suis meritis dignam reperit mulierem, quae tanto facinori non erubuit assentire, male acquisito fruatur amore, si placet, et ipsa tali digna fruatur amico. Uterque tamen in perpetuum a cuiuslibet alterius personae maneat segregatus amore, et neuter (1) ad dominarum coetus vel militum curias ulterius devocetur, quia ipse contra militaris ordinis fidem commisit, et illa contra dominarum pudorem turpiter secretarii consensit amori.

---

(1) n. eorum *VEOb*.

[290] XVII

Ad haec: dum quidam miles mulieris cuiusdam ligaretur amore, quae amori erat alterius obligata, taliter ab ea spem est consecutus amoris, ut, si quandoque contingeret, eam sui coamantis amore frustrari, tunc praefato militi sine dubio suum largiretur amorem. Post modici temporis lapsum mulier iam dicta in uxorem se praebuit amatori. Miles vero praefatus spei sibi largitae fructum postulat exhiberi; mulier autem penitus contradicit asserens, se sui coamantis non esse amore frustratam. Huic quidem negotio taliter regina respondit: Comitissae Campaniae obviare sententiae non audemus, quae suo iudicio definivit, non posse inter coniugatos amorem suas extendere vires. Ideoque laudamus, ut praenarrata mulier pollicitum praestet amorem.

XVIII (1)

Quidam miles intima turpiter et secreta vulgavit amoris. Cuius excessum in castris [291] omnes militantes amoris postulant severissime vindicari, ne tantae praevaricationis exemplum impunitatis inde sumpta occasione valeat in alios derivari. Dominarum igitur curia in Guasconia convocata de totius curiae voluntatis assensu perpetua fuit constitutione firmatum, ut ulterius iste omni amoris spe frustratus exsistat et in omni dominarum sive militum curia contumeliosus cunctis ac contemptibilis perseveret. Si qua vero mulier haec dominarum ausa fuerit temerare statuta, suum ei puta largiendo amorem, eidem semper maneat obnoxia poenae et omni probae feminae maneat exinde penitus inimica.

---

(1) *Deest hoc iudicium in CFZI.*

XIX (1)

His etiam adiungitur et aliud non inepte iudicium: Miles quidam dum cuiusdam dominae postularet amorem, et ipsum domina penitus reniteretur amare, donaria ei quaedam miles satis decentia misit, et oblata mulier alacri vultu et avida mente suscepit. Postea [292] vero in amore nullatenus mansvescit sed peremptoria sibi negatione respondit. Conqueritur miles, quasi mulier amori congruentia suscipiendo munuscula spem sibi dedisset amoris, quam ei sine causa conatur auferre. His autem taliter regina respondit: Aut mulier munuscula intuitu amoris oblata recuset ant munere compenset amoris aut meretricum sustineat patienter coetibus aggregari.

XX

Fuit etiam a regina quaesitum, quis magis esset eligendus amor, an scilicet iuvenis viri an in aetate provecti. Quae mirifica quidem subtilitate respondit. Ait enim: Viri scjentia et probitate atque morum laudabili compositione bonus vel melior amor non autem aetatis ratione distinguitur. Naturali tamen instinctu aspecto libidinis masculi iuniores aetate avidius solent mulieris adultae libidini commisceri quam iuvenculae, quae sit coaetanea sibi; aetate vero provecti iuvencularum potius affectant amplexus osculaque suscipere [293] quam aetate mulieris adultae. Et econtra: Mulier sive sit iuvencula sive in aetate adulta magis amplexus appetit et solatia iuniorum quam provectorum virorum. Quod quare contingat, physicalis potius videtur inquisitio rei.

---

(1) *Deest hoc iudicium in CFZI.*

XXI

Quaesitum quoque fuit a Campaniae comitissa, quas res deceat amantes a coamantibus oblatas accipere. Cui taliter inquisitioni comitissa respondit: Amans quidem a coamante haec licenter potest accipere scilicet: orarium, capillorum ligamina, auri argentique coronam, pectoris fibulam, speculum, cingulum, marsupium, lateris cordulam, pectinem, manicas, chirothecas, anulum, pyxidem, species, lavamenta, vascula, repositoria, vexillum causa memoriae, et, ut generali sermone loquamur, quodlibet datum modicum, quod ad corporis potest valere culturam vel aspectus amoenitatem, vel quod potest coaman[294]tis afferre memoriam, amans poterit a coamante percipere, si tamen dati acceptio omni videatur avaritiae suspicione carere. Hoc tamen singulos volumus amoris milites edoceri, quod, si amans a coamante anulum amoris causa susceperit, ipsum in sinistra manu et in minuto debet digito collocare et anuli gemmam ab interiori manus parte semper portare absconsam, et hoc ideo, quia sinistra manus a cunctis magis consuevit tactibus inhonestis et turpibus abstinere, et in minuto digito prae cunctis digitis mors fertur hominis et vita manere, et quia singuli tenentur amantes suum amorem retinere secretum. Similiter: si visitationis inter se amantes utantur epistolis, propriorum nominum etiam scriptione abstineant. Praeterea, si ob aliquam causam ad dominarum devenerint amantes iudicia, amantium personae nunquam debent iudicantibus indicari sed sub indefinita eis prolatione proponi. Sed et mutuas sibi invicem missas epistolas proprio non debent insignire sigillo, nisi forte habuerint secreta sigilla, quae nulli nisi sibi et suis sint [295] secretariis manifesta, et sic semper illaesus conservabitur amor.

Capitulum viii. — De regulis amoris

Nunc ad amoris regulas accedamus. Regulas autem amoris (1) sub multa tibi conabor ostendere brevitate, quas ipse rex amoris ore proprio dicitur protulisse et eas scriptas cunctis amantibus direxisse. Nam quidam Britanniae miles dum solus causa videndi Arturum silvam regiam peragraret et ad eiusdem [domini] silvae fuisset interiora deductus, iuvencula quaedam mira pulchritudine decorata, ornato residens in equo in capillorum ligatura inopinate sibi occurrit, quam [296] miles festinanti verbo salutat, et ipsa curiali sermone respondit. Ait enim puella: Quod quaeris, Brito, nulla poteris sollicitudine reperire, nisi nostro fueris suffragatus iuvamine. — Quo audito repentino (2) coepit eam rogare sermone, ut ei puella narraret, ob quam causam ipse veniret, et sic postea crederet, quod puella dicebat. Cui iuvencula dixit: Cuiusdam Britanniae dominae dum postulares amorem, ipsa dixit tibi, quod eius nunquam posses amorem lucrari, nisi ei primitus victoriosum reportares accipitrem, qui in Arturi curia super aurea dicitur pertica residere. —Quae omnia Brito firma responsione fatetur. Ait ergo puella: Accipitrem, quem quaeris, habere non posses, nisi primitus in Arturi palatio proeliando convincas, quod dominae gaudes pulchrioris amore quam eorum aliquis, qui in curia demorantur Arturi; palatium vero intrare non posses, nisi primo custodibus chirothecam demonstrares accipitris. Sed chirothecam non est habere possi[297]bile, nisi contra duos milites pugnando fortissimos in duplicis pugnae agone obtineas.

---

(1) *add.* O: Gualteri.
(2) Oportuno *b*.

Cui Brito respondit: Cognosco, me in hoc labore non posse proficere, nisi mihi vestrae manus auxilia porrigatis. Ideoque me vestro dominatui volo subiicere, supplici a vobis orationis affatu deposcens, ut vestra in hoc facto mihi iuvamina porrigatis, et ut de vestro mihi concedatis assensu, quatenus vestrae dominationis intuitu dicenter valeam amorem mihi dominae pulchrioris adscribere.

Cui iuvencula dixit: Si tanta tibi esset cordis audacia, ut ea, quae diximus, non timeas perscrutari, posses a nobis, quod postulas, impetrare. — Cui Brito respondit: Si mihi volueritis postulata concedere, omnia mihi successus prosperitatis optata cognoscerem.

Cui iuvencula dixit: Sit ergo, quod quaeris, tibi plenaria securitate largitum.—Sic tandem ei osculum porrexit amoris et equum illi, super quo residebat, exhibuit atque subiunxit.—Hic equus ad omnia te optata loca perducet; te autem oportet sine omni trepidatione proce[298]dere ac tibi repugnantibus cum audacia summa resistere. Hoc autem studeas diligenti memoria conservare, ut de duobus prioribus, qui chirothecam defendunt, assumpta victoria ab eis chirothecam non accipias, sed eam tu ipse ex aurea columna pendentem accipias; alias enim in proelio non posses palatii obtinere nec, quod desideras adimplere.

Quibus ita peractis sua Brito induit arma et commeatu accepto coepit deambulare per silvam. Tandem per agrestia nimis atque ferocia loca decurrens ad fluvium quendam devenit, qui mirae latitudinis atque altitudinis erat unda profundus, et cuius prae nimia sublimitate riparum cuilibet denegabatur introitus. Iuxta ripae tamen extrema diutius ambulando devenit ad pontem, qui tali erat forma compositus. Pons quidem erat aureus et in duabus utrinque ripis capita tenens; medium vero pontis residebat in aqua et saepius vacillando procellarum videbatur unda submersum. Ab illo autem capite, unde Britonis erat accessus, miles quidam residebat in equo, qui ferocis erat aspectus. Quem Brito urbano satis [299] verbo salutat, sed ipse resalutare

Britonem contempsit. Ait enim: Quid quaeris, armate Brito, ex tam longinquis partibus absens?

Cui Brito respondit: Fluvium per pontem transire laboro.

Cui pontanus ait: Immo quaeris mortem, quam nullus hic potuit extraneus evitare. Si tamen retro velis abire armaque cuncta dimittere, tuae iuventuti misericorditer indulgebo, quae te in aliorum rura et extranea regna improvida simplicitate deduxit.

Cui Brito respondit: Si arma deponerem, nulla tibi foret digna victoria laude, si armatus repellas inermem; sed, si armato poteris transitum prohibere communem, tunc gloriosa esset tibi victoria iudicando. Nam, si pacificus mihi non patuerit pontis ingressus, viam aperire non nisi gladio conabor.—Pontanus vero hoc audiens, quod iuvenis gladio transitum postulabat, coepit fremere dentibus et magno furore versari et ait: Male huc te, iuvenis, Britannia misit, quia in hac solitudine gladii morte peribis, nec tuae unquam dominae huius regni scies redicere nova. Heu tibi, miser Brito, qui non es veritus ad feminae cuiuscunque svasum [300] tuae mortis appetere loca, et cogens contra Britonem calcaribus equum ipsum acuto coepit impetere gladio et crudeli verberatione concutere, quin etiam Britonis clipeo vehementer alliso per eius lateris carnem sibi viam gladius transeundo peregit binas etiam plicas loricae confringens, sicque sanguis coepit abundanter vulneris emanare. Iuvenis vero vulneris dolore pertactus versus pontis militem lanceae direxit acumen et eius acriter pugnando perforavit intrinseca et ipsum ex equo turpiter prostravit in herbam. Cui quum vellet caput Brito penitus amputare, humillima utens prece pontanus veniam a Britone meruit impetrare quaesitam. Ex altera vero fluminis parte quidam stabat immensae magnitudinis homo, qui, quum vidisset pontanum a Britone superari et eundem Britonem pontis transitum cerneret ascendisse, pontem [scilicet] aureum tanta coepit fortitudine agitare, quod saepissime sub aquis non poterat apparere submersus. Britovero plurimum super equi bonitate confisus

in pontis transitu viriliter procedere non desistit, qui post multi laboris angustias [301] plurimasque submersiones per equi conamina tandem est ad pontis extrema deductus ibique pontis agitatorem suffocavit in aqua et sibi proprii lateris, prout melius potuit, vulnera colligavit.

Post haec Brito per prata coepit equitare pulcherrima et post decem stadiorum iter in pratum devenit amoenum, ubi omnia florum genera redolebant. In hoc autem prato erat palatium mira dispositione compositum, rotundum scilicet et omni formositate decorum. Ex nulla tamen palatii parte potuit conspicere portam vel habitatorem quemcunque videre; ac in eisdem pratis mensas invenit argenteas et super illis omnia ciborum potusque genera praeparata et albissimis circumventa gausapibus. In eodem vero prato iucundo concha residebat argenti purissima, in qua sufficienter equi potus et pabula consistebant. Equo igitur ad pastum appulso omni palatium circuivit ex parte; sed, quum domus ingressum indiciis nullis posset agnoscere locumque cerneret penitus habitatione vacare, edendi appetitus inequitate compulsus ad mensam accessit [302] et inventum avidissime coepit assumere cibum. Et statim adhuc modico [tempore] ab eo comestionis assumpto porta velociter est aperta palatii, quae sui apertura conquassatione tanta resonuit, quod quasi tonitrua videbantur ex propinquis partibus orta, et confestim per eandem exiit portam homo quidam staturae similis giganteae cuprinam ponderis immensi clavam manibus gestans, quam velut festucam sine labore corporeis instrumentis agitabat; qui etiam discumbenti iuveni dixit: Quis tu tantae praesumptionis homo, qui ad haec regia veritus non es accedere loca, et in regia mensa militum tam audacter et irreverenter stipendia sumis?

Cui Brito respondit: Cunctis abundanter regia debet esse exposita mensa, nec cibum regiumque potum decet alicui denegari. Nam et mihi licet de stipendiis, quae militibus sunt parata, praesumere, quia militaris sola me cura detentat, meque per has partes militaris labor exagitat.

Duplici ergo ratione inurbane conaris regiam mihi contradicere mensam.

His ostiarius ita respondit: Licet ista sit regia mensa, non tamen in ea decet, discumbere quem[303]quam nisi illos, qui huic sunt palatio deputati, qui etiam neminem ulterius transire permittunt, nisi primitus pugnam cum palatii custodibus committat et vincat. Nam, si aliquis hic pugnando succumbit, nullum sibi posset esse remedium. A mensa ergo resurgens ad propria remeare festina vel ultra pugnando transire ac, quae tui causa fuerit adventus, mihi veraciter indicare.

Cuit Brito ait: Ego quidem chirothecam quaero accipitris, et haec fuit mei adventus occasio. Chirotheca vero accepta ulterius transire contendo et in Arturi curia accipitrem victor assumere. Ubi est dictus palatii custos ad ulteriora mihi loca contradicturus accessum?

Ostiarius vero respondit: O stulte! Quanta te ducit insania, Brito! Prius enim mortuus decies reviviscere posses quam ea, quae asseris, obtinere. Et ego quidem sum ille palatii custos, qui tua te faciam penitus opinione frustrari et tua iuventute Britanniam viduari. Tanta enim sum fortitudine potens, quod vix ducenti meliores Britanniae milites possent irato mihi resistere.

[304] Cui Brito respondit: Quamvis te asseras multa fortitudine potentem, tamen tecum cupio committere pugnam, ut cognoscere valeas, quales producit Britannia viros; licet non congruat, militem cum pedite proeliari.

Huic ostiarius ait: Video, quod tuae fortunationis eventus ad haec te loca voluit adducere morti, ubi plus quam mille mea dextra trucidavit. Et licet non militantium sim numero deputatus, tecum tamen cupio equitante pugnare, quia, si peditis virtute succumbes, non immerito crederis qualis qualis militis audacia superandus.

Cui Brito sic ait: Absit, quod unquam eques cum pedite certem; nam peditem quemque decet cum pedite committere pugnam —, et arma sumens viriliter in obstantem irruit hos-

tem, cuius clipeum ensis ictu modica laesione damnavit. Palatii vero custos multam incitatus ad iram exigua Britonis statura contempta, tanta aëneam clavam ferocitate vibravit, quod Britonis clipeus vi penitus est concussionis attritus, atque Brito fuit magno timore perterritus. [305] Cogitans vero custos Britonem ictu secundo perimere feriendi causa iterum arma levavit in altum. Sed, antequam arma in Britonem reprimere posset, velocissime Brito et occulto ingenio ense custodem in brachio repercussit, eius dextram amputatam simul cum clava emisit in terram, et, quum eum penitus interimere vellet, exclamavit custos et ait: Numquid te solum inurbanum militem dulcis Britannia duxit, quoniam victum gladio perimere quaeris? Nam, si meae volueris parcere vitae, quod quaeris, modico te faciam labore lucrari, ac sine me nil poteris impetrare.

Cui Brito ait: Vitam tibi, ostiarie, indulgebo, si id, quod promittis, volueris adimplere.

Ait ergo custos: Si modicum exspectare velis, chirothecam tibi festinanter dabo accipitris.

Cui Brito respondit: Latro hominumque deceptor! Nunc veraciter agnosco, quod me decipere quaeris. Si tuam cupis igitur defendere vitam, locum mihi studeas solummodo indicare, ubi vestra chirotheca reponitur.

Custos vero Britonem in palatii secreta de[306]duxit, ubi aurea columna pulcherrima residebat, quae universam palatii congeriem sustinebat, in qua etiam quaesita chirotheca pendebat. Qua viriliter apprehensa et in sinistra manu firmata ingens rumor, ululatus et clamor nemine viso per singulas palatii partes resonare coepit: Heu, heu, nobis invitis hostis victor cum praeda recedit.

Et egressus de palatio stratum ascendit equum arreptoque itinere ad amoenitatis loca devenit, ubi alia erant prata pulcherrima omnique ornata decore, in quibus palatium aureum consistebat optima dispositione compositum. Erat enim palatii longitudo cubitorum sexcentorum, latitudo vero ducentorum. Tectum autem et exteriora cuncta palatii erant

argentea, interiora vero aurea quidem omnia et pretiosis ornata lapidibus. Palatium etiam variis multum erat receptaculis distinctum. In digniori vero parte palatii in aureo throno rex sedebat Arturus, et circa eum residebant dominae pulchriores, quarum mihi non potuit esse numerus manifestus, et stabant coram eo milites multi et decori aspectus. In ipso namque palatio erat aurea pertica pulchra ni[307]mis atque formosa, in qua optatus residebat accipiter, et ibi prope duo canes accipitris ligati iacebant. Sed, antequam ad praedictum posset devenire palatium, obstabat antemurale quoddam munitissimum ad palatii nituram adstructum, ad cuius custodiam milites erant duodecim fortissimi deputati, qui neminem ulterius pertransire sinebant, nisi chirothecam demonstraret accipitris, vel nisi gladio pugnando vellet assumere viam. Quos quum vidisset Brito, chirothecam eis festinanter ostendit accipitris. Qui ei aperto itinere dicunt: Haec quidem via non est tuae vitae salubris sed penitus inductiva doloris. — Brito autem quum ad interiora palatii pervenisset, regem salutavit Arturum. Qui, quare venisset, diligenter a militibus interrogatus dixit, se causa reportandi accipitrem accessisse. Cui unus de militibus curiae ait: Ob quam causam accipitrem accipere quaeris? Cui Brito respondit: Quia dominae gaudeo pulchrioris amore quam aliquis istius curiae miles. — Cui ille respondit: Ergo, ut [308] accipitrem valeas reportare, primo te oportet istud, quod asseris, pugnando tueri. — Et ait Brito: Libenter! Et clipeo competenti Britoni praeparato, armati ambo constituti sunt intra palatii munimina, et compulsis calcaribus equis sibi invicem vehementer occurrunt et confractis clipeis lanceisque disruptis sibi gladiis repugnando resistunt ac ferri vestimenta conscindunt. Post diutinam ergo luctam palatii miles bino Britonis ictu summo ingenio in capite sine intermissione percussus tanta coepit oculorum turbatione gravari, quod nihil poterat penitus visu percipere. Quod persentiens Brito insultum audacter et velociter fecit in eum atque victum ipsum prostravit de equo. Et

apprehenso accipitre simulque et canibus aspiciens vidit chartulam conscriptam, quae aurea catenula praedictae inhaerebat perticae colligata, de qua quum diligenter exquireret, tale promeruit audire responsum: Haec est [enim] chartula, in qua regulae scribuntur amoris, quas ipse amoris rex ore proprio amatoribus edidit. Hanc te asportare oportet et [309] regulas amantibus indicare, si pacificum volueris accipitrem reportare. — Qua etiam sumpta et abeundi curialiter accepta licentia ad silvae dominam modico temporis spatio sine alicuius contradictione reversus est. Quam in eodem quidem nemoris loco repperit, in quo primitus eam ambulando dimisit. Quae quidem de accepta victoria non mediocriter gaudens Britonem abire dimisit et ait: De licentia mea recede, carissime, quia dulcis te Britannia quaerit. Rogo tamen, ne gravis tibi videatur abscessus, quia quandocunque ad haec volueris solus accedere loca, me semper poteris habere praesentem. —[Qui osculo assumpto atque ter decies repetito Britanniam versus gaudens iter direxit amoenum. Postmodum vero regulas, quae in charta reperiuntur adscriptae, conspexit, et eas iuxta superioris responsi tenorem cunctis amatoribus divulgavit.] Sunt autem regulae tales:

[310] I. Causa coniugii ab amore non est excusatio recta.

II. Qui non zelat (1), amare non potest.

III. Nemo duplici potest amore ligari.

IV. Semper amorem crescere vel minui constat.

V. Non est sapidum, quod amans ab invito sumit coamante.

VI. Masculus non solet nisi plena pubertate amare.

VII. Biennalis viduitas pro amante defuncto superstiti praescribitur amanti.

(1) celat *VZ*.

VIII. Nemo sine rationis excessu suo debet amore privari.

IX. Amare nemo potest, nisi qui amoris svasione compellitur.

X. Amor semper consvevit ab avaritiae domiciliis exsulare.

XI. Non decet amare, quarum pudor est nuptias affectare.

XII. Verus amans alterius nisi sui coamantis ex affectu non cupit amplexus.

XIII. Amor raro consvevit durare vulgatus.

XIV. Facilis perceptio contemptibilem reddit amorem, difficilis eum carum facit haberi.

XV. Omnis consvevit amans in coamantis aspectu pallescere.

[311] XVI. In repentina coamantis visione cor contremescit amantis.

XVII. Novus amor veterem compellit abire.

XVIII. Probitas sola quemque dignum facit amore.

XIX. Si amor minuatur, cito deficit et raro convalescit.

XX. Amorosus semper est timorosus.

XXI. Ex vera zelotypia affectus semper crescit amandi.

XXII. De coamante suspicione percepta zelus et affectus crescit amandi.

XXIII. Minus dormit et edit, quem amoris cogitatio vexat.

XXIV. Quilibet amantis actus in coamantis cogitatione finitur.

XXV. Verus amans nil bonum credit nisi quod cogitat coamanti placere.

XXVI. Amor nil posset amori denegare.

XXVII. Amans coamantis solatiis satiari non potest.

XXVIII. Modica praesumptio cogit amantem de coamante suspicari sinistra.

XXIX. Non solet amare, quem nimia voluptatis abundantia vexat.

[312] XXX. Verus amans assidua sine intermissione coamantis imaginatione detinetur.

XXXI. Unam feminam nil prohibet a duobus amari et a duabus mulieribus unum.

Has autem regulas, ut dixi, secum Brito praefatus adduxit et ex parte regis amoris illi dominae, pro cuius amore tantas fuerat passus angustias cum ipso repraesentavit accipitre. Quae etiam ipsius militis agnita fide plenaria ac eiusdem strenuitatis audacia plenius intellecta labores illius suo remuneravit amore, et curia dominarum plurimarum atque militum convocata regulas praedictas patefecit amoris et eas singulis amantibus sub regis amoris interminatione firmiter conservandas iniunxit. Quas quidem universae curiae plenitudo suscepit et sub amoris poena in perpetuum conservare promisit. Singuli etiam, qui ad curiam vocati convenerant, regulas iam dictas in scriptis reportaverunt et eas per diversas mundi partes cunctis amantibus ediderunt.

[313] LIBER TERTIUS

DE REPROBATIONE AMORIS

Si haec igitur, quae ad nimiam tuae petitionis instantiam vigili cogitatione conscripsimus, Gualteri amice, attenta curaveris aure percipere, nil tibi poterit in amoris arte deficere. Nam propter nimiae dilectionis affectum tuis penitus cupientes annuere precibus confertissimam plenamque amoris doctrinam in hoc tibi libello edidimus. Quod nos ideo fecisse cognoscas, non quod amare tibi vel alicui hominum expedire credamus, sed ne nostram in aliquo valeas arguere tarditatem; immo totam illius credimus deperire utilitatem, [314] qui suos in amore labores expendit. Taliter igitur praesentem lege libellum, non quasi per ipsum quaerens amantium tibi assumere vitam, sed ut eius doctrina refectus et mulierum edoctus ad amandum animos provocare a tali provocatione abstinendo praemium consequaris aeternum et maiori ex hoc apud Deum merearis munere gloriari. Magis enim Deo placet, qui opportunitate non utitur concessa peccandi, quam cui delinquendi non est attributa potestas.

Sapiens ergo quilibet amoris cunctos pluribus ex causis actus tenetur abiicere et eius semper obviare mandatis et imprimis ea scilicet ratione, cui nulli resistere fas est. Nullus enim posset per aliqua benefacta Deo placere, quousque voluerit amoris inservire ministeriis. Odit namque Deus et utroque iussit testamento puniri, quos extra nuptiales actus agnoscit Veneris operibus obligari vel quocunque voluptatis genere detineri. Quod ergo bonum ibi poterit in-

veniri, ubi nihil nisi contra Dei geritur voluntatem? Heu, quantus inest dolor, quantave nos cordis amaritudo detentat, quum dolentes assidue [315] cernimus propter turpes et nefandos Veneris actus hominibus coelestia denegari! O miser et insanus ille ac plus quam bestia reputandus, qui pro momentanea carnis delectatione gaudia derelinquit aeterna et perpetuae gehennae flammis se mancipare laborat! Cernas ergo, Gualteri, et acuto mentis disquiras ingenio, quanto sit praeferendus honore, qui coelesti rege contempto eiusque neglecto mandato pro mulierculae cuiusdam affectu antiqui hostis non veretur se vinculis alligare. Nam, si voluisset Deus sine crimine actus fornicationis exerceri, sine causa praecepisset, matrimonia celebrari, quum magis per illum modum quam per matrimonia Dei posset populus multiplicari. Cuiuslibet igitur hominis satis est admiranda stultitia, qui pro vilissimis Veneris amplectendo terrenis hereditatem amittit aeternam, quam ipse Rex coelestis cunctis hominibus proprio sanguine recuperavit amissam. Immo ad summam scimus verecundiam pertinere viventis et Dei omnipotentis iniuriam, si carnis illice[316]bras et corporis voluptates secutus ad Tartareos iterum laqueos elabatur, ex quibus laqueis pater ipse coelestis semel eum unigeniti filii sui sanguinis effusione salvavit.

Praeterea constat, amatoribus rationem quoque obstare secundam. Nam ex amore proximus laeditur, quem ex mandato divino quisque tanquam se ipsum iubetur diligere. Immo et sine legis iussu mundana scilicet inspecta utilitate proximos amare tenemur; nemo enim modico etiam tempore proximorum posset necessitate carere.

Tertia quoque ratio amorem cunctis evitare svadet. Nam exinde unus ab altero divertitur amicus, et inimicitiae inter homines capitales insurgunt, nec non et homicidia malave multa sequuntur. Nullus enim tanto dilectionis alicui vel amicitiae vinculo colligatur, si cognoverit, ipsum pro suae uxoris vel filiae vel propinquae instanter esse amore sollicitum, quin statim contra ipsum incipiat odii livore moveri

et indignationis [317] venena concipere. Sed, qui propter obsequia carnis honorem pratermisit amici, sibi tantum vivere creditur, et ideo tanquam humani generis inimicus ab omni videtur homine deserendus et ad instar bestiae venenosae fugiendus. Quid enim tam necessarium tamve utile hominibus invenitur quam amicos habere securos? Nam, Cicerone testante, non ignis neque aquae usus videtur in tantum hominibus necessarius quantum amicorum solatia. Nam, si unus inter cunctos homines alicui reperitur amicus, super omni thesauro pretiosior invenitur; nihil enim in orbe tantum valet, quod vero possit comparari amico. Multi tamen nomine vocantur amici, qui nominis vacuantur effectu, quia ipsorum amicitia temporis opportunitate resolvitur. Verus autem amicus in amici adversitatibus fidelior invenitur et efficitur in omni turbatione constantior. Huic autem sententiae proverbium illud alludit antiquum:

«Quum fueris felix, multos numerabis amicos,
Tempora quum fuerint nubila, solus eris».

Quid ergo valeat vel prosit amicus, elo[318]quens tibi Tullius in amicitiae libro demonstrat. Unde amicitiae utilitate atque opportunitate percepta manifeste cognoscere poteris, qualis vel quantus inter homines sit reputandus, qui amicitiam carnis voluptati luxuriando postponit.

Alia quoque ratio crimen nobis contradicit amoris. Nam, quum omnia crimina ipsam animam tantum de sui soleant inquinare natura, istud crimen solum animam simul cum corpore foedat, ergo super omnibus est criminibus evitandum, unde non immerito evidenter divina clamat auctoritas, crimen nullum esse gravius fornicatione repertum.

Sed alia quoque ratione amor fugiendus videtur. Qui amat enim, vehementi quadam servitute ligatur et quasi omnia suo nocitura timet amori, et eius animus pro modica vehementer suspicione gravatur, et cor suum interius graviter iaculatur. Omnem namque extraneorum collocutionem vel deambulationem aut insolitam commorationem amans in coamante ex amoris zelo timescit, quia: «Res est solliciti

plena timoris amor». Nil enim facere vel cogitare [319] audet, quod modice voluntati adversetur amantis, quia semper timet amans, ne sui voluntas atque fides alteretur amantis, et hanc cogitationem amanti non potest vigilia neque somnus auferre. Quem enim vere gladius pertingit amoris, de coamantis cogitatione continua sine intermissione quassatur nullisque divitiis nullove in hoc saeculo tantum posset honore beari vel aliqua dignitate, quantum si iuxta proprii animi voluntatem suo recte fruatur amore. Nam, etsi mundum universum lucretur amator, sui autem amoris detrimentum vel aliquod patiatur adversum, omnia tamen pro summa reputaret inopia, nihilque sibi credit [ad] egestatem posse nocere, donec suae voluntati bene concordaverit amor, omniaque timet amans agere vel narrare, unde quacunque ratione coamantis animus concitari posset ad iram vel qualibet occasione moveri. Quis ergo tam fatuus reperitur et amens, qui conetur illud appetere, quod [320] tam feroci servitute cogit hominem alienae se potestati subiicere et alterius in cunctis penitus arbitrio colligari. Praeterea, etsi ex amore quandoque non offendatur amicus, quia forte in extraneam personam extenditur amor amici, mutuas tamen amicitiae vices agnoscere non posset amicus, donec in amico verus dominabitur amor. Quem enim amoris iacula tangunt, nil aliud cogitat nec sibi utile credit nisi coamanti placere et eius semper ministeriis inservire, et in amore neglectum vel amissum sibi male compensat amicum. Sibi ergo et coamanti suae tantum miser ille vivere iudicatur, qui aliorum omnium utilitatem et amicitiam negligendo eam in unius mulieris amore compensat, et ideo non immerito ab omni videtur negligendus amico, immo penitus ab omni homine declinandus.

Alia iterum ratio inimica videtur amori. Nam ex amore detestabilis procedit egestas, et ad inopiae carcerem devenitur. Amor hominem inevitabili quadam necessitate constringit danda indifferenter et non danda praestare, quod quidem non est largitas, sed prodigalitas ab antiqua prudentia nominatur, quam divina scriptura docente [321] vitium constat

esse mortale, cui sufficere nulla posset abundantia rerum, et ideo quemlibet irreverenter ad egestatis ima deducit, et sic per fas et nefas homines angit accumulare divitias, unde suum paupertas pascat amorem et suum in saeculo conservare possit honorem illaesum. Qui enim plurimis consvevit abundare divitiis multisve suae carnis et mundi gaudiis delectari, si ad inopiae postmodum tenebras elabatur, totus sibi mundus videtur obscurus, nullumque veretur committere crimen, ut fortunam divitiarum recuperare possit amissam, per quas prioribus valeat gaudia similia celebrare, nec excogitari posset in mundo nefas, quod committere dubitaret amator, si propter illud ad rerum opulentiam reducatur egestas, unde suum possit enutrire amorem. Cave ergo talem antecedentem quaerere causam, cuius commode non possis evitare sequentia.

Videas etenim, quis reputetur homo post latrocinia, rapinas furtave aliaque nefanda com[322]missa, et qua fronte valeat inter homines commorari, qui praedictorum vitiorum reperitur crimine reus. Sed et quid magis contemptibilem quemlibet reddit hominibus, quam si aliquis pro mulieris amore obscura cogatur inopia laborare.

Est et alia satis ratio potens, quae cuilibet obstat amanti, quia cunctis amor in vita poenam intolerabilem praestat hominibus et maiores in immensum poenas post mortem facit subire defunctos. O, quam mirabile debet cunctis illud sapere bonum, quod viventibus poenam sine intermissione promittit et morientibus cruciatus minatur aeternos, illamque amantibus universis spondet hereditatem, quam in tenebris exterioribus sitam evangelica Scriptura demonstrat, ubi scilicet fletus et stridor dentium erit! Si volueris, Gualteri, consiliis acquiescere meis, talia bona quidem aliis sumenda relinquas. Quas autem poenas vivendo patiuntur amantes, licet plurimum sit superius enarratum, tamen non [323] mihi videtur, quemquam posse plenius erudiri, nisi fuerit magistra experientia eruditus.

Alia quoque intenditur ratione, amorem penitus esse vi-

tandum, quia honestas et continentia carnis inter ipsas adnumerantur virtutes; ergo et eius contrarium, luxuria scilicet et carnis voluptas, necessario inter vitia computantur. Est igitur ab omni prorsus homine fugiendus, quia nil magis cupiunt homines in orbe degentes quam nomen inter gentes habere laudabile, ac famam per orbem plurimum divulgari. Famam vero suam nemo poterit conservare lucidam vel illaesam vel bonum nomen inter homines possidere, nisi virtutum fuerit ornatu vestitus. Virtutum autem nullus posset ornamenta tenere, si minimi quoque vitii nigredine maculetur. Nam virtus et vitium «non bene conveniunt nec in una sede morantur». Immo amplius procedere volo, quod tam in sene quam in iuvene, tam in clerico quam in laïco, tam in pedite quam in milite, tam in femina quam in masculo castitas et honestas ac corporalis laudatur integritas et [324] carnis corruptela damnatur. Nec enim aliquis tam altissimae feminae lucrari posset amorem, quod eius inde fama inter bonos ac prudentes in omni curia non capiat summa ratione defectum. Quare ergo petis amorem, si apud Deum et homines inde reprobus inveniris atque blasphemus? Certe non ob aliud, nisi ut cum Deo mundi valeas amittere famam.

Mulier quoque si amoris coeperit inservire ministeriis, nullo sibi modo reputatur ad laudem, etiam si a stirpe regis ametur. Immo, quamvis in masculis propter sexus audaciam amoris vel luxuriae toleratur excessus, in mulieribus creditur damnabile crimen, et eius inde fama supprimitur, et ab omni sapientia meretrix illa iudicatur immunda et contemptui prorsus habetur.

Alio quoque modo iterum reprobamus amorem. Recte namque intuentibus et vestigantibus rem diligenter, nullius criminis notatur excessus, qui ex ipso non sequatur amore. Nam constat homicidium et adulterium inde saepius provenire; periurium quoque provenit inde, quia saepe [325] in proditione et amoris intuitu iuramenta praestantur, quae non iuramenta, sanctorum patrum hoc regulis indicantibus, sed potius periuria reputantur. Quod furtum etiam ex amore pro-

veniat, septima ratio de amoris reprobatione superius enarrata demonstrat. Sequitur inde quoque [et] testificatio falsi; non est aliquod mendacii genus, quo amoris necessitate exigente non mentiantur amantes. Ira quoque et odium similiter exinde provenire, satis omnibus est manifestum. Sed et constat, incestus inde maxime provenire; non enim reperitur aliquis adeo divinis eloquiis eruditus, si maligno spiritu concitante amoris aculeis incitetur, qui contra mulieres cognatas sibi et affines ac Deo dedicatas feminas sciat unquam frena continere luxuriae, et hoc satis per assidua experimenta videmus. Idolorum etiam servitus manifestissime provenit ex amore, et hoc sapientissimi Salomonis demonstrat exemplum, qui mulierum amore ad deos non est veritus accedere alienos ac tanquam bestia[326]lis sacrificia mutisi dolis ministrare. Sed, si ei hoc potuite venire, quem Deus prae omnibus aliis sapientiae voluit maturitate ac moderatione gaudere, quae poterit nos defensare tuitio, qui eius comparatione rudes credimur et quasi sub alterius disciplina degimus. Nam, ubi viride cognoscis arescere lignum, ibi aridum adustione consumitur.

Sed et alia ratio insidiari plurimum videtur amori. Quum enim ex amore mala cuncta sequantur, nullum penitus hominibus inde video procedere bonum, quia delectatio carnis, quae inde multa aviditate suscipitur, non est de genere boni, immo constat, esse damnabile crimen, quae etiam in coniugatos ipsis vix cum veniali culpa sine crimine toleratur, propheta testante, qui ait: «Ecce enim [et] in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea».

Amorem praeterea tali argumento confundimus: Amor enim non solum facit homines coe[327]lesti hereditate privari, sed etiam huius saeculi penitus subducit honores. Clericus enim adeo nullus invenitur generosus vel tanta prosapia clarus, si amoris noscatur vacare ministeriis et carnis voluptatis inservire, qui ecclesiasticos facile consequatur honores; immo acquisito meretur penitus honore privari et multa inter homines infamia denotari. Laïcus etiam nemo posset tanta honestari prudentia vel probitate laudari, si constet,

eum carnis vitio maculari, qui prioris famae praeconia non amittat et quolibet honoris officio minus reputetur idoneus. Mulier quoque quantumcunque nobilis, prudens atque decora, si eius animus quantumcunque sciatur alicui fuisse ligatus amore, ab omni homine contemptibilis iudicatur, et eius copulam probus quisque recusat.

Ad haec: Amator quilibet ad omnia tardus reperitur et piger, nisi sint talia, quae ad usum pertinere videantur amoris. Negotia namque amorosus sua nec ullius curat amici, nec, si aliquis ei de quocunque facto loquatur, ipsius dictis intentas adhibet aures, nec precantis [328] solet ad plenum verba percipere, nisi aliquid de suo referendo loquatur amore. Tunc etenim, si continuo secum uno mense loquatur, non unum iota de omni fabulatione dimitteret. Tanta namque aviditate suscipit verba de coamante relata, quod assiduitate quoque multa loquendi eius nunquam fatigatur auditus.

Praeterea ipsum Deum sine omni dubitatione castitatis et pudicitiae caput esse scimus atque principium; diabolum vero amoris et luxuriae auctorem esse, scriptura referente cognovimus. Et ideo auctoris quoque ratione tenemur in perpetuum pudicitiam conservare et castitatem, luxuriam penitus evitare, quia, quod diabolo auctore constat esse perfectum, nihil posset hominibus parare salubre nec aliquid conferre laudandum. Quod autem Deo auctore perficitur, malum nullo modo posset sortiri effectum vel quidquam hominibus parare sinistrum. Sciatis ergo, quod mentis caecitate laborat, qui Dei obsequiis dere[329]lictis diaboli satagit servitiis inhaerere. Diabolus enim suis militibus multa promittit atque savia, postmodum eis nimis solvit amara et promissis semper contraria facit, quoniam ipse ab initio mendax fuit et in veritate non stetit. Quin etiam retributionem miserabilem consvevit sibi servientibus exhibere. Qui enim plura sibi obsequia praestat, maiores ab eo meretur poenas recipere et maiores perpeti cruciatus; et econtra: Qui maiores sibi facit offensas, eum sibi magis cognoscit esse subiectum. Sed [et] quoque ipse diabolus similis esse latroni asseritur suum via-

tori securum spondenti ducatum, qui praemio ducatus accepto ipsum ad loca hostium deducit ductumque relinquit ac cum ipsis hostibus spolia sortitur et praedam. Nam eodem modo diabolus suis militibus et post eum ire volentibus dulcia proponit atque svavia et eos quodam modo reddit de impunitate ac longa vita securos, postmodum praemio sui ducatus accepto, id est peccatorum eis aere firmiter obligatis, ad insidiarum [330] eos loca deducit, id est ad mortem, ubi daemonum hostiles hominibus insidiae praeparantur, et eos in hostium derelinquit insidiis et cum hostibus spolia partitur et praedam, quia ipsos suae fraudis ingeniis ad Tartara et [cum] daemonum potestatem (1) deductos cum aliis Tartareis potestatibus statutis poenis affligit. Deus autem non sic, sed pro bonis promissis atque svavibus optima nobis et svavissima solvit, quim ipse est via, veritas et vita, et ideo non immerito uberiori solutione sua nobis promissa persolvit, et, quicunque illius se vult comitatui plena fide committere, nullius hostis patietur insidias sed ad optata loca securus et ad gloriam deducetur aeternam. Merito ergo quisque tenetur amorem luxuriaeque actus abiicere et corporis pudicitiam penitus amplexari.

Amor praeterea inextricabiles consvevit hominibus et mortales guerras parare ac perpetuae pacis foedera removere. Saepe quoque urbes magnas et egregias arcesque munitas et castra [331] tutissima subvertit et multam divitiarum fortunam sine possidentis largitione ad egestatis infortunia ducit multosque cogit commissum luere crimen, quos peccatum nec sui nec parentum potest [ulla] ratione contingere.

Plus etiam mali potest ad haec in amore notari. Amor enim inique matrimonia frangit et cogit sine causa ab uxore avertere virum, quos Deus lege data firmiter non posse statuit ab homine separari. Ait enim Scriptura: «Quos Deus coniunxit, homo non separet». Immo iam plures novimus coamantium, eos amore cogente in uxoris interitum cogitare

(1) potestate *TDEb* potestates *CFH*.

ac eas crudelissima trucidatione necare, quod cunctis constat scelus esse nefandum. In hoc enim saeculo nihil debet aliquis homo tanta affectione diligere quanta uxorem, quae legitimo est sibi iure coniuncta. Nam cum viro carnem unam Deus indicavit uxorem et aliis cunctis relictis uxori iussit adhaerere maritum. Ait enim: «Propter hoc relinquet homo patrem et matrem et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una [persona]». Praeterea cum uxore sine crimine libidinem superamus et [332] incentiva luxuriae absque animae macula removemus, prolemque legitimam ex uxore cognoscimus, quae nobis viventibus et morientibus digna solatia praestat, et in ea Deus ex nobis sibi poterit agnoscere fructum. Sed et, licet quandoque proles ex fornicatione sequatur, tamen patri nulla potest afferre solatia, quum ab eius etiam hereditate pellatur. Immo filii ex fornicatione progeniti parentis ignominia referente Scriptura dicuntur. Sed nec ipsi Deo tales filii creduntur accepti, sicut evidenter videtur nos sacra Scriptura docere, quae dicit: «Adulterorum filii abominabiles sunt Deo».

Quum igitur omnia sequantur ex amore nefanda, nullumque inde bonum evenire cognoscatur sed infinitas hominibus procedere poenas, cur, stulte iuvenis, quaeris amare et te Dei gratia et aeterna hereditate privare? Carissime, ergo, discas, amice, et corporis pudicitiam conservare atque carnis voluptates animi superare virtute et tuum vas immaculatum Domino custodire. Nam, etsi tanto carnis ardore vexeris, ut corporis continentia nimis res videatur difficilis, si [merito] mihi volueris consulenti parere, et continentiae [333] carnis sine mora et pudicitiae tibi facilis erit amplexus, et carnis voluptatem sine magna poteris difficultate repellere: Nunquam ergo te ad delectationem carnis tua te cogitatio ducat, loca etiam, tempora et personas, quae causam valeant inducere voluptatis et occasionem libidinis concitare semper penitus evitare memento. Sed, si loci opportunitas et rei non speratus eventus ad carnis opera mulieris te repraesentatione compellat, statim voluptatem viriliter compescere cura et

opportunitatis instantis loca dimittere. Sed, si te coeperint carnis incentiva vexare, cave, ne voluptatem sequatur effectus, vel rei te valeat inquinare consensus. Nam [et], si in luxuriae conflictu paucis vicibus constans reperiaris et victor, raros vel nullos postmodum ab ea patieris insultus. Res enim talis luxuria est, quam persequendo vincimur et fugiendo fugamus. Ergo, si haec, quae dicuntur, cordis volueris aure percipere, facile tibi erit luxuriae motibus obviare. Absit enim, hominem tanta nobilitate generis decoratum tantave probitate refultum Veneris [334] posse contagio maculari et fornicando mulieris admixtione foedari vel ipsius labe foedissima inquinari. Mulieris enim qualitatem sive statum districtius agitare nil foedius vel magis taediosum reperitur in orbe.

Sed haec omittamus ad praesens, ne qualitercunque credamur in eis accusare naturam, et quia cuilibet sunt manifesta prudenti. Sola enim haec ad praesens est intentio nostra amorem tibi penitus dissvadere ac corporis te pudicitiam admonere. Quod si potentia cooperante divina pro nostra poterimus voluntate perficere, nil nobis in hac vita posse gratius evenire cognoscas, quia corporis pudicitia et abstinentia carnis res est, quam apud Deum et homines expedit cunctis habere et eam modis omnibus conservare, quin ea neglecta nullum in homine bonum posset esse perfectum plene. Et, si aliquis in se ipso illam constat habere, multi per eam in homine excessus operiuntur, et varia quoque crimina tolerantur. Nam, si homo pudicus inveniatur et largus, nullius detractionibus posset de facili [335] vulnerari vel eius laudibus derogari. Sapiens ergo eris, si istud studeas magno adipisci labore, quod cuncta bona, quae in homine inveniuntur, exornat et multos per sui potentiam in quolibet occultare novit excessus. Ne mireris, quod dixi pudicum, addidi quoque: et largum; nam sine largitate omnis in homine virtus mortua videtur et laudis infructuosa iacere, Iacobi apostoli auctoritate testante: «Omnis fides sine operibus mortua est». Sic et omnis sine largitate virtus nulla putatur.

Alia quoque ratio evidenter videtur arguere amantes. Nam ex amore et Veneris opere corpora debilitantur humana, et ideo homines efficiuntur in bello minus potentes. Debilitantur homines ex amore triplici satis rationabili causa; nam ex ipso Veneris opere, ut physicalis monstrat auctoritas, corporis plurimum potentia minoratur, sed propter amorem corpus minoris cibi et potus assumptione nutritur, et ideo non immerito debet esse potentiae brevioris. Praeterea [336] tollit amor etiam somnum et omni solet hominem privare quiete. Sed ex privatione somni sequitur in homine digestio mala et corporis debilitatio multa; et hoc ex ipsa nominis somni rationabili physicali possumus definitione cognoscere. Est enim somnus, ut ait Iohannicius, quies animalium virtutum cum intensione naturalium; ergo privatio somni nil aliud est nisi animalium virtutum fatigatio cum diminutione naturalium. Quarta dici potest ratione non inepte, corpora hominum debilitari. Nam propter peccatum omnia dona Dei credimus in homine minorari, et tempora vitae hominis abbreviari. Quum igitur hominibus magnum sit corporis potentia donum atque praecipuum, non recte agis, si talia tibi assumere quaeris, per quae hoc praecipuum munus in te valeat quacunque ratione deficere vel quomodolibet attenuari. Ex amore autem non solum haec praedicta sequuntur, sed ex eo quoque corporis aegritudo [337] procedit. Nam ex mala digestione interius turbantur humores, et inde febres et aegritudines infinitae nascuntur. Somni quoque amissio cerebri et mentis saepissime alterationes inducit, unde homo efficitur amens et furiosus. Sed nimia diei et noctis cogitatio, quam universi habent amantes, inducit cerebri quoque defectum, et aegritudines corporis inde procedunt. Sed memini, me quodam tempore in dictis quibusdam physicalibus invenisse, quod propter Veneris opera homines tempore breviori senescunt, et ideo te ad non amandum precibus admonere contendo.

Alia quoque ratione te non amare compello, quia sapientia propter amorem suum in sapiente perdit officium. Nam, quantumcunque sit aliquis sapientia plenus, si ad Veneris

opera deducatur, nescit habere modum vel sua sapientia motus luxuriae moderari aut actus mortiferos refrenare. Immo magis sapientes insanire dicuntur amore et ardentius carnis voluptates implere, quam qui minori scientia gubernantur. Sed et magis sapientes viri, postquam in amore delinquunt, [338] luxuriae contemnere solent excessus, quam qui modica sunt scientia fulti. Quis enim Salomone maiori fuit sapientia plenus, qui tamen sine modo luxuriando peccavit et amore mulierum alienos deos non timuit adorare. Sed et quis maior aut sapientia clarior est David propheta repertus, qui tamen innumerabiles habuit concubinas, uxorem male concupivit Uriae et eam adulterando stupravit virumque ipsius tanquam perfidus homicida necavit. Quis ergo mulierum amator suam sciret cupidinem moderari, si in viris tanto sapientiae dogmate fultis pro mulierum amore sapientia suum non novit officium nec modum potuit luxuriando servare.

Amatores iterum alia ratione confundimus. Amorem namque mutuum, quem in femina quaeris, invenire non poteris. Non enim aliqua unquam dilexit femina virum nec amanti mutuo se novit amoris vinculo colligare. Mulier [quoque] namque quaerit in amore ditari, non autem coamanti placita solatia exhibere; nec istud debet [339] aliquis admirari, quum de natura procedat. Nam et mulieres omnes de sexus generali natura tenacitatis et avaritiae vitio maculantur et pecuniae quaestui et lucris attentae sunt vigilique aure sollicitae. Mundi namque partes plurimas circuivi ac diligenti examinatione disquirens aliquem reperire non potui, qui mulierem aliquam se asserat invenisse, quae sponte non oblata instanti postulatione non exigat, et si oblata vel exacta plenaria munera non agnoscat, quae ab amore non retardet incepto. Sed, etsi mulieri substantiam largitus fueris infinitam, si tantum in soliti muneris te viderit praesentatione remissum vel ad inopiam te iam devenire cognoverit, incognitum te quasi alienigenam reputabit et in omnibus sibi eris taediosus atque nocivus. Sed et nulla posset femi-

na reperiri, quae tanta tibi affectione iungatur vel tanta constantia solidetur, si aliquis ad eam quaecunque munera offerendo accedat, quae suo fidem servet amori. Tantus enim in mulieribus ardor [340] avaritiae manet, quod larga munera rerum omnia penitus in eis castitatis claustra dirumpunt. Nam et, si manu velis aperta venire, nulla te mulier eo, quod petis, vacuum permittet abire. Ac, si largas rerum promissiones omittas, ad mulieres nihil postulaturus accedas, quia, etsi regio decoreris honore, si nil tamen attuleris, nil penitus apud eas impetrare valebis, sed earum verecundus repelleris ab aula. Nam ob avaritiam fures omnes sunt mulieres et loculos reperiuntur habere. Nec invenitur femina tanta generis altitudine decorari vel dignitatis et rerum fertilitate beari, cuius pudorem oblatio non frangat argenti, et quam degeneris et abiectae quoque personae subvertere non possit larga et abundans copia rerum; et hoc ideo, quia nulla reperitur femina dives, sicut nec ebrio unquam satis potasse videtur. Nam, etsi terra simul et aqua penitus verterentur in aurum, vix posset mulieris avaritia mitigari.

Ad haec mulier omnis non solum naturaliter reperitur avara, sed etiam invida et aliarum maledica, rapax, ventris obsequio dedita, inconstans, in sermone multiplex, inobediens et [341] contra interdicta renitens, superbiae vitio maculata et inanis gloriae cupida, mendax, ebriosa, verlingosa, nil secretum servans, nimis luxuriosa, ad omne malum prona et hominem cordis affectione non amans.

Est autem mulier avara, quia non excogitatur in mundo nefas, quod ipsa audacter interveniente munere non committat, nec cuiquam necessitatem patienti sua novit abundantia subvenire. Facilius enim posses de individuo adamante ungue praecidere quam humano ingenio quidquam ex reposito mulieris peculio de ipsius voluntate praesumere. Sicut enim Epicurus summum bonum in ventris esse credit obsequio, ita mulier huius mundi laudes in divitiis credit et rerum tenacitate finiri. Nec enim mulier aliqua tam

simplex et fatua reperitur, quae propria non noverit tenacitate avida custodire et aliena summa ingenii subtilitate lucrari. Immo simplex quidem mulier in unius venditione gallinae abundantiori cautela procedit quam sapientissimus iurisperitus in castri alienatione maioris. Sed et nulla mulier in tanto cuiquam amoris zelo con[342]iungitur, quae toto mentis ingenio non laboret coamantis substantiam exhaurire. Et haec non reperitur regula fallax sed omni exceptione carere.

Invida quoque mulier omnis generali regula invenitur, quia semper mulier in alterius feminae pulchritudine zelo consumitur et rerum felicitate privatur. Nam et, si propriae filiae mulier intelligat pulchritudinem commendari, vix erit, quod invidiae zelus ipsam interius non adstringat. Et multa convicinarum [et] mulierum inopia et earum inordinata paupertas sibi videtur opulentia affluens et abundans copia rerum, unde muliebrem tantummodo sexum proverbium antiquum voluisse credimus sine omni exceptione notare, quod ait:

«Fertilior seges est alienis semper in agris,
vicinumque pecus grandius uber habet».

Sed vix contingere posset, quod una mulier [in] morum probitatem vel pulchritudinis formam laudaret alterius, et, si laudare contingat in uno, in alio statim detractionis verba subiunget, quae praemissas valeant supprimere laudes.

[343] Et ideo non immerito sequitur, mulierem esse maledicam, quia ex invidia tantum et odio maledicta sequuntur. Non voluit unquam mulier haec in se frangere iura sed penitus intacta servare. Nec enim facile posset femina reperiri, cuius unquam noverit parcere lingua vel detractionis verba tacere. Et in hoc mulier omnis suas per omnes credit attollere laudes et propriam accrescere famam, si aliarum insistat laudibus derogare, quae res manifeste cunctis demonstrat, modicum in mulieribus dogma vigere. Cunctis enim per mundum constat hominibus et est quasi generalis regula omnibus firmum, detractionis verba detractoris tan-

tum laedere famam et eius opinionem gravare. Nec propter hoc mulieres maledicere cessant et laudes inquietare bonorum, ideoque firmiter credimus asserendum, nullam penitus mulierem sapientiae dogma tenere. Nam et omnia, quae solent sapientes habere, mulieri sunt penitus aliena, quia omnia temere credit et laudibus propriis libenter insistit et cetera sapientiae contraria gerit, quod laboriosum esset nobis per singula enarrare.

[344] Rapacitatis quoque vitio mulier quaelibet inquinatur, quia mulier omnis non solum aliis sed etiam sibi bene iuncto marito suis totis elaborat viribus universa sibi bona surripere et rapta nemini profutura servare. Tanta enim in muliere avaritia dominatur, quod nunquam credit, se contra divinae vel humanae legis statuta venire, sed cum aliena quaerit iactura ditari. Immo nemini largiri et omnia tam iuste quam iniuste acquisita magno studio reservare, summam credit mulier esse virtutem et ab omnibus tanquam bonum esse laudandum, et ab hac quoque regula non excipitur ulla quoque regina.

Ventris etiam mulier in tanto manet obsequio, quia nulli rei mulier erubesceret assentire, si fuerit de splendido cibo secura, nec tanta sibi posset esse copia cibi, si appetitus eam inquietat edendi, quod unquam speret, se posse plenarie saturari, vel quod in mensa petat habere sodalem, sed in cibi assumptione occulta quaerit semper et nimis latentia loca et extra [345] ordinem libenter solet assumere cibum. Sed, licet alias mulierum sit sexus semper avarus et omni rerum tenacitati suppositus, omnia tamen, quae habet, avidissime in ciborum lecacitate consumit, nec fuit quandocunque femina visa, quae non in gulae vitio tentata succumberet. Et haec omnia possumus in Eva prima mulierum cognoscere, quae, licet manu divina sine hominis fuerit facto plasmata, nil tamen magis vetitum timuit assumere cibum, et pro ventris ingluvie de Paradisi meruit habitatione repelli. Si ergo illa femina, quae sine crimine fuit divina manu creata, vitia non potuit compescere gulae, quid erit in aliis,

quas in peccatis mater concipit in alvo, nec unquam sine crimine vivunt? Sit ergo tibi pro generali regula definitum, quod [in] nihilo facile poteris in muliere carere, si saepius curaveris eam splendida mensa cibare.

Inconstans etiam mulier regulariter invenitur, quia nulla mulier tanta super aliquo negotio soliditate firmatur, cuius fides modica svasione cuius[346]que non efficiatur in brevi spatio alterata. Est etenim mulier tanquam cera liquescens, quae semper est formam novam parata suscipere et ad sigilli cuiuslibet impositionem mutari. Sed nec ulla posset mulier te facere tanta promissione securum, cuius voluntas et propositum non inveniatur brevi momento circa promissa mutari. Nec horae spatio in eodem statu cuiusque mulieris animus perseverat, unde non immerito Marcianus ait: «Age enim, rumpe moram, quia varium et mutabile semper femina». — Non ergo speres de quacunque mulieris sponsione gaudere, nisi rei primitus sis perceptione securus. Et ideo non expedit, in mulierum sponsione civilia iura servari, sed ad earum promissiones semper venias cum sacco paratus. Nam illud proverbium antiquum omni videtur exceptione carere in feminis, scilicet:

«Tolle moras, semper nocuit differre paratis».

Sed mulieres omnes cuncta, quae dicunt, in cordis scimus duplicitate narrare, quia semper alia corde gerunt, quam ore loquantur. Nullus posset homo tanta mulieris familiaritate [347] vel affectione gaudere, qui eius posset animi secreta cognoscere, vel qua sibi fide loquatur. Mulier enim neminem confidit amicum et quemlibet credit penitus deceptorem, et ideo ipsa semper in deceptionis animo perseverat et cuncta, quae loquitur, in duplicitate cordis enarrat et mentis plica fatetur. Nunquam ergo te reddas in mulieris promissione vel iureiurando securum, quia nulla manet fides in muliere, sed tuae mentis propositum studeas mulieri semper servare occultum, et tua sibi noli aperire secreta, [et] ut sic artem arte deludas et eius valeas excludere fraudem. Samson enim, cuius cunctis satis probitas est

manifesta, quia mulieri sua non novit celare secreta, ab ea in cordis duplicitate deceptus ab inimicorum legitur exercitu superatus, et ab eisdem captus corporis virtute et oculorum simul est visione privatus. De mulieribus quoque aliis infinitis percipimus, quae suos viros et amatores eo, quod eis sua non noverunt occultare secreta, turpiter in sermonis duplicitate prodidisse leguntur.

[348] Inobedientiae quoque vitio mulier quaelibet inquinatur, quia nulla in orbe adeo sapiens et discreta femina vivit, si ei rei cuiusque interdicatur abusus, quae contra vetitum toto corporis non conetur adnisu et contra interdicta venire. [Unde illud sapientis eloquium sive omni exceptione locum sibi meruit in feminis invenire, scilicet:

«Nitimur in vetitum cupimus semperque negatum».]

Sed et legitur, quod vir quidam sapientissimus fuit exosam habens uxorem. Qui causa criminis evitandi eam nolens propria interimere manu, sciens, mulierem libenter in vetita niti, vas pretiosissimum praeparavit et in eo vinum optimum et odoriferum cum veneno mixtum apposuit et ait uxori: «Uxor dulcissima, cave, ne vasculum praesens attingas, nec de hoc liquore quomodolibet praelibare praesumas, quia res est venenosa et humanae contraria vitae.— Mulier vero vetita mariti contemnens, quum nondum procul abisset, de inhibito liquore praesumpsit et sic est penitus interempta veneno. Sed quid ista referimus, quum maiora noverimus? Nonne [349] etenim mulier Eva prima, quae manu quoque fuit formata divina, et inobedientiae vitio deperiit et gloriam immortalitatis amisit suaque culpa cunctos successores suos ad mortis deduxit interitum? Si vis ergo, mulierem facere quidquam, ei praecipiendo contraria obtinebis.

Superbia quoque muliebrem consvevit maculare sexum. Mulier enim superbiae concitatione accensa nec linguae nec manus novit scelera vel convicia continere, sed omnia nefanda irata audacter committit. Sed et, si quis vellet iratam compescere mulierem, inani se labore fatigat, quia, si ma-

nibus eam teneat pedibusque ligatam et cuiuslibet eam generis cruciatu adstringat, ipsam non posset a malo proposito revocare vel eius animi superbiam mitigare. Sed ad modicum satis et levis occasionis verbum, immo quandoque pro nihilo, cuiuslibet mulieris accenditur ira, et in immensum eius superbia crescit, nec unquam recolere possum, quod aliquis feminam potuerit quamcunque videre, quae suam noverit superbiam cohîbere. Et ab his regulis nulla femina reperitur excepta.

[350] Praeterea omnis mulier alias contemptui videtur habere, quod ex sola constat superbia provenire. Nullus enim nisi ex superbiae supercilio alium contemnere posset. Mulier praeterea quaelibet, non tantum iuvencula sed etiam senex et decrepita, summo studio elaborat propriam extollere formam, quam rem ex superbia procedere sola, sapientis patenter verba demonstrant, qui ait:

«Cunctis inest fastus, sequiturque superbia formam».

Unde manifeste patet, mulieres non posse mores egregios plenarie possidere, quia, ut ait:

«Inquinat egregios adiuncta superbia mores».

Vana gloria feminam detentat quoque vehementer, quia mulier aliqua reperiri non posset in mundo, quam super omnia laus non delectet humana, et quae verba cuncta de se ipsa prolata non credat ad suas pertinentia laudes. Quae etiam in Eva prima femina posset culpa notari, quum cibaria vetita sumpsit, ut boni et mali posset habere scientiam. Sed et nulla mulier invenitur ex tam infimo genere nata, quae se non asserat egregios habere parentes et [351] a magnatum stipite derivari, et quae se omni iactantia non extollat. Et haec sunt, quae vana gloria tanquam propria quaerit.

Mendax etiam femina quaelibet reperitur, quia non est femina vivens, quae falsa non simulet et mendacia ingenio non componat audaci. Nam et pro re modica satis mulier millies iurando mentitur et pro brevissimo lucro infinita mendacia fingit. Immo mulieres sua cuncta mendacia tueri

arte laborant et sub ornata falsitate aliarum consverunt falsum componere crimen. Nec posset homo tam violentas contra mulierem praesumptiones habere, quod ipsa suum profiteatur excessum, nisi fuerit in ipso crimine deprehensa.

Est etiam omnis mulier ebriosa, id est vinum libenter potando assumens. Non est enim mulier aliqua, quae cum centum in die commatribus erubescat optimum [caritative] potare falernum. Nec erit totiens meri potatione refecta, quae [352] vina iterum allata recuset; vinum tamen versum sibi maxime reputat inimicum, et aquae potus plurimum consvevit ei esse nocivus. Sed, si vinum sanum sine aquae admixtione reperiat, magnam suae substantiae vellet potius sustinere iacturam, quam de illo ad corporis sufficientiam non gustaret, unde nulla est mulier, quae saepissime ebrietatis vitium non incurrat.

Est et omnis femina virlingosa, quia nulla est, quae suam noverit a maledictis compescere linguam, et quae pro unius ovi amissione die tota velut canis latrando non clamaret et totam pro re modica viciniam non turbaret. Immo mulier cum aliis commorando nunquam alicui ad loquendum vellet cedere locum, sed suis semper dictis nititur dicenda committere et in suo diutius sermone durare, nec unquam posset sua lingua vel spiritus fatigari loquendo. Saepe etiam mulieres videmus plurimas, quae propter aviditatem loquendi solitariae commorantes intra se ipsas ad verba moventur et expressa voce loquuntur. Sed etiam cunctis mulier audacter loquendo resistit et nullius unquam posset ac[353]quiescere dictis, sed in omnibus semper suam nititur praeferre sententiam.

Praeterea nulla novit mulier aliquod occultare secretum. Quanto enim aliquid secretius iniungitur mulieri servandum, tanto avidius illud cunctis indicare laborat. Nec potuit usque ad haec tempora femina inveniri, quae aliquid sibi in secreto positum reservaret occultum, quamvis illud sit magnum, vel inde videatur alicui mortis interitus evenire. Quidquid enim secretum alicuius fidei mulieris iniungitur,

eius penitus videtur urere intrinseca, nisi primitus iniuncta sibi damnose secreta revelet. Nec posses illud in feminis evitare quasi iuxta superiorem regulam eis praecipiendo contraria, quia mulierem quamlibet plurimum delectat novarum confabulatio rerum. Secretum ergo tuum ab omni studeas femina custodire.

Luxuriosa est etiam omnis femina mundi, quia mulier quaelibet, quantumcunque sit dignitatis honore praeclara, si aliquem, licet vilissi[354]mum et abiectum, noverit in Veneris opere potentem, illum a suo concubitu non repellit, nec est aliquis in opere Veneris potens, qui etiam cuiusvis mulieris posset quomodolibet mitigare libidinem.

Praeterea nulla mulier tanta fidei puritate colligatur amico vel manet unita marito, quae alium non admittat amantem, maxime quum quis pecuniosus accedit, ubi quidem mulieris luxuria cum avaritia summa notatur. Sed nulla in hoc saeculo commoratur in tantum mulier constans vel quacunque sponsione ligata, si voluptatis accedat amator et eam ad Veneris voluptates sapienter et instanter invitet, quae post multam saltem instantiam petentis velit abiicere preces vel ab eius se importunitate tueri. Et haec quidem regula pro nulla reperitur femina fallax. Videas ergo, qualis sit mulier reputanda, quae in rerum felicitate posita et honorabili amico vel optimo [est] honorata marito alterius appetit voluptatibus commisceri. Ideo istud mulier agit, quia nimia ipsam luxuria vexat.

[355] Est quoque ad omne malum femina prona. Quodcunque maius est in hoc saeculo nefas, illud omnis mulier sine timore pro levi occasione committit, et mulieris animus ad omne malum pro modica cuiusque svasione facile inclinatur. Praeterea nulla vivit in hoc femina mundo, non etiam imperatrix neque regina, quae totam vitam suam more gentilium non consumat auguriis et variis divinationum haruspiciis [et], dum vivit, mente credula non insistat, et quae assidue artis mathematicae infinita maleficia non committat. Immo nullum opus mulier facit, in cuius principio dies non

exspectetur et hora, et cui ars malefica non praestet initium. Nam etiam non ducitur, nec defuncti obsequia celebrantur, nec semina trahuntur ad agrum, nec habitatio nova patietur ingressum, nec quidquam aliud datur suo initio, nisi muliebre prius procedat augurium, et nisi istud magicis feminarum praesagiis approbetur. Unde sapientissimus Salomon malitias cunctas et scelera mulieris agnoscens de ipsius vitiis et improbitate generali fuit sermone locutus. Ait enim [356] «Femina nulla bona». Cur igitur, quod est malum, Gualteri, tam avide quaeris amare?

Mulier siquidem hominem cordis affectione non amat, quia nulla est, quae marito vel fidem servet amico, et cuius fides non inveniatur alio superveniente vacillans. Nescit enim mulier aurum vel argentum aut alia sibi oblata munera reiicere neque sui corporis solatia petita denegare. Sed, quum sciat femina, nihil in tantum coamantis animum aggravare, quantum si de ipsa sui corporis solatia largiatur, videas, quanta mulier hominem cordis affectione peramet, quae propter auri vel argenti aviditatem extranei vel peregrini se committit arbitrio et coamantis animum non erubescit tanta confusione turbare ac propriae fidei ornamenta dirumpere. Sed nulla praeterea femina tanto posset coamanti dilectionis vinculo colligari, si munerum ipsa semper suffragia non agnoscat, quae circa solita non incipiat tepidare solatia et suo coamanti non fiat cito peregrina. Neminem ergo videtur decere prudentem feminae se affectui obligare, quia nemini mutuum servat amo[357]rem, et constat, ipsam tot supra dictis et tam validis rationibus reprobandam.

Amor praeterea ratione alia satis videtur odibilis, quia saepius inaequalia pondera portat et eam semper cogit amare, quam nulla posset homo sollicitudine obtinere, quia mutuum illa non sentit amorem, quum amoris non instigetur aculeis. Non est ergo illius arbitrium eligendum, qui te cogit instanter illud toto mentis ingenio postulare, quod ipse idem tibi facit penitus denegari. Nam, si amor iustus vellet moderator haberi, id solum ad amandum cogeret

amatores, quod statim vel post dignos labores eos mutua vice diligeret; quod quum non faciat, merito videtur eius militia recusanda. Non enim illius videtur amanda societas, qui te producit ad bellum et inito proelio transit ad hostes et tuitionis eis arma ministrat. Non expedit ergo, venerande amice, tuos in amore consumere dies, quem tot superius improbatum rationibus constat. Nam, si te facit regis gratia carere coelestis et omni te penitus vero privat amico et huius saeculi [358] cunctos subducit honores, omnisque famae laudabilis per eundem supprimitur aura, ac sui voracitate divitias devorat universas, et ex eo, sicut superius narratur, mala cuncta sequuntur, cur stulte quaeris amare, vel quod inde posses acquirere bonum, quod tibi valeret tot incommoda compensare? Nec id, quod quaeris in amore praecipuum, scilicet ut vice mutua diligaris, sicut superius edocetur, nullo posses obtinere labore, quia nulla femina mutuum rependit amorem. Si cuncta igitur, quae in amore versantur, vigili curaveris mente perquirere, clara poteris veritate cognoscere, quam inevitabili quisque ratione tenetur amorem totis viribus evitare et eius penitus calcare mandata.

Haec igitur nostra subtiliter et fideliter examinata doctrina, quam tibi praesenti libello mandamus insertam, tibi duplicem sententiam propinabit. Nam in prima parte praesentis libelli tuae simplici et iuvenili annuere petitioni volentes ac nostrae quidem in hac parte parcere nolentes inertiae artem amatoriam, [359] sicut nobis mente avida postulasti, serie tibi plena dirigimus et competenti ordinatione dispositam delegamus, quam si iuxta volueris praesentem exercere doctrinam, et sicut huius libelli assidua tibi lectio demonstrabit, omnes corporis voluptates pleno consequeris effectu, Dei tamen gratia, bonorum consortio atque virorum laudabilium amicitia iusta manebis ratione privatus, tuamque famam non modicam facies sustinere iacturam, nec facile huius saeculi consequeris honores. In ulteriori parte libelli tuae potius volentes utilitati consulere, de amoris re-

probatione tibi nulla ratione petenti, ut bona forte praestemus invito, spontanea voluntate subiunximus et pleno tibi tractatu conscripsimus. Quem tractatum nostrum si attenta volueris investigatione disquirere ac mentis intellectu percipere et eiusdem doctrinam operis executione complere, ratione manifesta cognosces, neminem in amoris voluptatibus debere male suos expendere dies, ac inde rex coelestis in cunctis tibi propitius [360] permanebit et in hoc saeculo prosperos mereberis habere successus et universa laudabilia et honesta desideria cordis implere, ac in futuro gloriam et vitam possidebis aeternam.

Sumas ergo, Gualteri, salubrem tibi a nobis propinatam doctrinam et mundi penitus vanitates omittas, ut, quum venerit sponsus nuptias celebrare maiores, et clamor surrexerit in nocte, sis praeparatus cum lampadibus occurrere sibi ornatis secumque ad nuptias introire divinas, nec te oporteat tempore opportunitatis instantis tuae lampadis serotina ornamenta disquirere et ad sponsi domum ianua clausa venire ac verecundam vocem audire.

Studeas ergo, Gualteri, lampades semper ornatas habere, id est caritatis et bonorum operum ornamenta tenere. Memento etiam vigilare semper, ne in peccatis dormiendo te inveniat sponsi repentinus adventus. Cave igitur, Gualteri, amoris exercere mandata et continua vigilatione labora, ut, quum venerit sponsus, inveniat te vigilantem, nec de corporis iuven[361]tute confisum mundana delectatio te faciat in peccati dormitione iacere ac de sponsi tarditate securum, quia, eiusdem sponsi voce testante, nescimus diem neque horam.

CORRIGENDA ET ADDENDA

P. 5 v. 8 *scribendum* diversa.
P. 7 v. 7 ab imo *scr.:* l. doctrina m.
P. 13 v. 16 ab imo *scr.:* Eum autem.
P. 21 v. 14 ab imo *scr.:* si velit, amet.
P. 23 n. 2 *scr.:* adiuvare *add. b.*
P. 24 v. 13 *scr.:* apud.
ib. v. 14 *scr.:* rosas.
P. 26 v. 2 ab imo *omittendum* sed.
P. 27 v. 9 *scr.:* supereffluente.
ib. v. 4 ab imo *scr.:* q. eo dignior.
P. 29 v. 5 ab imo *scr.:* ipsa noluit.
P. 31 v. 14 *scr.:* destitutus.
P. 33 v. 1 ab imo *scr.:* h. [enim] pr.
P. 38 v. 9 ab imo *scr.:* M. ait.
P. 42 v. 10 ab imo *scr.:* cunctis merel.
P. 47 v. 12 *scr.:* appropinquarem.
P. 48 v. 6 ab imo *scr.:* praeelegit.
P. 49 v. 21 *scr.:* immundae.
P. 52 v. 8 *scr.:* utraque.
P. 61 v. 16 ab imo *scr.:* Sic nec.
P. 71 v. 12 *scr.:* amantium quot.
P. 84 v. 5 ab imo *scr.:* decet, al.
P. 88 v. 6 *scr.:* quaelibet.

P. 109	v. 6	*scr.:* [213].
ib.	v. 10	*scr.:* intuenti.
P. 112	v. 2	ab imo *scr.:* huiusmodi.
P. 128	v. 2	*scr.:* amoris merito defr.
P. 130	v. 7	ab imo *scr.:* est ab am.
P. 136	v. 7	ab imo *scr.:* coamantium, amoris.
P. 138	v. 8	ab imo *scr.:* pepigerunt.
P. 144	v. 18	*scr.:* propositio.
ib.	v. 21	*scr.:* viro manet div.
P. 153	v. 6	*scr.:* licenter.
ib.	v. 23	*scr.:* desideras, ad.
P. 154	v. 12	*scr.:* iudicanda.
P. 175	v. 12	ab imo *scr.:* virlingosa.

INDEX

SE ACABÓ DE IMPRIMIR
ESTA OBRA EN CASTELLÓN DE LA PLANA
POR EL HIJO DE J. ARMENGOT,
RONDA VINATEA, 20,
EL DIA 18 DE JUNIO, VÍSPERA DE LA
FESTIVIDAD DEL SANTÍSIMO
CORPUS CHRISTI
DEL AÑO M.CM.XXX
L. ✠ D.

7 ptas.